

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	5
I. Bevezetés	6
I.1. A témaválasztás indoklása	6
I.2. A probléma felvetése, megoldási módszerek	6
II. Információs társadalom	9
II.1. Az információs társadalom fogalma	9
II.2. Az információs társadalom megítélése	10
III. Internet	13
III.1. Az internet története és fejlődése	13
III.2. A hazai kezdet	16
III.3. Az internet jelentése – a gyakorlatban	17
III.4. Az internet jelentősége	18
III.4.1. Gazdasági vonatkozás	19
III.4.2. Az internet szociális és társadalompolitikai aspektusai	20
IV. Digitális kultúra	22
IV.1. Digitális kultúra komplexitása	22
IV.2. Kapcsolódó fogalmak	24
V. Digitalizálás	25
V.1. Miért szükséges digitalizálni?	25
V.2. A digitalizált dokumentum	26
V.3. Digitalizálás lépésről-lépésre	28

VI. Elektronikus dokumentumok	29
VI.1. Mi az elektronikus dokumentum?	29
VI.2. E-könyv	31
VI.3. E-folyóirat	35
VI.4. Licencek	36
VI.5. Szabad szoftverek	39
VI.5.1. A nyílt rendszerek (Open Source)	39
VI.5.2. A nyitott szabványoknak (Open Standards)	41
VI.5.3. Nyílt, vagy szabad hozzáférésnek (Open Access)	42
 VII. Szerzői jogi alapfogalmak	 45
VII.1. Szerző	45
VII.2. Szerzői mű	46
VII.3. Szerzői jogok	49
VII.3.1. Személyhez fűződő jogok	52
VII.3.2. Vagyoni jogok	54
VII.3.3. A szerző felelőssége	58
VII.4. Szerzői joggal szomszédos jogok	59
VII.4.1 Az előadóművészek védelme	60
VII.4.2. A hangfelvételek előállítóinak védelme	61
VII.4.3. A rádió- és televízió-szervezetek védelme	61
VII.4.4. A filmek előállítóinak védelme	62
VII.5. Szabad felhasználás	62
VII.5.1. Magáncélú másolás	64
VII.5.2. Idézetek	66
VII.5.3. Családi körben történő kommunikáció	67
VII.5.4. Könyvtárak	67
VII.6. A közös jogkezelés és a jogdíjkezelmények	70
VII.6.1. Hazai közös jogkezelő egyesületek	74

VIII. A szerzői jog története	77
VIII.1. A szerzői jog létrejöttének, kialakulásának körülményei, jelentősége	77
VIII.2. A szerzői jogi védelem egyes jelentősebb külföldi államokban	78
VIII.3. A szerzői jog szabályozása hazánkban	81
VIII.4. Nemzetközi szerzői jogi egyezmények	85
VIII.5. Nemzetközi jogszabályok	86
VIII.6. Közösségi jogszabályok	87
VIII.7. EU irányelvek	89
VIII.8. A szerzői jog magyar szabályozása	90
 IX. Miként kapcsolódik az elektronikus dokumentum és a szerzői jog napjaink fő információbázisaihoz, a könyvtárakhoz?	92
IX.1. Az elektronikus dokumentumok szerzői joga	92
IX.2. Könyvtártól az elektronikus könyvtárig	102
IX.3. Digitális könyvtárak itthon és külföldön	115
IX.3.1. Külföldi példák	115
IX.3.2. Hazai példák	119
IX.4. Könyvtár és a szerzői jog	122
 X. DRM	134
X.1. A digitális jogkezelő rendszerek célja és eszköztára	135
X.2. A Digitális Objektum Azonosító (DOI = Digital Object Identifier)	136
X.3. A digitális vízjel	137
X.4. A digitális jogkezelés egyéb eszközei	138
X.5. Aktív és passzív leíró nyelvek	140
X.6. DRM vagy szabadság?	141
X.7. Könyvtárak és DRM	142

X.8. ...és ami mindebből következik	143
XI. Creative Commons	145
XI.1. Előzmények	145
XI.2. Kreatív közvagyon vagy szabad mű	146
XI.3. Érvek és ellenérvek	147
XI.4. Mi lesz veled CC?	149
XII. Záró gondolatok	150
Irodalom	152

Köszönetnyilvánítás

Elsősorban köszönettel tartozom témavezetőmnek, Prof. Dr. Sebestyén György egyetemi tanárnak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Program vezetőjének, aki az évek során munkámat folyamatosan figyelemmel kísérte, s mindenben maximális segítséget nyújtott, támogatott.

Köszönet illet minden volt oktatót, aki egyetemi és doktoranduszi éveim alatt hozzájárult a tudományterület mind mélyebb elsajátításához.

Köszönöm minden múltbéli és jelenlegi kollégámnak, akik bárminemű észrevételükkel akarva-akaratlanul is hozzájárultak munkám tökéletesedéséhez, csiszolódásához.

Köszönettel tartozom az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtár szakos hallgatóinak, akik az előadásokon és szemináriumokon feltett kérdéseikkel, észrevételeikkel segítették a témában rejlő problémák megvilágítását,

Köszönöm mindazoknak a szakembereknek (jogászok, társadalomtudósok, könyvtárosok), akikkel személyesen vagy írásos formában sikerült a témakörrel értekezni, s ötleteikkel, útmutatásaikkal nagy segítségemre voltak.

Családomnak, barátaimnak köszönet a sok türelemért és megértésért, amit az értekezés elkészítése alatt tanúsítottak.

I. Bevezetés

I.1. A témaválasztás indoklása

Könyvtárosi pályám kezdetén foglalkoztatni kezdett a szerzői jog és a könyvtárak kapcsolata, melyet három különböző intézménytípusban is alkalmam nyílt tanulmányozni. A témával komolyabban 2004-től, doktori tanulmányaim kezdetétől foglalkozom, s 2005-től, mint az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékének oktatója már az oktatásban is hasznosítom, illetve továbbadom ez irányú ismereteimet.

A téma minden könyvtáros szakember számára megkerülhetetlen, sőt az elektronikus dokumentumok számának robbanásszerű növekedésével lassan minden ember számára fontossággal bíró tényezővé válik.

Mindenképpen aktuális a téma, s ebből az aktualitásából még sok-sok évig nem is fog veszíteni, hiszen az internet (s vele szorosan összefonódva az elektronikus dokumentumok) – bár egyes szegmenseiben igen – teljes egészében a mai napig jogilag szabályozhatatlannak bizonyul, s előreláthatólag ez az állapot ezután is tartósan fenn fog állni.

I.2. A probléma felvetése

Munkámban a digitális szerzői jog könyvtári vonatkozásaival foglalkozom, mely egy összetett probléma. Egyrészt vizsgálnom kell az internetet mint jelenséget, tényezőt, másrészt a szerzői jog vonat-

kozó részeit, harmadrészt a könyvtári környezetet, negyedrészt mindezek kapcsolatát.

Földünk az ipari forradalom óta nem élt át akkora változást, mint amilyenek tanúi lehetünk. Ma minden az információs társadalomról, a globalizációról, a versenyképesség növeléséről, az egész életen át tartó tanulásról szól, s ebben a helyzetben kiemelten fontossá válik az internet működési mechanizmusának és hatásának megismerése.

Használatához szükség van az információs-kommunikációs készség elsajátítására.

A kérdés adott: kell-e, egyáltalán lehetséges-e az internetet szabályozni, és ha igen, milyen módszerekkel. E kérdésben mind a mai napig megoszlik a szakemberek és a felhasználók véleménye. Attól, hogy az internetet nem irányítja semmilyen központi hatóság, még lehet, sőt kell is rá szabályokat alkotni. Viszont egy nehézkes vagy bizonytalan szabályozórendszer gátolhatja a jogvédett anyagok terjedését, vagy tömeges jogsértést szülhet.

A szerzői jog nem tesz különbséget a dokumentumok között, legyen az elektronikus vagy „hagyományos”. Elviekben a hordozójától függetlenül minden szerzői műnek ugyanolyan védelmet kell kapnia. A szerzői jog intézménye tulajdonképpen az internet tömeges méretű elterjedéséig sikeresen működött, a digitális forma azonban nagyon megbonyolította a szabályozást. Teljesen világos, hogy az elektronikus dokumentum egy egészen más természetű dolog, mint a „hagyományos”, azaz papír alapú dokumentum, hiszen állandóan változó/változtatható, múlandó stb., minek következtében az eddig kiválóan működő és érvényben lévő szabályok nem igazán alkalmazhatók rá. Az elektronikus dokumentumok megjelenése jelentős mértékben megváltoztatta a szerzői jogi környezetet. Ma már nemcsak arra van lehetőség, hogy hatalmas dokumentummennyiséget tároljunk, hanem arra is, hogy azt korlátlanul másoljuk, az eredetivel teljesen meg-

egyező minőségben és tartalommal sokszorosítsuk. Jelentős gazdasági érdekek forognak kockán, és a szerzői jogi ipari lobbí óriási befolyással bír a nemzeti és nemzetközi szerzői jog fejlődésére. A hagyományos szerzői jogok képviselői ugyan kétségbeesett kísérleteket tesznek az elektronikus információk szabad áramlásának jogi akadályozására, de jól látható, hogy előbb-utóbb a szerzői jognak kell megváltoznia és igazodnia az új, elektronikus világhoz.

A másik fontos kérdés a könyvtárak szerepe, feladata ebben az érdekes szituációban. Keresem a választ például arra, hogy miért vonatkoznak más szabályok az elektronikus könyvtárra, mint egy hétköznapi közkönyvtárra. Sajnos nem születtek meg azok a szabályozások, amelyek lehetővé tennék, hogy a könyvtárak felhasználhassák az internetet a könyvtári törvényben előírt feladataikhoz olyan esetekben, amikor ez lenne a leghatékonyabb vagy egyetlen eszköz arra, hogy biztosítsák bizonyos olvasói rétegek (pl. más országokban élő magyarok, kistelepülések lakói, fogyatékkal élők) számára a kultúrához és tudáshoz való hozzáférés – alkotmányos – jogát, és hogy megőrizhessék a folyamatosan létrejövő és megsemmisülő digitális kultúrát.

II. Információs társadalom

II.1. Az információs társadalom fogalma

Az információs társadalom (angolul *information society*) elmélete szerint a társadalomban az információ előállítása, elosztása, terjesztése, használata és kezelése jelentős gazdasági, politikai és kulturális tevékenység. Ennek közgazdasági társfogalma a tudásgazdaság, amely szerint az értelem gazdasági hasznosításán keresztül érték jön létre.

Ennek a társadalomtípusnak a sajátossága az információtechnológia központi szerepe a termelésben, a gazdaságban és általában a társadalomban. Az információs társadalmat az ipari társadalom örökösének is tekintik.

Az információs társadalom kifejezés a társadalomtudományban már az 1960-as évek végén, a politikai nyelvhasználatban az 1980-as évek elején jelenik meg. Napjainkra vált a tudás a gazdagság és a hatalom legfőbb forrásává. Egy ország gazdaságának teljesítőképessége ma már nem földterületének nagyságán, a rendelkezésre álló nyersanyagok bőségén múlik, hanem a lakosság iskolázottságán, műveltségén, képzettségén, illetve a birtokában lévő információ mennyiségén és minőségén.

A számítástechnika, távközlés, elektronikus média konvergenciájának és fejlődésének eredményeként alakult ki a társadalom új formája: az információs társadalom. Az új korszak – amelyet minden módon áthat az informatika – jellemzője az ismeretek, adatok, információk hihetetlen bősége és korlátlan terjedése. Egyre inkább meghatározóvá válik egy új termék: az információ.

Az információs társadalom természetesen technológiafüggő, azonban irányítója ma még az ember. Az ehhez a társadalmi formá-

hoz kötődő digitális technológia a társadalom minden szegmensét érinti, mégis talán az igazi előrelépést a tanulás, a tudás terén hozhatja. A digitálisan írástudó emberek tömegesen – és néha önkéntelenül – változtatják meg eddigi szokásaikat, hiszen új cselekvési és viselkedési mintákat látnak, melyek erre sarkallják őket. A manapság oly sokat hangoztatott élethosszig tartó tanulás és velejárói felébrésztették bennük az igényt.

II.2. Az információs társadalom megítélése

Az információs társadalom kora átalakítja az eddig hagyományosnak tartott gazdasági-társadalmi ágazatokat és folyamatokat, hiszen az információ-és tudástechnológia mind nagyobb helyet követel magának, s már ki is alakított egy új, egyre inkább domináns iparágat. A gazdasági jellemzőn túl igen érdekes és megosztó az információs társadalom szociális megítélése. A pozitív oldalt erősítik az olyan vélekedések, melyeket például az Információs Társadalom- és Trendkutató Központ internetes portáljának nyitó oldalán olvashatunk: „...Internet és a mobiltelefon révén elterjedő formái ön- és közösségerősítők, esélyteremtők, amelyek az információ- és tudásáramlás élénkítésével számos pozitív hatáskövetkezményt eredményeznek. A hálózatosodás folyamatának a képzettség növelésével együtt járó gyorsítása az információs társadalom legfontosabb »nyersanyagának«, a »humán tőkének« a felhalmozását jelenti.

A jól megszervezett hálózatokkal és adatbázisokkal új formákat ölt a természeti és-lakókörnyezet folyamatos megfigyelése, az érintett közösségek ellenőrző szerepe is. Egyre többen érzékelik a távmunkával, az információval és az online tranzakció lehetőségével kiváltott forgalomnyhító hatás kedvező környezeti következményeit.

A hálózati elv, az elérhetőség, a munkafolyamatok »kihelyezhetősége« erős decentralizációs tendenciákat indít el. A korábban gazdaságföldrajzi okok miatt hátrányos helyzetben lévő, a javak és az információk forgalmából »kimaradó« területek számára egyszerre nyílik meg két esély. A meghatározó gazdasági-társadalmi folyamatokba a külső információkhoz való hozzáféréseken keresztül tudnak bekapcsolódni, miközben a régiók, a térségek, a települések iránt pedig az önmagukról szóló információk minden korábbinál hatékonyabb megosztásán illetve megjeleníthetőségén keresztül kelthető fel az érdeklődés. S ahogy az egyes országok fő céljaként az információs társadalom jelölhető meg, úgy készítik el a maguk információs társadalom stratégiáját a régiók, a kistérségek, a nagyobb városok, községek és falvak (»intelligens település programok«).

A fejlődés kulcsa a helyi közösségekben (elhatárolásaikban, alkotóerejükben, tudásvagyonukban) rejlik. A technológia legfellebbebb támogatja mindazt, amit körülményeik javítása érdekében elhatároznak, a kormányzat pedig segíthet abban, hogy élni tudjanak a forrásbevonási lehetőségekkel.¹

Ebben persze sok igazság van, azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a megközelítést sem, mely szerint az információs társadalom velejárói nem tesznek jót a társadalomnak. Ezen vélekedések szerint az új technológia az emberek alávetettségét, ellenőrzését teszi majd lehetővé. Mindenki megfigyelhetővé válik. Azonosítók, PIN-kódok, passwordök határoznak meg bennünket. A fejlett technikának köszönhetően a kormányok hatékonyabban tudják majd megfigyelni és ellenőrizni alattvalóikat, mint bármelyik múltbeli diktatórikus hatalom.

Mindkét állásponttal lehet azonosulni, illetve el lehet tőle határolódni.

¹ Társadalom- és Trendkutató Központ. <http://www.ittk.hu/web/inftars.html> [Letöltés ideje: 2009. 01. 05.]

Vitathatatlan azonban az információs társadalom gazdaságra gyakorolt hatása.

III. Internet

III.1. Az internet története és fejlődése

Az internet létrejötté az 1960-as évek elejére tehető, amikor az Egyesült Államok honvédelmi minisztériuma rájött arra, hogy miképpen lehet a világ minden részén szétszórt amerikai katonai egységek között egy gyors és hatékony kommunikációs láncolatot kiépíteni. Abban az időben merült föl egy kevésbé sebezhető számítógép-hálózat szükségessége, amelynek egy esetleges atomtámadás után megmaradó részei működőképesek maradnak. Dwight Eisenhower elnök utasítására hozták létre a DARPA (Defence Advanced Research Project Agency) elnevezésű szervezetet, az ez irányú kutatások finanszírozására. Kidolgoztak egy többközpontú, csomagkapcsolt (ahol az adatok továbbítása kisebb csomagokban történik) hálózati kommunikációs rendszert (az NCP protokollt), mely a mai TCP/IP szabvány őseinek tekinthető.

Ezen az elven kezdett működni 1969-ben az ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network), melyet az internet első „megvalósulásának” neveznek. A katonai felhasználásokon kívül egyes egyetemek, katonai bázisok és kormányzati laboratóriumok kutatói is használták elektronikus levelezésre, fájlok cseréjére és távoli bejelentkezésre egymás számítógépei között.

1971-ben az ARPANET már 23 számítógépet köt össze.

1972-ben megszületett az első e-mail program, mely Ray Tomlinson nevéhez fűződik.

1973-ban az ARPANET létrehozta az első nemzetközi kapcsolatot az Egyesült Királysággal és Norvégiával.

1974-ben jelent meg először az „internet” kifejezés, egy a TCP protokollról szóló tanulmányban.

1975-ben kerül kereskedelmi forgalomba az első személyi számítógép. Az Altair 8800 ára 395 dollár, memóriája 256 byte. Az egyszerű, elérhető árú gép megváltoztatja az emberek elképzeléseit arról, hogy mi is egy komputer. Az Altair létrehozója, Ed Roberts két fiatalemberrel Bill Gates-szel és Paul Allennel a BASIC programnyelv fejlesztésén dolgozik. Együttműködésük eredménye lett a Microsoft.

1976. Steve Jobs és Steve Wozniak elkészíti az első Apple személyi számítógépet. Ebben az évben készült az első kereskedelmi forgalomban is kapható szövegszerkesztő.

1977. Forgalomba kerül az Apple II, melynek már 4 K memóriája van. Ez az első személyi számítógép, amely színes képernyőt és floppyt használ. A Wisconsin Egyetemen már több mint 100 kutató levelez e-mail segítségével.

1979. Három végzős amerikai egyetemista létrehozza a USENET nevű hálózati szolgáltatást. Megírják az első táblázatkezelő programot, mely személyi számítógépen is működik.

1980. Megjelenik az első hordozható számítógép (laptop/notebook).

1981. Az IBM bemutatja első személyi számítógépét, melyből az első évben 35 ezer darabot adnak el. Szinte azonnal megjelennek a piacon az olcsóbb másolatok is.

1982. Megszületik a TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol), amely lehetővé teszi, hogy a számítógépek és a számítógép-hálózatok kommunikálni tudjanak egymással. Megjelenik a Commodore 64, a „családi számítógép”. A világon már öt és fél millió személyi számítógép működik.

1983-ban – miután az addig szigorúan ellenőrzött ARPANET-ből MILNET (Military Network) néven leválasztották a katonai vonatkozású részeket – megszületett a mostani értelemben vett internet.

A National Science Foundation felismerte hogy a hálózat döntő fontosságú lehet a tudományos kutatásban, ezért igen nagy szerepet

vállalt az internet bővítésében. 1985–86 között építették ki az NSF 6 szuperszámítógép-központját, és az így kialakult hálózatot – mely az NSFNET (National Science Foundation Network) nevet kapta – összekapcsolták az ARPANET-tel. Az NSFNET ma is az USA legjelentősebb gerinchálózata.

A '80-as évek végén az NSFNET-hez hasonló elvek alapján számos országban szerveződtek gerinchálózatok. Ezek mindenekelőtt a hatalmas információs és számítástechnikai erőforrásokkal rendelkező NSFNET-hez igyekeztek csatlakozni, de gyakran egymással is kiépítették közvetlen kapcsolataikat.

Az elmúlt több mint húsz évben különálló hálózatok százain, számítógépek tízezeit kapcsolták a folyamatosan növekvő internet-hez. Ez a növekedés napjainkban is tart, s prognosztizálható a további nagymértékű növekedés.

Az internet talán legátfogóbb koordináló, szervező, összefogó testülete az Internet Society (ISOC). A társaság nyílt, tagja lehet bármely szervezet vagy magánszemély. Célja az internet technológiával történő információcsere összehangolása, fejlesztése.

Az interneten nem beszélhetünk központról, hiszen nincs ilyen. Gyakorlatilag minden hálózatra kötött gép egyszerre tölti be a hagyományos értelemben vett központi- és kliens szerepet is. Ezen értelemben az internet a számítógépeknek egy olyan hálózata, amelyben bármely egység képes kapcsolatot teremteni bármely másik egységgel, s mindezt hasonló eredménnyel.

Az eredetileg hadászati célokra tervezett hálózat rohamléptekkel változott át egy általános kommunikációs, információátviteli médiává, s ebből adódtak az emberi kommunikáció újabb, korábban nem ismert formái. Az eleinte inkább csak oktatási intézményekben elérhető hálózatra fokozatosan egyre több intézmény, vállalat, szolgáltató kapcsolódott. Az internetben rejlő lehetőségeket hamarosan a „mindenki” számára elérhetővé, használhatóvá tették. Az elektroni-

kus levelezés (e-mail) térnyerését követte a hírcsoportok (newsgroup) népszerűvé válása. Azután egyre újabb és sokoldalúbb információkereső- és továbbító eszközök jelentek meg, melyek eredményeként 1992-ben létrejött a WWW-hez (World Wide Web), minek következtében még a számítástechnika világában idegenül mozgó felhasználók is könnyedén, különösebb előképzettség nélkül barangozhatnak az internet által nyújtott információrengetegben.

A WWW létrehozása az európai részecskefizikai kutatóintézet, a CERN (European Organization for Nuclear Research) nevéhez fűződik. Tim Berners-Lee és Robert Cailliau ötlete alapján született meg ez az egész addig ismert kommunikációt forradalmasító rendszer. A hihetetlenül gyors elterjedésből és egyszerű kezelhetőségéből következik – a korábban a felhasználó szempontjából ingyenes, nonprofit – hálózat kommercializálódása is. Az egyre növekvő és színesedő internetközösség hatalmas üzleti lehetőségeket rejt.

III.2. A hazai kezdet

1986-ban Magyarországon is megjelenik egy, az internethez nagyon hasonló dolog: a „Katalist” nevű, első levelező rendszer. Ez elsősorban műszakiak és a könyvtárosok fóruma volt, akik ekkor még azt hiszik, hogy valamilyen nagy könyvtár létrehozásán dolgoznak.

1990-es évek elején megjelennek Magyarországon is az első internetes szolgáltatók, akik kereskedelmi alapon, pénzért kínálják a hozzáférést.

1995-ben elindul az iNteRNeTTó. Tartalma leginkább a számítástechnika, és egy kevés kultúra. A magyar közvélemény évekig az iNteRNeTTóval azonosította az egyre több publicitást kapó internetet.

1999-ben innen vált ki a későbbi Index.hu alapító-szerkesztőstábjá, s 2002-ben az Index meg is veszi az iNteRNeTTót.

III.3. Az internet jelentése – a gyakorlatban

Az internet elnevezés egy angol eredetű szóból – internetwork – ered. Jelentése: hálózatok hálózata. Tulajdonképpen ez egy – a világot körülölelő és folyamatosan növekvő – számítógépeket összekötő, és ezzel hálózatba vonó rendszer. Az ezáltal létrejött alternatív (való világtól eltérő) teret gyakran kibertérként említik internetes berkekben. Elmondható tehát, hogy az internet a számítógépek összekapcsolásából jött létre, mégpedig azért, hogy a különböző hálózatok egymással teljesen átjárható formában tudjanak kapcsolatot létesíteni, adatokat megosztani stb.

Az internet úgynevezett TCP/IP-alapú hálózat, mely több más hálózatnak is alapja, ezért a globális hálózatot sok-sok kisebb hálózat alkotja. Az interneten az adatok a legkülönbézetesebb módokon juthatnak el egyik helyről a másikra: telefonvonalakon, hálózati kábeleken, kommunikációs műholdakon. Mindebből tehát kiderül, hogy az internet nem egy fizikai hálózat, hanem tulajdonképpen egy hálózatokat összekötő csatorna, azaz valóban a hálózatok hálózata.

Az internet növekedése olyan ütemű és mértékű, hogy minden erre vonatkozó mérés rövid időn belül aktualitását veszti.

Mivel az internet egymástól különböző hálózatokat köt össze, s azok adatait egységesen kezeli, így a felhasználó tulajdonképpen bármilyen eszközt választhat a munkája elvégzéséhez.

Az internetet felépítő és szabályozó protokollok mindenki számára hozzáférhetőek, ezeket egyre több gyártó támogatja. Az a hálózat, amit egykor kizárólag kutatók, oktatók és katonai intézmények használtak/használhattak ma már bárki számára elérhető. Nagymértékben tart az internet kommercializálódása, hiszen – ahogy azt egyre több vállalkozás, cég tapasztalja – ezen „információközvetítő” nélkül ma már szinte lehetetlen megélni az üzleti életben.

Az egyik leglényegesebb különbség az eddig megszokott, hagyományosnak mondott médiumokkal szemben az, hogy az interneten a felhasználó dönti el, hogy mire kíváncsi, mit szeretne „kapni”. Lényeges jellemzője viszont az is, hogy itt bárkiből válhat információforrás is.

Érdekes kérdés lehet, hogy mennyibe kerül az internet, illetve ki tartja fent? Sokan ingyenesnek tartják, de nyilvánvaló, hogy ez nem lehet így, hiszen minden szolgáltatásért, s tulajdonképpen az életben mindenért fizetni kell. Természetesen az egyes csatlakozó hálózatok saját maguk állják a működésükhöz szükséges anyagiakat. Az egyszerű felhasználó általában fizet a helyi internetszolgáltató cégnek, az pedig az adott ország nagysebességű gerinchálózatát üzemeltető intézménynek. A különböző országok a díjakat egymás között nemzetközi szerződésekben rögzítik. Az ingyenesség csak látszat, hiszen az internetre csatlakozott hálózattal rendelkező intézmények (iskola, bármely munkahely stb.) tanulói, alkalmazottai meghatározott helyen térítés nélkül használhatják a szolgáltatást.

III.4. Az internet jelentősége

Napjainkra az internet a mindennapi élet fontos tényezőjévé vált magán és gazdasági vonatkozásban egyaránt. A társadalom jelentős rétegeinél eredményezett forradalmi változást a kommunikációban – napi gyakorlattá vált a világhálón való levelezés, telefonálás, információkeresés, bankügyletek lebonyolítása, vásárlás stb. Az internet egy olyan tényezővé vált mindennapi életünkben, amely hatással van a társadalmunkra, gazdaságunkra egyaránt. E hálózaton keresztül, ennek segítségével érdekek érvényesíthetők, konfliktusok rendezhetők és hatalmi törekvések érvényesíthetők. Az internet segítségével szinte azonnal eljutunk a keresett információhoz. Ma már

minden – magára valamit adó – vállalkozás, szolgáltató vagy éppen önkormányzat rendelkezik internetes elérhetőséggel.²

III.4.1. GAZDASÁGI VONATKOZÁS

A gazdaság szereplői részére nagy előnyök aknázhatóak ki az internet szolgáltatásai révén. Gondoljunk csak a pusztán reklámfelületen túl az egyes költségek lefaragására (megrendelés, beszerzés, közvélemény-kutatás, kapcsolattartás stb.)

A honlapokon az érdeklődők pillanatok alatt és könnyedén jutnak hozzá az adott termékkel kapcsolatos információkhoz. A két fél között (eladó és vevő) – mind újabb és újabb formában (e-mail, skype, msn stb.) – egyszerű, olcsó és gyors kommunikációra nyílik lehetőség.

A célzott, azaz a fogyasztók meghatározott köre felé irányuló hirdetések olyan személyekhez jutnak el, akiket korábban nehezen tudtak a reklámozók elérni. A fogyasztókról készített és profilírozott adatbázisok lehetővé teszik, hogy az ajánlatok és termékek egyre inkább egyénre szabottak legyenek.

A világhálón feltüntetett termékek és szolgáltatások időtől és földrajzi elhelyezkedéstől függetlenek. A teljes kínálat – kevés anyagi ráfordítással – éjjel-nappal folyamatosan bárki számára elérhető.

Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy az internet teszi lehetővé, hogy a vállalatok tevékenységüket az egyik országból a másikba áttegyék bizonyos – adózási vagy jogi – előnyök miatt.

Az eddig áttekintett előnyök mellett figyelmet érdemel a világhálón való megjelenés presztízse is. Napjainkban egyre fontosabb, hogy minden piaci tényező megmutatkozzon az interneten, s ott ma-

² Milassin L.: „Az információs társadalom és az EU szerzői joga” című doktori értekezés alapján.

gát minél jobb színben tüntesse föl honlapján keresztül. Ezt a lehetőséget elmulasztani véték, mely komoly presztízaveszteséggel járhat.

Természetesen – mint mindennek – az internetnek is vannak előnytelen tulajdonságai. Elég csak a jogsértésekre, visszaélésekre gondolnunk az elektronikus kereskedelem, vagy elektronikus banki tevékenységek kapcsán (adatokkal való visszaélés, jogosulatlan használat stb.), melyek eredményeként az internetező közösség jelentős része idegenkedik és fél ezen – egyébként fontos és hasznos – szolgáltatások használatától

III.4.2. AZ INTERNET SZOCIÁLIS ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI ASPEKTUSAI

Az internet információs lehetőségei ma még beláthatatlanok, hiszen folyamatosan változnak, bővülnek. Decentralizált felépítése folytán tartalma egyáltalán nem, vagy csak bizonyos részeiben ellenőrizhető, minek következtében bármilyen tartalom – jó és rossz egyaránt – gond nélkül bárki számára elérhetővé válik.

A világhálón megjelentetett bárminemű dokumentum késedelem nélkül mindenki számára hozzáférhető, ezzel nem jár azonban együtt az e tartalmak szerzőit, alkotóit megillető jogok betartása, betartatása.

Az internet az alapja annak a paradigmaváltásnak, hogy az ipari társadalomból átléptünk az információs és tudásalapú társadalomba. Az információk ma már nincsenek helyhez kötve, hiszen minden pillanatban és minden helyről szinte korlátlan számú forrásból hívhatók elő. Az információk kulcsszerepet töltenek be a gazdasági- és társadalmi fejlődésében. Az „információipar” egyesíti a tudást és az új technológiákat, és így kétségtelenül alapja egy ország gazdasági, tudományos és társadalmi sikereinek.

Az, hogy az internet miképpen fogja a jövőben mindennapi életünket megváltoztatni, ma még nem teljesen látható be, mindenesetre egy ma már biztosnak látszik: a digitális technológiák és az internet rányomják bélyegüket társadalmi életünkre, és hamarosan az élet minden aspektusát – gazdaságot, politikát, társadalmi tevékenységeket – úttörő módon meghatározzák.³

³ Überleben im Netzwerk. [Castells-interjú.] *Der Spiegel*, 14/2000.

IV. Digitális kultúra

IV.1. A digitális kultúra komplexitása

A digitális kultúra komplex terület, amelyen belül a következő nagyobb részterületek azonosíthatók:

- A digitalizálás, mint átalakítás.
- A digitális úton, illetve digitális környezetben létrejött kulturális elemek.
- A szükséges technikai eszközök, és ezek kialakulása, fejlődése, az általuk elérhető új lehetőségek stb. Ide tartoznak azok az eszközök, melyek lehetővé teszik a digitális kultúra elérhetőségét (számítógép, mobiltelefon, digitális fényképezőgép, HDTV stb.).
- Az információs írástudás, avagy a digitális kultúra használatának képessége. Miként a XVI. században az olvasás és írás nem ismerete a társadalom többségét kizárta a tanulás és kultúra területéről, úgy a digitális kultúra értelmezése, s ezáltal felhasználása képességének a hiánya a Föld lakosságának jelentős többségét kizárhatja, és ki is zárja az információs társadalomból.

A digitális kultúrának két alapvető forrása lehet: a már meglévő dokumentumok digitalizálása, illetve a dokumentumok digitális úton történő létrehozása. S bár mindkét módszer nagyon összetett és érdekes, napjainkban a második típus döntő többségbe került, minek következtében a digitalizálás mára már egyre inkább háttérbe szorul.

Az emberiség történetében a számítógép csupán néhány évtizeddel ezelőtt jelent meg, digitális környezetről pedig csupán néhány éve beszélhetünk, melynek elindítója a számítógép és a digitális esz-

közök tömeges elterjedése és az internet gyors térhódítása. Az internet populárisává válása az 1990-es évek első feléhez köthető, s látható, hogy a digitális forradalom alig két évtized alatt megváltoztatta a világot.

A digitális elemek létrejöttének sok módja lehet: elsősorban számítógép segítségével, de napjainkra már tömegessé vált a digitális fényképezőgép, a mobiltelefon, melyekkel képet, videót és hangot is tudunk rögzíteni. A televízió és a rádió is digitális platformra helyeződik át. A számítógépek pedig nemcsak a személyes vonatkozású információkat jelenítik meg digitális úton, hanem a különböző e-közigazgatás, e-egészségügy, e-bank stb. jelenségei révén mindennapi létünk környezetét is.

A számítógép, a digitális dokumentumok, az internet, s ezek folyamatos fejlődése egyre-másra okoztak újabb és újabb kulturális sokkot, ráadásul mindezt az elmúlt másfél-két évtized alatt. A történelem folyamán még soha nem élt át az emberiség ilyen sok és ilyen mélyreható változást ilyen rövid idő alatt.

A digitális kultúrában a szöveget, a képet, a hangot és az adatokat kombinálják egymással, az összetett üzenetet pedig a befogadók is összetettebb módon érzékelik. A digitális környezetben az információ szédületes sebességgel terjed, egy-egy érdekes hír percekben belül bejárja az egész világot. A digitális kultúra eredményeképpen átalakult a műveltségünk – interaktívvá, globálissá, bármikor és bárhol elérhetővé vált.

A digitális világnak számos új jellemvonása van. Fontos kiemelni, hogy egyik jellemvonás sem technikailag meghatározott, hanem valamennyi a kultúra megváltozásának az eredménye. A meghatározottság azonban kétirányú: elsősorban a kultúra változásai indukálják a technikai változásokat, amelyek visszahatnak a kultúrára.

IV.2. Kapcsolódó fogalmak

A digitális kultúra értelmezéséhez kapcsolódó fogalmak, jellemzők:

- *A szóbeliség és az írásbeliség összeolvadása* (digitális környezetben az írásbeliség és a szóbeliség összemosódik).
- *Interaktivitás* (a digitális környezet megteremti az interakciók szaporodásának lehetőségét).
- *Interkonnektivitás* (az információs társadalom elektronikus eszközei a folyamatos kapcsolatban maradást teszik lehetővé).
- *Komplexitás* (összetett rendszerek összetett hatásokat fejthetnek ki).
- *Konvergencia* (különböző hálózati platformok összefonódása).
- *Megfoghatatlanság* (digitális környezetben távol kerülünk az információ és a tárgyak forrásától).
- *Megjósolhatatlanság* (bizonytalan a fejlődés iránya és üteme).
- *Multitasking* (gyakorlatban azt jelenti, hogy sok mindent tehetünk egyidejűleg).
- *Sebesség* (minden új technológia a sebesség növelését szolgálja).⁴

⁴ Lásd Rab Árpád: A digitális kultúra természetrajza.
<http://www.infinet.hu/content/view/82/32/> [Letöltés ideje: 2009. 01. 06.]

V. Digitalizálás

„A kulturális értékek modern elektronikus információ-hordozókra vitele, azaz digitalizálása olyan parancs és olyan szükség-szerűség, amelyet az egész emberi társadalom fejlődése diktál.”⁵

Digitalizálás alatt azt a folyamatot értjük, melynek során a korábban más (analóg) hordozón rögzített tartalmakat valamilyen digitalizáló eszköz segítségével a számítógép által értelmezhető formában kódoljuk, illetve rögzítjük a gép által olvasható adattároló eszközre.

Könyvtárak esetében célszerűbb, ha a fogalmat kissé tágabban értelmezzük, ugyanis a könyvtárak digitalizálással kapcsolatos feladatai közé tartozik még a digitális objektumok begyűjtése, feldolgozása, közzététele és hosszú távú megőrzése is.

V.1. Miért szükséges digitalizálni?

A legáltalánosabb megfogalmazás az, hogy a kulturális örökség digitalizálásával lehetővé válik ezen művek nagyobb nyilvánosság előtti közzététele – a megfelelő technikai eszközök használatával.

Tószegi Zsuzsanna⁶ összefoglalta a digitalizálás legfőbb indokait könyvtári területen:

- értékmentés, állagmegóvás, állományvédelem – az elöregedett, sérülékeny hordozókon őrzött információk mentése, az értékes eredeti dokumentumok állagának megóvása érdekében;

⁵ Sebestyén Gy.: A Gutenberg-galaxis és a digitális kultúra szintézise.
<http://www.mek.iif.hu> [Letöltés ideje: 2008. 10. 22.]

⁶ Tószegi Zs.: A szövegdigitalizálás döntési folyamata.
<http://www.ki.oszk.hu/kf/2006/2/toszegi.html> [Letöltés ideje: 2008. 03. 17.]

- archiválás – a digitális tartalmak hosszú távú megőrzése érdekében;
- nyilvános szolgáltatás számára hozzáférés biztosítása – az egyáltalán nem vagy csak kis példányszámban elérhető, de közérdeklődésre számot tartó dokumentumok elérhetővé tétele a nagyközönség számára;
- szolgáltatás hozzáadott értékekkel – az eredeti, papírformátumhoz képest valamilyen további funkcióval kiegészül;
- reprodukálás – az eredeti dokumentum újrapiublikálása érdekében;
- jövedelemszerzés – a digitalizált változat értékesítése vagy a digitalizált tartalom által fölkelte érdeklődés reklámpiaci értékesítése érdekében;
- on-demand szolgáltatás – konkrét megrendelésre történő digitalizálás.

V.2. A digitalizált dokumentum

Mint a legtöbb dolognak az életben, így a digitális formának is megvannak az előnyei és hátrányai egyaránt. Sokan állítják, hogy a digitalizált dokumentumok nem helyettesítik, hanem kiegészítik a hagyományos dokumentumokat. Ezen lehet vitázni, az viszont tény, hogy a digitális forma előnye és jelentősége abban rejlik, hogy sok olyan funkcióval gazdagítható, ami az eredeti művet könnyebben kezelhetővé, a felhasználó szempontjából értékesebbé teszi. Mik is ezek? Metaadatok általi könnyebb azonosítás, egyszerű és gyors keresés a műben, változtathatóság, szerkeszthetőség, másolhatóság, nyomtathatóság, továbbíthatóság stb.

Keletkezésük szempontjából az elektronikus dokumentumok két részre oszthatók: vannak az eleve digitális formában létrejötték, illetve a digitalizálási folyamat eredményeként keletkezettek. Az előbbiek közé sorolhatóak a számítógép segítségével, elektrotechnikai eszközökkel (mobiltelefon, digitális fényképező, digitális kamera stb.) készülő dokumentumok, míg utóbbihoz a hagyományos formátumú dokumentumok elektronikusan értelmezhető változatai tartoznak (pl. egy könyv szkennelése).

Különbséget tehetünk online és offline elektronikus dokumentumok között is. Az online az egy hálózaton keresztül közvetlenül elérhető, változtatható, könnyen kezelhető dokumentum. Az offline ezzel szemben közvetetten elérhető, statikus szerkezetű, kicsit nehézkes típusa az elektronikus dokumentumoknak. Példa lehet rá egy CD-ROM, melynek a megjelenésén nem lehet változtatni, nem lehet sajátos arculattal ellátni, javítani stb.

A digitalizált dokumentumoknak három szintje, típusa különböztethető meg:

1. *reproduktív szint*: a digitalizált változat a forrásmű hasonmása, külső megjelenésében azzal egyenértékű. Ez a fakszimile fájlok (képi állományok) szintje. Hátránya, hogy a szöveg a számítógép által nem „olvasható”, tehát például nem tudunk keresni a mű szövegében.
2. *reprezentatív szint*: az előző szinten túlmenően itt már a szöveg tartalmára helyeződik a hangsúly. A forrásmű szövege bináris kóddá alakul át – tehát számítógéppel kereshetővé válik –, de lineárisan olvasható szerkezete megmarad.
3. *interpretatív szint*: az eredeti szöveg kiegészül olyan elemekkel (pl. mutatók, magyarázatok, hivatkozások stb., amelyek révén a digitális változat a forrásműhöz képest többlettérrel bír.

V.3. Digitalizálás lépésről-lépésre

A digitalizálás – bármilyen egyszerűnek is tűnik – egy rendkívül költség- és időigényes munkafolyamat. Mielőtt egy intézmény nagyszabású digitalizálási projektbe kezdene, nagyon fontos egy minden részletre kiterjedő, megfontolt és pontos tervet készíteni.

Egy „hagyományos” dokumentum digitálissá alakítása több lépésű folyamat, melynek ezek a főbb lépései:

- szkennelés, begépelés, digitális fotózás stb.;
- mentés;
- karakter felismertetés (pl. OCR);
- korrektúra;
- archív fájl és könyvtárszerkezet kialakítása;
- szolgáltatott formátumok kialakítása;
- metaadatok hozzáfűzése;
- szolgáltató rendszerbe illesztés.

VI. Elektronikus dokumentumok

VI.1. Mi az elektronikus dokumentum?

A dokumentum fogalma az idők során sokat változott. A szó a latin *docere*, tanítani, oktatni igéből származik, melynek főnévi alakja tanúsítást, bizonyítást jelent. A dokumentum lényege, hogy az információt rögzítve tartalmazza.

A dokumentum olyan önálló szellemi termék, független információegység, melynek célja az információ közlése, a tudás átadása. A könyvtárak feladata a dokumentumok gyűjtése, tárolása, rendszerezése és a felhasználók számára hozzáférhetővé tétele.

Az előállítás technológiája szerint nyomtatott és elektronikus dokumentumokat különböztetünk meg. A nyomtatott dokumentumok az információhordozótól elválaszthatatlanul, kézzel fogható formában léteznek. Az elektronikus dokumentumok analóg vagy digitális adatokat tárolnak.

Léteznek digitális platformon létrejövő (csak digitális formában létező) és digitalizált (eredetileg nem elektronikus formában készült) dokumentumok. Legfontosabb meghatározás magáé az elektronikus dokumentumé: Az elektronikus dokumentumok: számítógéppel kezelhető, digitálisan kódolt dokumentumok, beleértve azokat, amelyek valamely fizikai hordozón jelentek meg, és használatukhoz számítógéphez illesztett vagy annak részét képező periféria szükséges, illetve azok, amelyek hálózati úton érhetők el.

Nyilvánvaló, hogy az elektronikus dokumentumoknak vannak bizonyos egyértelmű jellegzetességei, amelyek megkülönböztetik őket a nyomtatott dokumentumoktól. Ilyen jellegzetességek például a könnyű manipulálhatóság, külső és belső linkek hozzáadásának lehetősége, egyszerű transzformálhatóság, azonnali adatátvitel,

korlátlan másolhatóság. Az elektronikus publikálásban tehát a legnyugtalanítóbb aspektus a változtathatóság.⁷

Az 1997. évi CXL. törvény 1. sz. mellékletének c.) pontja szerint, az adott törvény alkalmazásában elektronikus dokumentum: a csak számítógéppel olvasható dokumentum. A 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet (Kötelesspéldány-rendelet) alkalmazásában, a kérdéses rendelet 19. § b.) pontja szerint, elektronikus dokumentum: a csak számítógéppel olvasható (mágneslemezen, CD-ROM-on vagy egyéb digitális formában megjelenő) dokumentum, beleértve azt a szoftvert is, amely az elektronikus dokumentum része, illetve annak használatához szükséges. A Kötelesspéldány-rendelet az elektronikus dokumentum fogalma alá sorolja azt a szoftvert, amely az elektronikus dokumentum része, vagy annak használatához szükséges. Itt azt kell megjegyezni, hogy a szoftver önmagában nem elektronikus dokumentum, hiszen nem is dokumentum, viszont a jogalkotó, mint alárendelt jelenséget (amely a dokumentum használatához szükséges), vagy mint illusztrációs, demonstrációs jelenséget (amely a dokumentum része) az elektronikus dokumentummal egy tekintet alá veszi.⁸

Probléma lehet, hogy az „egyéb digitális formában megjelenő dokumentum” – kitétel kissé parttalanra teszi a meghatározást.

Buckland⁹ szerint az elektronikus dokumentumok leginkább akkor hasznosak, amikor:

- a dokumentumok nagyon változékonyak, például menetrendek, árfolyamok és hasonlóknak esetén,
- a dokumentumok manipulációja szükséges, például ha egy szöveget javítani, változtatni újraformázni szeretnénk,

⁷ Gőz Á.: Digitális könyvtárak.

<http://mek.oszk.hu/html/irattar/ajanlas/intercat.htm> [Letöltés ideje: 2008. 09. 16.]

⁸ Horváth S. D. dr.: Kulturalisjog.hu.

<http://www.kulturalisjog.hu/kislexikon/edoku.htm> [Letöltés ideje: 2008. 11. 25.]

⁹ Buckland, M.: *A könyvtári szolgáltatások újratervezése*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 54–55. p.

- terjedelmes szövegben neveket vagy bizonyos szavakat vagy kifejezéseket keresünk,
- távoli anyag időnkénti és felületes használata esetén,
- gyors kommunikációra van szükség (pl. e-mail).

Mindemellett a digitalizálás meglehetősen költséges tevékenység, és az előzőek tükrében sok dokumentum esetében felesleges is, mert papírformában is képesek kielégíteni a felhasználók igényeit. Nem lehet és teljesen szükségtelen mindent digitalizálni. Megállapítható tehát, hogy más-más előnyökkel bírnak a papíralapú és az elektronikus dokumentumok, ezért egymás melletti létük megkérdőjelezhetetlen.

VI.2. E-könyv

Az elektronikus dokumentumok egyik típusának tekinthetők az elektronikus könyvek. Ez a kifejezés azonban jelentheti az elektronikus formában megjelent művet, és az eszközt is, amellyel elektronikus szövegeket lehet olvasni.

Az elektronikus könyvvel kapcsolatban a leggyakrabban felmerülő kérdés, hogy felváltja-e a hagyományos nyomtatott könyvet? Nyugodtan párhuzamot vonhatunk a hagyományos és elektronikus könyvtárak egymásmellettségét firtató fejtegetésekkel, s kijelenthető, hogy mindkét esetben megfér együtt a két típus. Fontos megemlíteni azonban, hogy ezek a formák kiegészítik egymást, azaz mindkettőre szükség van.

Természetesen bármilyen formátumú legyen is egy könyv, a lényege az olvasás, olvashatóság marad. A fő különbség az olvasás módjában, céljában, helyszínében keresendő. Sokaknak az olvasás egyenlő egy kézben tartható papírból készült kiadvánnyal, viszont a

jelen korban felnövő emberekben ez már nem egy rögzült forma, folyamat. Sokan kisgyermekkoruktól kezdve csak digitális formával találkoznak, ami úgymond predesztinálja őket ennek a formának a favorizálására.

Különbséget lehet tenni a szerint is, hogy szórakozás gyanánt, valamit keresve, vagy kutatómunkát végezve olvasunk-e, hiszen ezen megkülönböztetés alapján lehet egyik vagy másik formát előtérbe helyezni. Nyilvánvaló, hogy a kellemes kikapcsolódás legfőbb kelléke egy „klasszikus” könyv, melynek illata, tapintása, hordozhatósága, folytonossága önmagáért beszél. Viszont amint keresni, vagy kutatni szeretnénk egy témában, vitathatatlan előnyei lesznek egy elektronikus formátumú dokumentumnak, hiszen ezek kereshetőek, ami az idő szempontjából nem elhanyagolható. Szintén előnyös az e-dokumentumok esetében a kellő információ könnyű kiemelhetősége, szerkeszthetősége, továbbküldhetősége, nyomtathatósága. Tárolásuk kis helyigényű, így egy adathordozón akár könyvek százait vihetjük magunkkal.

Természetesen mindkét formának vannak negatívumai is, hiszen míg a hagyományos könyv nehéz, sok helyet foglal, nehéz benne keresni, addig az e-könyv olvasásához valamilyen eszközre (számítógép, e-book olvasó stb.) van szükségünk, rontja a szemet stb.

Meg kell említeni azonban, hogy az e-könyv technológiája még nem teljesen kiforrott, számtalan – az információ kommunikációs technikában már meglévő – lehetőséget még nem használ fel. Egy ilyen eszközt kézbe véve azt látjuk, hogy mind külső megjelenésében, mind pedig felépítésében még a hagyományos könyvre próbál hasonlítani.

Megjósolható azonban, hogy a számítástechnika rohamos fejlődése maga után vonja az egyre modernebb, könnyebben olvasható képernyővel rendelkező készülékek megjelenését, minek következtében a jelenlegi helyzet a jövőben változni fog.

A könyvek és az elektronikus könyvek legfontosabb tulajdonságait az alábbi táblázatban hasonlítom össze:¹⁰

	Hagyományos könyv	Elektronikus könyv
Hitelesség	ha kitépünk egy lapot, vagy áthúzunk néhány sort, az könnyen észrevehető	egyelőre nincs általánosan használt és elfogadott módszer az ellenőrzésére
Olvashatóság	tipikusan bárhol, bármikor	általában helyhez kötött, kell hozzá valamilyen elektronikus eszköz
Keresés a könyvben	akár órákig is eltarthat	gyors és hatékony, bonyolult feltételek szerint is történhet
Ár	magas	alacsony
Beszerzés	könyvesbolt, posta, ügynök stb.	virtuális könyvesboltok
Minőség	az idő múlásával „állaga” jelentősen romlik, különösen, ha sokak által kedvelt műről van szó	időtálló, öregedésről, minőségi romlásról egyáltalán nem beszélhetünk (eltekintve az egyes szövegformátumok elavulásától)
Külcsín	bizonyos könyveket kifejezetten jó érzés kézbe venni, így némiképp hozzájárulnak a hangulat megteremtéséhez is	általában sivár, hiányzik a hangulat, viszont a multimédiában és az internetes technológiákban hatalmas lehetőségek rejlenek

A digitális technika, illetve az internet a könyvkiadók és a szerzők viszonyát is megváltoztatta. A nyomtatáshoz képest jóval kisebb költséggel járó elektronikus kiadás például megengedi, hogy olyan írókkal is kísérletezzenek, akikkel eddig a várható kockázat miatt nem tették. A kiadók a terjesztési és a nyomdaköltségen spórolhatnak – mely egy kemény kötésű kiadvány esetében az ár felét is kiteheti –, a szerzők pedig magasabb jogdíjat kaphatnak.

¹⁰ Lásd Gerhardt N.: Nyomtatott anyagok digitalizálása. <http://www.mek.iif.hu> [Letöltés ideje: 2008. 10. 12.]

Az internet azonban lehetővé teszi azt is, hogy kiadók által elutasított műveket értékesítsenek a hálón. Befutott írók pedig megtehetik, hogy a kiadójuktól függetlenül magukat, pénzügyi és művészi értelemben egyaránt.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az elektronikus publikálás sok előnnyel jár – olcsó, gyorsan előállítható, gyorsan terjeszthető, sokrétűen felhasználható, kellő mértékben sokszorosítható –, azonban ne feledkezzünk meg hátrányairól sem – könnyen változtatható és változó, kevésbé megbízható, szerzői jogi aggályokat generáló.

Természetesen a mindennapok felhasználóinak tömegeit inkább az előnyök csábítják, s ennek érzékelhetjük a következményeit a könyvkiadás terén is.

Igen beszédes az alábbi táblázatban látható változás a hazai nyomtatott könyvek esetében.

Az összesített adatok alakulása a következő volt:¹¹

Év	Könyvek példányszáma (darab)
1990	113 112 000
1995	62 984 000
2000	35 246 000
2005	40 974 000
2007	42 628 000

Látható, hogy ha csak az internet tömeges elterjedésének időszakától vizsgáljuk az adatokat hazánkban, 2000-re a negyedére esett vissza a példányszám, majd – köszönhetően a minőségileg sílány kiállítású könyvek nagyszámú megjelenésének – kicsit nőtt, a kilencvenes évekhez képest azonban harmadára csökkent ez a szám. A jelenség egyik oka az lehet, hogy dokumentumok többsége ma már

¹¹ Központi Statisztikai Hivatal.
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl2_07_04i.html
[Letöltés ideje: 2008. 11. 15.]

eleve elektronikus formátumban készül. Ezeket a műveket elsődleges elektronikus dokumentumoknak nevezhetjük, kizárólagos lelőhelyük a hálózaton található valamelyik számítógép merevlemeze.¹²

VI.3. E-folyóirat

Az elektronikus dokumentumok másik típusának tekinthetők az elektronikus folyóiratok, más néven az elektronikus formában megjelenő sajtó. „A sajtó lényege a hírközlés, a közönség információéhségének kielégítése. A hírközlésben egyre nagyobb szerepet kap az internet. A periodikumok egyik fő jellemzőjét, a frissességet az online forma nagyban erősíti, támogatja, hiszen tulajdonképpen bármikor frissíthetők a hírek. Míg a papíralapú periodikumok közül a leggyakoribb periodicitású a napilap, addig az online hírportálokon szinte azonnal értesülhetünk a legfrissebb eseményekről, az információ terjesztési ideje gyakorlatilag kiiktatható. A folyamat a teletext szolgáltatással indult, a világháló ennek lehetőségeit kibővítette: a hírek terjedelme nincs korlátozva, emellett fotókat, videó-, illetve hangfájlokat, hivatkozásokat is lehet csatolni a megjelentetni kívánt információkhoz.”¹³

Mind nagyobb számban találkozhatunk a nyomtatott sajtó online változatával a világhálón, melynek hatalmas előnye az azonnali aktualizálás és frissíthetőség, a visszakereshetőség, valamint a szöveg hipertext jellege.

Mit is jelent mindez?

Az azonnaliság a mai világban „létkérdés”, hozzájutni a „hírhez” minél előbb. Az elektronikus formában ez pillanatok kérdése. A visz-

¹² Moldován I.: Internet a könyvtárban. <http://www.mek.iif.hu> [Letöltés ideje: 2008. 10. 25.]

¹³ Dávid A.: A digitális dokumentum szerepe az információs társadalomban. (Szakdolgozat.)

szaktereshetőség az archívum segítségével szintén gyerekjáték, s kutatási szempontból szintén nem elhanyagolható. A szöveg hipertext jellege pedig lehetővé teszi, hogy egyes megjelölt szövegrészekről (linkekről) továbbléphetünk a témával kapcsolatos egyéb dokumentumokhoz.

Ebben az értelemben kijelenthető, hogy az eredeti, de elektronikus formában, online környezetben elérhető szöveg szakszerű forrásjegyzékkel és utalórendszerrel egészül ki, minek következtében a nyomtatott változatához képest többletértékkel bír.

Az elektronikus publikációknak a tudományos életben – ahol elengedhetetlen a naprakészség – kiemelten fontos szerepük van, hiszen az egyes tudományágak legfrissebb információi, a kutatások eredményei döntő többségben az e-folyóiratokban jelennek meg először. Az előbbieken felsorolt előnyöket azonban sokak számára kihasználhatatlanná teszi a kiadók nagyon magasan tartott előfizetési ára. Hiába az olcsó és gyors előállítás, a profit mindennek előtti!

Ennek a problémának is legalább két oldala van. Az egyik, hogy a lapkiadók gyakran „megvásárolják” a publikációt, így – mint jogtulajdonosok – érthető okból várnak érte szerzői jogdíjat. A másik, hogy gyakran az adófizetők pénzéből finanszírozott kutatási eredmények publikálásából kívánnak haszonra szert tenni, ami etikai kérdéseket is felvet.

Közvetlenül kapcsolódik az elektronikus folyóiratok könyvtári elérhetőségéhez a licencek megléte.

VI.4. Licencek

Az utóbbi években egyre gyakoribbá válik könyvtári területen is a licencvásárlás, amely tulajdonképpen egy olyan formális engedélyezés, amely nélkül az adott tevékenység jogtalan lenne. Könyvtári te-

rületen főképpen az elektronikus folyóiratok és a bibliográfiai adatbázisok beszerzése kapcsán kerülhet sor licencvásárlásra.

Az elektronikus folyóiratok licenc-megállapodásai tartalmazzák a szerződő felek adatait (név, cím, elérhetőségek), a dátumot, és a megállapodás tárgyát. Szerepelnek még a definíciók (a félreértések elkerülése érdekében). A megállapodásban kifejtésre kerül, hogy konkrétan mely források elérését biztosítja a szolgáltató, és ehhez milyen határidőket, garanciákat és feltételeket kíván szabni.

A dokumentumnak tartalmaznia kell a következőket is:

- A jogosult felhasználók körének meghatározása és a jogosultság ellenőrzése módjának leírása.
- A licencdíj pontos megállapítása.
- A szerzői jogi megkötések miatt szabályozni kell a könyvtárközi dokumentumszolgáltatásra vonatkozó kikötéseket.
- A jogi feltételek betartása: általában a könyvtárnak kell felelősséget vállalnia.
- A szerződés időbeli érvényessége. Egyrészt az életbelépés napja, másrészt a licenc időtartama, lejáratára szerepel a szerződésekben. Meghatározandó, mely indokokkal szűnik meg a szerződés érvényessége, illetve hogyan mondható fel.
- Rögzíteni szokták, hogy amennyiben perre kerülne sor, mely ország törvényei szerint intézendők a vitás ügyek.

A licencelésre érdemes termékek kiválasztásának főbb szempontjai:

- könnyű hozzáférés;
- egyszeri tárgyalás és vásárlás;
- az engedélyezett és tiltott tevékenységek pontos definiálása;
- a licenc lejáratá után is élő hozzáférés;

- pontos rögzítése a könyvtár felelősségének olyan esetekben, amikor az olvasók viselkedése a licenccben rögzítetteket sérti.

„A licenceket gyakran konzorciumok vásárolják meg. A könyvtári konzorciumok felépítése, céljai, egyéb jellemzői különbözőek lehetnek (pl. a résztvevő intézmények típusa, profilja, a területi szerveződés jellege; a konzorcium tagjainak száma, formális vagy informális jellege, finanszírozási módja, a feladatok köre szempontjából). A konzorciumi együttműködés előnye a közös fellépés: a tárgyalásokat nem egyénileg kell folytatni, lehetővé teszi az egyes tagok érdekeinek érvényesítését, és esetenként kedvezőbb ármegállapodást tud elérni, mint az egyes könyvtárak önmagukban. Hátránya lehet, hogy az esetleg nem megfelelően megválasztott partnerek kevésbé tudják egymást segíteni, továbbá előfordulhat, hogy olyan kiadványokért is fizetni kell, amelyre az adott könyvtárnak nincs szüksége.

Az elektronikus források megosztása történhet teljesen egységesen: például a könyvtárak közösen megvásárolnak egy adatbázis-csomagot, és a szolgáltató szerverén keresztül mindannyian elérik azt. Központosított hozzáférés esetén az egyik intézmény szolgáltatóként működik, ennek gépei tartalmazznak minden információt, amelyre a tagok előfizettek a kiadóknál, ügynökségeknél. Más megoldások is vannak, amelyek kombinálódhatnak egymással, és egy könyvtár akár több konzorciumnak is tagja lehet.”¹⁴

¹⁴ Dávid A.: A digitális dokumentum szerepe az információs társadalomban. (Szakdolgozat.)

VI.5. Szabad szoftverek

VI.5.1. A NYÍLT RENDSZEREK (OPEN SOURCE)

A *nyílt rendszerek (Open Source)* elnevezés alatt olyan szoftvereket kell érteni, amelyek általában ingyenesek, ingyenesen terjeszthetők és a szoftverrel együtt megkapjuk annak forráskódját. A nyílt rendszereknek könyvtári szempontból több előnyük van. A legfontosabb, hogy a szoftverek ingyenesek (vagy minimális árat kell csak fizetni értük), nem kell gépenkénti licenceket vásárolni. Üzemeltetésük (telepítés, karbantartás) is olcsóbb, mint a gyári szoftvereké. Kipróbálásuk is könnyebb, hiszen bármikor letölthetők, nem kell ragaszkodnunk a gyártó által megszabott tesztidőszakhoz. Nyílt forráskódjuknak köszönhetően – ha tetszik a szoftver – a könyvtár szakemberei maguk is készíthetnek hozzájuk kiegészítő alkalmazásokat.

Feltétlenül meg kell említeni ennél a résznél a szabad szoftver mozgalom alapítóját, élharcosát és pápáját Richard Stallmant, aki 2009. március 13-án tartott előadást a Millenárison. Nevéhez fűződik a Linux operációs rendszer létrehozása, melyet azonban ma már GNU/Linuxnak „kell” nevezni, s még 1983-ban kezdett írni.

Azért teszek említést róla, mert mind személyisége, mind pedig mondanivalója megkerülhetetlen ebben a témában, s több ponton csatlakozik az általam tárgyalt „digitális világhoz”.

Az alábbiakban a fent említett előadáson elhangzott gondolatait összegzem.

A szabad szoftver Stallman értelmezésében elsősorban nem technikai, hanem filozófiai, morális és etikai kategória; a készítő a felhasználói szabadságjogok tiszteletben tartásával terjesztik azért, hogy hozzájáruljanak a társadalom épüléséhez.

Szerinte a nem szabad szoftver az ördög műve: a gonosz szoftvercégek és kiadók kísérlete arra, hogy magukhoz ragadják a hatalmat, ezzel társadalmi problémákat teremtve. Tagadja az Open Source kifejezést is, melyet a pénzhajhász nagyvállalatok használnak arra, hogy elhitessék a szoftverükről, hogy szabad, pedig nem az.

Jelenleg a világ úgy működik, hogy a nagyvállalatok megvásárolják a helyi intézmények, iskolák támogatását azzal, hogy szoftvert adnak nekik. Ez a szoftver nem szabad (free), de ingyenes (gratis), és folyamatos függőségbe taszítja a diákokat, akik miután elvégzik az iskolát, jobb híján fizetni kezdenek érte.

„Ezek a szoftverek olyanok, mint az addiktív drogokkal teli fecskendők. Az első dózis ingyen van. Aztán ha az ember függővé vált, fizetnie kell érte.”

Stallman szerint a szerzői jogok rendszere is alapvetően elhibázott, és nem mást mutat, mint a demokrácia betegségét világszerte. A rendszer egyre erősebb, és a totális ellenőrzés felé vezet, olyan világhoz, amelyben minden egyes könyv minden elolvasásakor külön kell fizetni (pay per read), és a kiadók a DRM-mel (Digital rights management) digitális bilincsbe verik a felhasználókat. Stallman tíz évig terjedő szerzői jogokat tartana elfogadhatónak – az időtartamot aztán a tesztfázis után lehetne finomhangolni.

Stallman arra is figyelmeztet, hogy: „Soha ne vásároljanak DVD-t, de még ajándékba se fogadják el! A DVD-t arra találták ki, hogy megtámadják a szabadságukat.” A DVD-lemezek kódolását, mint az közismert, egy vállalatcsoport találta ki világméretű konspiráció keretében, és a gyártók is mind az összeesküvés részesei. „Ezeknek a vállalatvezetőknek börtönben lenne a helyük, de tudják, hogy a kormányok az ő oldalukon állnak. Ezért nem is titkolják, amit csinálnak.”

Nem jobb a helyzet az elektronikus könyvekkel sem: a „Sony Shreader”-t és az „Amazon Swindle”-t a létező könyvkultúra teljes

eltörlésére találták ki. „A kiadók el akarják venni az olvasóktól a jogukat: azt a jogot, hogy a könyveket kikölcsönözhessek a könyvtárból, odaadják a barátaiknak, örökre megtartsák, vagy az utódaikra hagyják őket.”

„A szabad szoftver olyan szoftver, amely tiszteletben tartja a felhasználók szabadságát.”

Stallman szerint a szabadalmazott szoftverek kiadói az oszd meg és uralkodj elvén, gyarmati rendszerben működnek: „Ez olyan igazságtalanság, amit senkinek nem szabad eltűrnie.”

A fentiek mindenképpen tanulságosak, s elgondolkodtatóak, de természetesen vitathatóak. Kizárólag egy sarkalatos vélemény megnyilvánulásaként kaphatott helyet munkámban.¹⁵

VI.5.2. A NYITOTT SZABVÁNYOKNAK (OPEN STANDARDS)

A nyitott szabványoknak (Open Standards) több meghatározása ismert. Ami biztos, hogy legfőbb jellemzői a gyártófüggetlenség, és a felhasználók általi továbbfejleszthetőség. Mivel a nyitott szabványokat nem védi szabadalom, bárki ingyenesen vagy minimális áron beszerezheti őket, sőt: a szabványok kidolgozásában is részt vehet. Alkalmazásához nincs szükség gyári szoftverekre, és ingyenesen használható. Könyvtári környezetben az egyik legismertebb példa a Dublin Core, mely egy minden tekintetben nyitott szabvány. Csak használati értelemben nyitott szabvány az XHTML, mivel ha az átalakításában is részt kívánunk venni, akkor be kell lépniünk a W3C konzorciumba, ami anyagi terhekkel jár együtt, azaz akkor már nem ingyenes.

¹⁵ A Windows olyan, mint a heroin.
http://index.hu/tech/net/2009/03/14/a_windows_olyan_mint_a_heroin/
[Letöltés ideje: 2009. 03. 25.]

A nyitott szabványok első példája lehet az ALA által 1877-ben szabványosított katalóguscédula méret (7,5 cm×12,5 cm), melyet sok más követett. Elég csak megemlíteni a MARC szabványt.

A fájlformátumok megfelelően megalkotott nyitott szabványai várhatóan kevésbé avulnak, megbízhatóbbak és állandóbbak, mint a gyári formátumok. Ha valamelyik nyitott szabványon alapuló fájlformátum mégis elavul, konverziója könnyen és legálisan megoldható. A nyitott szabványok megkönnyítik a hosszú távú megőrzést, hiszen lehetővé teszik, hogy fájlformátumunk hardver- és szoftverfüggetlen legyen. Jól hasznosíthatók az együttműködés megteremtésében is.

Számos könyvtári kezdeményezés támogatja a nyitott szabványok alkalmazását. Ilyen az OAI (Open Archives Initiative – Nyílt Archívum Kezdeményezés), és azon belül is az OAI-PMH (Protocol of Metadata Harvesting – Metaadat-begyűjtő Protokoll), a DOI (Digital Object Identifier – Digitális Objektum Azonosító), valamint a Dublin Core Initiative (Dublin Core Metaadat Kezdeményezés). A nyitott szabványok egyre nagyobb figyelmet kapnak a könyvtárakban.

VI.5.3. NYÍLT, VAGY SZABAD HOZZÁFÉRÉS (OPEN ACCESS)

Nyílt, vagy szabad hozzáférésnek (Open Access) a tudományos cikkekhez való hosszú távú hozzáférés megvalósításában segít. Feloldhatjuk úgy is, mint a tudományos publikációk, főként a tudományos folyóiratok kiadásának megváltoztatására irányuló próbálkozás. Az ötletet az elektronikus formában megjelenő tudományos folyóiratok igen magas előfizetési ára adta, melyeknek az előállítási költségvonzata elviekben alacsonyabb, mint a papíralapú kiadás esetében. Ez, s a kiadók mind nagyobb és gátlástalanabb haszonra való vezett a nyílt hozzáférés kezdeményezéséhez, amelynek lényege, hogy a felhasználó interneten keresztül ingyenesen hozzáférhet tudományos

publikációkhoz, azokat korlátozás nélkül kinyomtathatja, üzleti érdekesség nélkül továbbadhatja. (Harmadik fél számára általában már tilos a tartalom felhasználása.)

A nyílt hozzáférésnek kilenc változatát különböztetjük meg:

- korlátozás nélküli hozzáférés (folyóiratok azonnali és teljes publikálása);
- kettős hozzáférés (a folyóiratnak egyaránt elérhető az előfizetéses és a szabad hozzáférésű változata);
- késleltetett szabad hozzáférés (a szabad hozzáférés csak egy bizonyos idő után valósul meg);
- szerzői díjas hozzáférés (a szerzők díjat fizetnek a szabad hozzáférés támogatásáért);
- részleges hozzáférés (a cikkek egy részéhez biztosítanak szabad hozzáférést);
- nemzeti jövedelmen alapuló hozzáférés (bizonyos országoknak az egy főre jutó nemzeti jövedelem alapján teszik lehetővé a szabad hozzáférést);
- referátumokat nyújtó hozzáférés (szabad hozzáférés csak a tartalomjegyzékek és referátumok szintjén);
- kooperációs hozzáférés (intézményi tagok támogatják a szabad hozzáférést);
- e-print archívumok (a szerzők archiválják a preprinteket és a posztprinteket).

A *preprint* szó olyan tudományos publikációt fed, amelyet még nem lektoráltak. A *posztprintek* olyan lektorált és publikált dokumentumok, a kutatók a kiadók engedélyével tesznek közzé. Az elektronikus preprinteket és posztprinteket együttesen *e-printek*nek nevezzük, elhelyezésük nyílt hozzáférésű archívumokban az *ön-archiválás*.

A tudományos eredményekhez való nyílt hozzáférés mozgalommá szervezője és ma is egyik koordinálója a Nyílt Archívumok Kezdeményezés (Open Archives Initiative).¹⁶

A távoli hozzáférés alapja a hálózati kereshetőség, de ez egyáltalán nem kizárólagos módja repozitórium létesítésének. A tárolás kritériumainak kidolgozásával, a felküldésre engedélyezett körének meghatározásával (pl. egy egyetem oktatói kara), a dokumentumtár karbantartásával, és a rekordok minimális metaadatsorral való ellátásával az intézmény „megtette kötelességét”. Ebben a szereposztásban az intézmény az adatszolgáltató (data provider), az adatszórás már a szolgáltatásellátó (service provider), pl. egy keresőmotor dolga, amely a visszakeresést, adatszórást a metaadatok segítségével elvégzi. Az interoperabilitást a Nyílt Archívum Kezdeményezés metaadatgyűjtő modellje, a fentebb már említett OAI-PMH biztosítja. A szabványos, a Dublin Core-ral kompatibilis (annak legalább a minimális készletét tartalmazó) metaadatsor teszi lehetővé a „globális hálózati tudományos adatbetakarítást”.¹⁷

¹⁶ Elérhetősége: <http://www.openarchives.org>

¹⁷ Corrado, E. M.: The importance of Open Access, Open Source, and Open Standards for libraries. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4336&issue_id=470 [Letöltés ideje: 2009. 02. 20.]

VII. Szerzői jogi alapfogalmak

VII.1. Szerző

Szerző az, aki a művet szellemi tevékenység eredményeként hozta létre. A szerző csak természetes személy lehet, akinek olyan műve, alkotása van, mely megfelel a szerzői mű kritériumainak. Nem lehet szerző a megrendelő, ötletadó, munkáltató stb. (Ellentétben az amerikai joggal, mely szerint a munkaadót vagy a munkát megrendelőt szerzőnek kell tekinteni, még abban az esetben is, ha nem vett részt az alkotási folyamatban.)

Természetesen nem minden szerzői mű egy ember szellemi terméke, ezért említeni kell a több személy által létrehozott alkotásokat is. Ilyen esetben a több szerző jogviszonyának alakulása a közös mű oszthatóságától vagy oszthatatlanságától függ. Megkülönböztethetünk szerzőtársat és társszerzőt. „Szerzőtársi a kapcsolat azok között, akiknek közös műve oszthatatlan, azaz ha a mű önálló részekre nem választható szét. Amennyiben a közös mű önálló részekre szétválasztható, a szerzőket társszerzőknek nevezzük. A társszerzőket az általuk alkotott rész tekintetében önálló szerzői jog illeti meg, a szerzőtársakat megillető szerzői jog egységes, a szerzők jogait csak együttesen gyakorolhatják, illetőleg a jog érvényesítése vagy védelme érdekében bármelyik szerzőtárs felléphet, a jogkövetkezmények azonban a többi szerzőtársra is kihatnak.”¹⁸

Külön említendők a gyűjteményes művek szerkesztői, hiszen ha a munkájuk eredménye sajátos, egyéni-eredeti gondolatot tükröző, a kiválasztása vagy a szerkezete, szerkesztettsége saját szellemi alkotás, abban az esetben jogosulttá válnak a szerzői jogok által nyújtott

¹⁸ Lontai E.: *Magyar polgári jog*. Budapest: Eötvös Kiadó, 1998. 44. p.

védelemre még akkor is, ha a szerkesztésük nyomán létrejövő műbe bekerülő egyes alkotások már részesültek, vagy a jövőben részesülhetnek szerzői jogvédelemben. Természetesen érvényes ez az adattárakat, adatbázisokat összeállító személyre is, hiszen ezek szintén gyűjteményes műnek minősülnek. Persze annak megítélése, hogy az ekképpen létrehozott mű mennyire egyéni, mennyire új, mennyire más, igen nehéz, és néha nagyon szubjektív.

Valamivel könnyebb a helyzet a szótárak, lexikonok esetében, hiszen ezek szerkesztési munkálatai olyan többlettevékenységgel járnak, melyek nem hasonlíthatóak a fentiekben említett gyűjteményes művekéhez. Ezek – alkotó jellegükből kifolyólag – szerzői munkáknak minősülnek, tehát az ilyen művek szerkesztője egyértelműen szerzőnek minősül.

VII.2. Szerzői mű

„A szerzői mű fogalmát úgy határozhatjuk meg, mint az irodalom, a művészet vagy a tudomány területén kifejtett alkotó szellemi tevékenység, egyéni-eredeti jelleget viselő, megformált gondolatot kifejező, mások számára felfogható és rendszerint rögzített formában megjelenő eredményét.”¹⁹ A szerzői mű a gyakorlatban sokszor „alkotás” néven jelenik meg. Az 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: szerzői jogi törvény) védi az irodalom, a tudomány, a művészet minden egyéni, eredeti alkotását, amely az alkotó szellemi tevékenységéből fakad. Fontos szabály, hogy a védelem nem függ mennyiségi, minőségi vagy esztétikai jellemzőktől, vagy az alkotás színvonalára vonatkozó esztétikai értékítéllettől. Nem terjed ki a szerzői jogi védelem a jogszabályokra, nyilvános határozatokra, hatósági közleményekre, úgyszerzői jogi törvényre, valamint szabványokra és más hasonló rendel-

¹⁹ Uo.: 35. p.

kezelésekre. A műveken a védelem létrejöttüktől kezdve, a törvény erejénél fogva áll fenn. A védelem tehát nem a művek nyilvántartásba vételével, vagy rajtuk bármilyen igazoló jelzés feltüntetésével keletkezik, hanem pusztán a művek megalkotásával.

A szerzői jogi törvény által meghatározott védelmi kört az alábbi táblázat foglalja össze.

A szerzői jogról szóló törvény hatálya alá tartozó jogosultak			
Összefoglaló elnevezés	Szerzők	A szerzői joghoz kapcsolódó jogok jogosultjai	
		A szerzői joggal szomszédos jogok jogosultjai	Egyéb jogosultak
Az ide tartozó jogosultak	• Az irodalmi, tudományos és művészeti alkotások szerzői	<ul style="list-style-type: none"> • Előadóművészek • Hangfelvétel-előállítók • Rádió- és televízió szervezetek • Saját műsort vezeték útján a nyilvánossághoz közvetítők • Filmelőállítók 	• Adatbázis előállítók
Jogosítványaik	A törvényben tételesen meghatározott személyhez fűződő és vagyoni jogok összessége	Csak törvényben kifejezetten meghatározott személyhez fűződő és vagyoni jogok	

Amint az a bemutatott sematikus ábrából is következik, a szerzői alkotások legjellemzőbb fajtái a következők szerint sorolhatóak fel.

- irodalmi művek (szépirodalmi, szakirodalmi, tudományos, publicisztikai alkotások);
- zenei művek (szöveggel vagy anélkül);
- filmalkotások és más audiovizuális művek;
- rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyomás útján, vagy más hasonló módon létrehozott alkotások, annak tervei;

- fotóművészeti alkotások;
- számítógépes programok, szoftverek;
- építészeti alkotások és annak tervei, valamint az épületegyüttes tervei;
- térképmű és más térképészeti alkotások.²⁰

A szerzői jog lényegét tekintve kizárólagos tulajdonjog, amely azt biztosítja, hogy az alkotó (másképpen a jogtulajdonos), tulajdonként, vagyontárgyként rendelkezhet a saját alkotásával. A szerzői jog a szerzői művek alkotói számára biztosítja azt, hogy – a szabad felhasználás jogának tudatában – korlátozhassák műveiknek lemásolását és felhasználását egy meghatározott időtartam leteltéig.

A szerzői művek szabad felhasználását – mint a szerzői jogvédelem korlátját – a közérdek (például oktatás, egyéb iskolai célú felhasználás, művelődés, kultúra), azaz a szabad hozzáférés lehetőségének biztosítása indokolja. A szabad felhasználásra, a szabad hozzáférésre elsősorban a művelődés, oktatás és tájékoztatás, a szellemi alkotótevékenység megkönnyítése, valamint magán- és intézményi felhasználás segítségével céljából kerülhet sor.²¹

A szabad felhasználás törvényben szabályozott eseteiben a felhasználás díjmentes, szerzői engedély sem kell hozzá, de a szerző személyhez fűződő jogát (például névjog, integritáshoz való jog) tiszteletben kell tartani.

A könyvtárak és a szerzői jog viszonyának elemzésére tekintettel különös jelentősége van annak, hogy a szabad felhasználás csupán kivételes lehetőség, amely kivételes eseteket nem lehet kiterjesztően értelmezni. Mindez azt jelenti, hogy a szabad felhasználások nem lehetnek sérelmesek a mű rendes felhasználására, és

²⁰ Uo.: 41–42. p.

²¹ Uo.: 87–88. p.

nem lehetnek sérelmesek a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsíthatják a szerző érdekeit.²²

A szerzői jog tehát a szerzők és más jogosultak védelme mellett, korlátozott körben figyelemmel van a nyilvánosság érdekeire, a közérdekre, különösen az oktatáshoz és az információk szabad áramlásához fűződő aspektusra is. Ezért – a fentiek szerint – egyes indokolt esetekben lehetővé teszi, hogy a nyilvánosság tagjai, illetve egyes intézmények a szerzői műveket és az egyéb jogosultak teljesítményeit engedély, illetve díjfizetés nélkül használhassanak fel. Az ebbe a körbe tartozó kivételes eseteket nevezzük összefoglalóan tehát szabad felhasználásnak, amely körben sem engedélyre, sem díjfizetésre nincs szükség. Mindez azonban csak a fentebb említett korlátok között jogszerű.

VII.3. Szerzői jogok

A szerzői jogok egy alkotás létrehozójának azon jogát jelentik, hogy alkotása bizonyos felhasználási lehetőségeit engedélyezhesse vagy megtilthassa. Az alatt az idő alatt, amíg egy alkotás szerzői jogi oltalom alatt áll, a szerző engedélye nélkül végrehajtott, a szerzői jogban rögzített cselekménytípusok a megvalósító felelősségének megállapítását vonhatják maguk után.

A szerzői joggal kapcsolatban az egyes országokban eltérés mutatkozik az elnevezés és a tartalom tekintetében is, hiszen míg Európa jelentős részében a szerző jogáról beszélhetünk, addig az angolszász jogalkotásban a másolatkészítés jogáról (copyright). Értelmezhetjük ezt úgy is, hogy a „copyright” rendszerek az elkészült mű, a „szerzői jogi” rendszerek pedig a szerző szempontjából vizsgálják a

²² Tattay L.: *A szellemi alkotások joga*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 141–153. p.

kérdést. Leszögezhető az is, hogy a „copyright” rendszerben a hangsúly a vagyoni jogokon, míg a „szerzői jogi” rendszerben az erkölcsi jogokon van. Azonban a „copyright” megnevezés annyira elterjedt az egész világon, hogy a szerzői jogi védelem szinonimájaként is használják egyszerű kifejezése miatt. Ebből azonban nem következik az, hogy a név mögötti jogi jelentést is átvinné az adott ország. Egyszerűen arról van szó, hogy a „copyright” kifejezés nemzetközileg elterjedt, illetve elfogadottá vált, de az adott ország szerzői jogi szabályozását takarja.

A szellemi alkotások „szellemi tulajdonként” is felfoghatók. Ennek a tulajdonnak azonban – mivel nem anyagi természetű – egyedi jellegzetességei vannak:

- gondolati jellegű (az elme alkotása),
- tárgya helyhez nem kötött (egyszerre több helyen is használható),
- sajátosan azonosítható (egyéni, eredeti),
- az alkotó és az alkotás kapcsolata személyes jellegű (a tulajdonos és a tulajdon),
- jelentős időbeli, területi, társadalmi felhasználási korlátai vannak (védelmi idő, területi hatály, szabad felhasználási jogok).²³

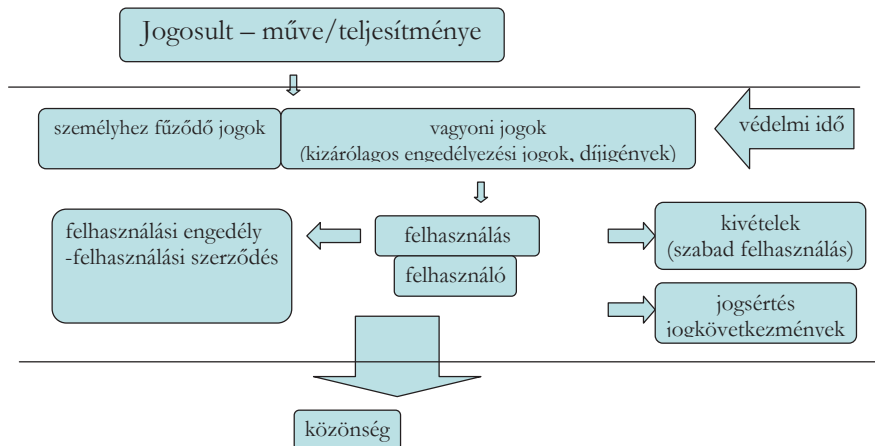
²³ Lontai E.: *Magyar polgári jog*. Budapest: Eötvös Kiadó, 1998. 5. p.

A szerzői jog egyéni sajátossága, hogy a szerzői művet attól függetlenül részesíti védelemben, hogy a szerző valamilyen államigazgatási eljárás keretében kérte-e ezen védelem megadását. A jogi védelem keletkezéséhez semmiféle hatósági eljárásra, nyilvántartásba vételre vagy más formális feltétel teljesítésére nincs szükség. A szerzői művet tehát nem kell levédetni, lajstromoztatni: a szerzői jogi védelemhez elegendő, ha az kielégíti a törvényben meghatározott követelményeket. A védelem a mű létrejöttével egyidejűleg keletkezik és illeti meg a szerzőt. A védelmi idő a szerző halála után hetven évig áll fenn, mely szerzőtársak esetében az utoljára elhunyt szerző halálát követő év első napján kezdődik minden szerzőtárs szempontjából. Ismeretlen szerző esetén a mű védelme az első nyilvánosságra hozataltól számított hetven évig áll fenn.

A szerzőt (illetve a jogtulajdonost) személyhez fűződő és vagyoni természetű jogosultságok illetik meg a védelmi időn belül.

A szerzői jog körébe tartozó jogosultságok részletes elemzése előtt egy ábrával szemléltetem az összefüggéseket.

1. ábra. Szerzői jogi szabályozás modellje²⁴

VII.3.1. SZEMÉLYHEZ FÜZŐDŐ JOGOK

A szerzőt megillető személyhez fűződő jogok a szerző személyéhez kötöttek. Nem ruházhatók át, azokról a szerző nem mondhat le és nem örökölhethet. Ilyenek:

- *A név feltüntetése*

A szerző személyhez fűződő joga a névjog. Ennek alapján követelheti, hogy művén, illetve műve felhasználása során nevét, szerzői minőségét tüntessék fel. Ez a jog a szerkesztőt, mint sajátos szerzőt is megilleti.

²⁴ Kabai E.: Szerzői jog a könyvtárakban.
www.bdtf.hu/KONYVTAR/.../KabaiE_ea_Szombathely_070508.ppt [Letöltés ideje: 2009. 02. 14.]

- *A mű nyilvánosságra hozatala*

A szerző személyéhez fűződő jogai közé tartozik annak eldöntése, hogy művét, vagy annak részleteit nyilvánosságra hozza. A jog szerint nyilvánosságra hozatalnak minősül pusztán annak a lehetőségnek a megteremtése is, hogy a művet bárki megismerhesse (könyvtár, múzeum, levéltár).

- *A mű visszavonása*

Személyhez fűződő joga a szerzőnek a már nyilvánosságra hozott művének visszavonása, további felhasználásának megtiltása. A visszavonás – a felhasználók érdekeinek sérülése miatt – csak alapos okból történhet, és a szerzőt kártalanítási kötelezettség is terheli.

- *A mű egységének védelme*

Személyhez fűződő jog a mű integritásához, a torzításmentességhez való jog, mely alapján a szerző méltán várhatja el, hogy alkotása egységét megvédjék, azon hozzájárulása nélkül változtatásokat ne hozzanak létre (illusztrálás, átszerkesztés, kiegészítés, fordítás stb.). A szerző beleegyezése nélkül még a helyesírási hibákat sem szabad kijavítani.

„A szerző halálával a személyéhez fűződő jogai egy sajátos kegyeleti joggá alakulnak át.”²⁵

A személyhez fűződő jogok – hasonlóan a vagyoni jogokhoz – kizárólag a védelmi időn belül gyakorolhatóak.

A szerző személyéhez fűződő jogosultságok legdurvább megsértése a szerzői minőség elorzása (a plágium), amikor valaki magát tünteti fel más művének szerzőjeként. Ha ezzel a jogosultnak vagyoni hátrányt okoz, az a törvény értelmében bitorlásnak minősül, és büntettként kezelendő.

Elvben a szellemi tulajdonjogok ugyanúgy érvényesek az interneten is, mint bárhol másutt. A szövegek, képek, grafikus munkák, hangfelvételek, szoftverek, audiovizuális művek mind szerzői

²⁵ Lontai E.: *Magyar polgári jog*. Budapest: Eötvös Kiadó, 1998. 54. p.

művek lehetnek, amelyek sokszor ingyenesen hozzáférhetőek az interneten. Nem szabad elfelejteni, hogy ezek a művek mind szerzői jogi oltalomban részesülnek.

VII.3.2. VAGYONI JOGOK

A szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére.

A mű felhasználásának minősülnek, s ezáltal a vagyoni jogok körébe tartoznak a következők:

- a többszörözés;
- a terjesztés;
- a nyilvános előadás;
- a mű nyilvánossághoz való közvetítése;
- a sugárzott műnek az eredetihez képest más szervezet közbeiktatásával a nyilvánossághoz történő továbbközvetítése;
- az átdolgozás;
- a kiállítás.²⁶

Szerzői jogi szempontból igen nehéz meghatározni, hogy mi minősül nyilvánosságnak, hiszen egy-egy szerzői mű esetében – típusától függően – nagyon eltérő lehet ez a szám: a teljes érdektelenségtől a közönségsikerig bármi elképzelhető. Ebből adódóan a nyilvánosság nem mindenképpen feltétele a szerzői jogi felhasználásnak. A magánfelhasználás, a magáncélú többszörözés is csak bizonyos további feltételek esetén minősül szabad felhasználásnak. A törvény nem is nevezi meg azokat a konkrét felhasználási módokat, amelyek

²⁶ 1999. évi LXXVI. törvény.

esetén a szerzőt díjazás, ellenszolgáltatás illeti meg, ezért elvileg bármely felhasználási mód a szerző hozzájárulását igényli.

Nézzünk néhány példát a hasznosítás lehetséges típusai közül:²⁷

Anyagi formában való hasznosítás:

- kiadás;
- forgalomba hozatal, kereskedelmi forgalomba helyezés;
- terjesztés (adásvétel, bérlet, haszonkölcsön);
- másolatkészítés (magáncélú is);
- többszörözés;
- rögzítés, hang- és képfelvétel-készítés;
- filmre vétel, feliratozás, hangosítás, szinkronizálás;
- kiállítás, kivitelezés, utánépítés.

Nem anyagi formában való hasznosítás:

- nyilvános előadás;
- nyilvánossághoz közvetítés sugárzással, vezeték útján vagy másként;
- sugárzott vagy vezetéken átvitt műveknek az eredetihez képest más szervezet általi egyidejű átvitele a nyilvánossághoz, azaz továbbközvetítés;
- a mű megváltoztatása, megfilmesítése, átdolgozása, feldolgozása, fordítása.

Ezen felsorolás nem meríti ki a teljes skálát, ráadásul a hasznosítási módok – a technika fejlődésének következtében – napról-napra újabbakkal egészülnek ki.

A fentiekben említett terjesztésre és nyilvános közlésre való jog a szerző számára lehetővé teszi azt, hogy ellenőrzése alatt tartsa művének közlését és a közönséghez való eljutásának módját. Az elektronikus dokumentumok, s ezáltal a digitális adatátvitel korában

²⁷ Lontai E.: *Magyar polgári jog*. Budapest: Eötvös Kiadó, 1998., 56. p. alapján.

azonban ezen jogok alkalmazása, érvényre juttatása már roppant nehézkes, hiszen ki mondaná meg egyértelműen egy adatátvitelről, hogy az terjesztés vagy nyilvános közlés. A szerzői jogi törvény kimondja: a szerzőnek kizárólagos joga, hogy művét a nyilvánossághoz közvetítse. „E joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.”²⁸ Ez az úgynevezett lehívásra történő (on-demand) nyilvánossághoz való közvetítés módja, mely az interneten való közzétételre vonatkozik. Olyan mű esetében, melyet korábban nem hoztak nyilvánosságra, közvetlenül a szerzővel (jogtulajdonossal) kell a felhasználói szerződést megkötni, vagy tőle olyan értelmű nyilatkozatot beszerezni, hogy a műnek a jogosított által az interneten való közzétételéhez hozzájárul. Ha a művet korábban már nyilvánosságra hozták (például nyomtatott formában), a felhasználás jogosítására és a fizetendő díjak mértékére vonatkozóan a közös jogkezelést végző szervezettel kell szerződést kötnie a felhasználónak, erre a szerzőnek közvetlenül jogosultsága nincs. (Azaz a szerző hozzájáruló nyilatkozata sem jogosíthat fel az online közzétételre.)

A szerzőnek a műve felhasználási folyamatában az összes rész-folyamat esetén rendelkezési és engedélyezési joga, illetve díjigénye van (például egy regény esetében a megfilmesítésnél, a színpadra vitelnél, a hordozón – VHS, DVD – való terjesztésnél egyaránt). A díjazás a szerzőt jogosulatlan felhasználás esetén is megilleti.

A felhasználásra vonatkozó vagyoni jogok átruházhatók. Alapvetően a mű bármilyen jellegű felhasználásának engedélyezése a szerző kizárólagos joga, s ezt a jogosultságot szerződéssel lehet megszerezni. A szerző lemondhat a sokszorosítási, továbbítási, terjesztési, más hordozón történő kiadási jogáról például a kiadó javára,

²⁸ Szjt. 26. § (8) bek.

melyről minden esetben úgynevezett felhasználási szerződést kell kötni. A felhasználási szerződést általában konkrét felhasználásra, vagy ismételt felhasználásra kötik, mely „olyan szerződés, amelynek alapján a szerző vagy jogutódja védett szerzői mű rendelkezésre bocsátását vállalja és/vagy a megjelenítésre (tipikusan többszörözésre, nyilvános előadásra, nyilvánossághoz közvetítésre) vonatkozó jogi felhatalmazást ad. A felhasználó rendszerint díjfizetést és a mű használatát vállalja”.²⁹ Ilyen esetekben a szerződés létrejöttétől a kiadót terhel minden publikálással kapcsolatos kiadás, és ennek fejében a szerzőt jogdíj illeti meg. A jogdíj megállapítása különböző lehet, arról a szerződő felek állapodnak meg. Gyakori forma, hogy a szerző a bevételek meghatározott százalékát kapja, de igen elterjedt az átalánydíj is. Amennyiben a szerző lemondott erről a jogáról – igen gyakran történik ilyen a kiadók nyomására –, akkor műve bármilyen további megjelenéséhez engedélyt kell kérnie a kiadótól, melyet jeleznie is kell a műben.

Sajátos felhasználásnak minősül egy mű egyedi címének a felhasználása is, mivel a jellegzetes cím tömörítve kifejezi az egész művet, ezért önálló védelemben részesül. A szerzőt megilleti a művében szereplő jellegzetes alak kereskedelmi hasznosítása és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga is. (Az úgynevezett „merchandising” jogok például ruhaneműkön.)

A vagyoni jogok egyik alap gondolata, hogy a műből húzott mindenféle gazdasági haszonból a szerzőnek részesednie kell. Természetesen a szerző jogosult ingyenesen is engedélyezni a felhasználást, ez azonban kizárólag nyilatkozat közzétételével történhet.

Egyre fontosabb a vagyoni jogok körében, hogy a szerzőt a felhasználással elért bevétellel arányban álló, illetve „megfelelő” díjazás illeti meg. Ez utóbbi arra az esetre vonatkozik, amikor a felhasználások gyakorisága folytán engedélyezési jog nem, csupán díjigény áll

²⁹ Lontai E.: *Magyar polgári jog*. Budapest: Eötvös Kiadó, 1998. 95. p.

fenn. A vagyoni jogok sajátos csoportja a művek tömeges felhasználásai esetében fennálló méltányos díjigények. Ezek egyenként előre nehezen, vagy nem jogosítható felhasználásoknak minősülnek. Ilyenek a sugárzott, közvetített, kép- és hanghordozón terjesztett művek magáncélú másolása. Mivel ezek miatt a kereskedelmi forgalomba kerülő művekből jóval kevesebbet lehet eladni, így a szerzők, előadóművészek, kiadók gazdasági érdekei súlyosan sérülnek, ezért kompenzáció illeti meg őket. A kompenzáció az úgynevezett „üres kazetta” jogdíjban testesül meg. Ennek lényege, hogy az üres, másolásra alkalmas hordozók kereskedelmi árába beépítik a szerzői jogdíjat. Ez így tulajdonképpen egy közvetett engedély a nagyközönségnek a magáncélú másolásra. Ennek egy újabb formája a nyomtatott formában terjesztett művek magáncélú fénymásolása és más hasonló módon történő többszörözése jogcímén fennálló díjigény, a fénymásoló készülékek és szolgáltatások „megadóztatására” létrehozott reprográfiai jogdíj.³⁰

VII.3.3. A SZERZŐ FELELŐSSÉGE

A szerzői jogok fejezet lezárásaként fontos kitérni a szerző kötelezettségeire, felelősségére. Szem előtt tartva azt az alapvetést, hogy a szerző művével befolyásol minden egyes „felhasználót”, illetve hatást gyakorol rá, ezért a publikált mű kapcsán –amennyiben megvalósulnak –felelősséggel tartozik többek között a következőkért:

- vallási, faji gyűlöletkeltésért;
- törvények tekintélyének aláásásáért;
- öngyilkosságra való biztatásért;

³⁰ A nagy felhasználók közül a könyvtáraknak, egyetemeknek csak abban az esetben kell reprográfiai jogdíjat fizetniük, ha ellenértékért másoknak is végeznek másolást.

- bűncselekményre való felbujtásért;
- a közrend és közerkölcs megsértéséért;
- szexuális szolgáltatások hirdetéséért;
- pornografikus szolgáltatások terjesztéséért;
- rágalmazásért vagy sértésért;
- a magánszféra megsértéséért;
- megtévesztő hirdetésért;
- hamis hírek közzétételéért;
- a szerzői jogok bitorlásáért.

E korántsem teljes felsorolásból kitűnik, hogy a szerzőnek művével kapcsolatban nem csak jogai, hanem kötelességei is vannak, melyeket napjainkban sajnos egyre nagyobb számban – szándékkal vagy a nélkül – mulasztanak el betartani.

VII.4. Szerzői joggal szomszédos jogok

A szerzői jog igyekszik védeni azoknak az érdekeit is, akiknek tevékenységi körébe beletartozik a szerzői művek felhasználása, közvetítése, gyártás stb. A rájuk vonatkozó védelmet nevezi a törvény szomszédos jogoknak. Az ebben részesülőknek érdekükben áll, hogy az általuk, illetve közreműködésükkel előállított „terméket” más jogosulatlanul ne használhassa fel. Fontos különbség van azonban a szerzői jogokhoz képest a védelmi idő tartamában, mely a szomszédos jog hatálya alá eső művek esetében – szemben a hetvennel – ötven év.

VII.4.1. AZ ELŐADÓMŰVÉSZEK VÉDELME

Előadóművész az a személy, aki a műveket, szellemi alkotásokat más személyek számára valamilyen formában interpretálja, megjeleníti. A művet alap esetben csak közvetíti, reprodukálja, azonban egyes műfajokban bevett gyakorlat az improvizáció, az átdolgozásnak is minősíthető előadás. Az előadóművész egyéniségével hozzáad a műhöz, ezáltal megváltoztatja azt. Gyakori jelenség, hogy a közönség egy művet kifejezetten az előadó miatt néz/hallgat/vásárol meg. Vannak műfajok, melyekben előadó közreműködése nélkül nem lehetséges a közvetítés.

Az előadóművészek kizárólagos engedélyezési körébe tartoznak:

- az előadás rögzítése;
- a rögzített előadás többszörözése, terjesztése;
- az előadás sugárzása vagy más módon közönséghez való közvetítése,
- a kereskedelmi forgalomba hozott hangfelvétel haszonkölcsönbe vagy bérbeadása;
- a rögzített előadás nyilvánosság számára oly módon elérhetővé tétele, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.

Az előadóművészt megilleti az a személyhez fűződő jog, hogy nevét feltüntessék. Előadóművészek együttese esetében ez a jog az együttes, valamint az együttes vezetője és a főbb közreműködők nevének feltüntetésére terjed ki.

VII.4.2. A HANGFELVÉTELEK ELŐÁLLÍTÓINAK VÉDELME

A hangfelvételek előállítóinak jogai a következők:

- a hangfelvételtől másolat készítésének engedélyezése (többszörözési jog);
- a hangfelvétel-másolat forgalomba hozatalának engedélyezése;
- a hangfelvétel forgalomba hozott példányainak haszonkölcsönbe, bérbe adásának engedélyezése;
- díjigény a kereskedelmi példányok közvetlen nyilvános előadása és sugárzása esetén,
- díjigény magáncélú másolás esetén (üreskazetta-jogdíj);
- a hangfelvétel nyilvánosság számára oly módon elérhetővé tétele, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.

A hangfelvétel előállítóját megilleti, hogy nevét a hangfelvétel másolatain feltüntessék. Természetesen a szabad felhasználás esetében nincs szükség a kiadó engedélyezésére, és díjazás sem jár.

VII.4.3. A RÁDIÓ- ÉS TELEVÍZIÓ-SZERVEZETEK VÉDELME

A rádió- és televízió-szervezetek hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy műsorát:

- más rádió- vagy televízió-szervezetek, kábeltelevíziós hálózat sugározza, nyilvánossághoz átvigye,
- bárki rögzítse,
- bárki rögzítés után többszörözze,

- közönség részére közvetítsék olyan helyiségben, amely be-
lépti díj ellenében látogatható a közönség számára.

A névjog a rádió- és televízió-szervezeteket, és az eredeti saját
műsort adó kábeltelevízió-szervezetet is megilleti. A szabad felhasz-
nálás esetei e szervezetek műsoraira is érvényesek.

VII.4.4. A FILMEK ELŐÁLLÍTÓINAK VÉDELME

A film előállítójának hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy a fil-
met:

- többszörözzék,
- terjesszék,
- haszonkölcsönbe adják,
- vezetékek útján vagy bármely más eszközzel vagy módon
úgy tegyék a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a
nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg
választhassák meg.

Az említett felhasználásokért a film előállítójának díjazás jár,
egyéb esetekben a szabad felhasználás esetei vonatkoznak rá is. A
név feltüntetésének joga természetesen őt is megilleti.

VII.5. Szabad felhasználás

A szerzői jog lényegét tekintve kizárólagos tulajdonjog, amely
azt biztosítja, hogy az alkotó (másképpen a jogtulajdonos), tulajdon-
ként, vagyontárgyként rendelkezhet a saját alkotásával. A szerzői jog
a szerzői művek alkotói számára biztosítja azt, hogy – a szabad fel-

használás jogának tudatában – korlátozhatóságuk műveiknek lemásolását és felhasználását egy meghatározott időtartam leteltéig.

A szerzői művek szabad felhasználását – mint a szerzői jogvédelem korlátját – a közérdek (például oktatás, egyéb iskolai célú felhasználás, művelődés, kultúra), azaz a szabad hozzáférés lehetőségének biztosítása indokolja. A szabad felhasználásra, a szabad hozzáférésre elsősorban a művelődés, oktatás és tájékoztatás, a szellemi alkotótevékenység megkönnyítése, valamint magán- és intézményi felhasználás segítése céljából kerülhet sor.

A szabad felhasználás törvényben szabályozott eseteiben a felhasználás díjmentes, szerzői engedély sem kell hozzá, de a szerző személyhez fűződő jogát (például névjog, integritáshoz való jog) tiszteletben kell tartani.

A könyvtárak és a szerzői jog viszonyának elemzésére tekintettel különös jelentősége van annak, hogy a szabad felhasználás csupán kivételes lehetőség, amely kivételes eseteket nem lehet kiterjesztően értelmezni. Mindez azt jelenti, hogy a szabad felhasználások nem lehetnek sérelmesek a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsíthatják a szerző érdekeit.³¹

A szerzői jog tehát a szerzők és más jogosultak védelme mellett, korlátozott körben figyelemmel van a nyilvánosság érdekeire, a közérdekre, különösen az oktatáshoz és az információk szabad áramlásához fűződő aspektusra is. Ezért – a fentiek szerint – egyes indokolt esetekben lehetővé teszi, hogy a nyilvánosság tagjai, illetve egyes intézmények a szerzői műveket és az egyéb jogosultak teljesítményeit engedély, illetve díjfizetés nélkül használhassanak fel.

³¹ Tattay L.: *A szellemi alkotások joga*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 141–153. p.

VII.5.1. MAGÁNCÉLÚ MÁSOLÁS

A legtöbb országban, így Magyarországon is, a magáncélú másolás kifejezetten ki van véve a szerző és a szomszédos jogok tulajdonosainak kizárólagos jogosítványai köréből.³² Az angolszász jogrendszerű országokban; ha nem is található erről kifejezett rendelkezés, mégis az általános kivételeket megalapozó szabály a „fair use” alkalmazási körébe esik bizonyos előfeltételek fennállása esetén. A leglényegesebb kérdés, hogy a jövőben milyen kivételek képzelhetők el?

Minden esetre a művek manuális másolása (pl. hagyományos írógépeléssel) jelentéktelen veszélyt jelent a szerzőknek és a szomszédos jogok tulajdonosainak a gyakorlatban. Ez a helyzet merőben megváltozott a digitális technológia megjelenésével, amely lehetővé tette, hogy viszonylag könnyűszerrel és nagy mennyiségben hozzanak létre másolatokat az eredeti műről, nem beszélve annak az eredetivel szinte azonos minőségéről és olcsó terjesztéséről. A jogi szabályozással szemben felmerült az igény, hogy alaposan és pontosan írja körül azokat az eseteket, amelyek magáncélú másolásnak minősülnek, és így kivételes elbánást élveznek. Felmerült továbbá az is, hogy itt egy teljesen új szabályozást kellene létrehozni. Ezt az elképzelést azonban a szakemberek elvetették.³³

Végül is azt tartotta mindenki célszerűnek, hogy az általános szabályokhoz térjenek vissza, azaz a kizárólagos jogok hangsúlyozásához, azaz a szerzői jogok védelméhez. Ezt a felfogást éppen az támasztotta alá, hogy a magáncélú másolás a szerzőt megillető előnyöket csökkentheti vagy semmisítheti meg. Bár az információs társadalom egyes tagjai részéről egyre erősödnek azok a hangok, amelyek a

³² 1999. évi LXXVI. tv. 35. §.

³³ Ficsor: The Home Taping of Protected Works: An Acid Test for Copyright, 1981. február, 59. p.

magáncélú másolást, mint önállóan megjelenő jogot szeretnék szabályozni. A szerzőknek természetesen tolerálni kell a szerzői jog korlátjaként jelentkező magáncélú másolást, de nem lehet kötelezni őket arra, hogy az ilyen másolatok készítői számára teljesen liberalizált jogi környezetet biztosítsanak.³⁴

Vonatkozó jogszabályok:

„35. § (1) Természetes személy magáncélra a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját követve sem szolgálja. E rendelkezés nem vonatkozik az építészeti műre, a műszaki létesítményre, a szoftverre és a számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázisra, valamint a mű nyilvános előadásának kép- vagy hanghordozóra való rögzítésére. Kotta reprográfiával [21. § (1) bek.] magáncélra és a (4) bekezdés b)-d) pontjában szabályozott esetekben sem többszörözhető.”

„35. § (5) Könyvként kiadott mű egyes részei, valamint újság- és folyóiratcikkek az iskolai oktatás céljára egy-egy iskolai osztály létszámának megfelelő, illetve a köz- és felsőoktatási vizsgákhoz szükséges példányszámban többszörözhetők.”

„35. §

(2) Teljes könyv, továbbá a folyóirat vagy a napilap egésze magáncélra is csak kézírással vagy írógéppel másolható.

(3) Nem minősül szabad felhasználásnak – függetlenül attól, hogy magáncélra történik-e –, ha a műről más személlyel készítettnek másolatot számítógépen, illetve elektronikus adathordozóra.”

³⁴ Lucas: Intellectual property and global information infrastructure, Copyright Bulletin (UNESCO) 1998. Vol. 32, 19. p.

VII.5.2. IDÉZETEK

Az idézetek szintén kivételeket jelentenek a szerzők kizárólagos joga alól számos nemzeti jogrendszerben (pl. USA-ban ez is a „fair use” általános kivételi szabálya alá tartozik). Ennek folytán célszerű ezt a korlátozást is fenntartani a digitális környezetben. E kivétel kiszélesítése azonban nem kívánatos, mint azt az információs társadalom egyes képviselői követelik. Ugyanakkor az idézetekkel kapcsolatos szabályok módosítása, a digitális környezetre adaptálása elképzelhető. Például Franciaországban az irodalmi műveket illetően semmi probléma nincs a kivétel gyakorlásával, de a vizuális alkotásoknál ezt nem alkalmazzák.³⁵ Az idézetek kivételes alkalmazásánál ez a diszkrimináció magában véve érthető lenne, de felmerül, hogy ezt a digitális környezetben is célszerű fenntartani. A magyar szabályozás indoklása szerint a digitális technika körülményei között nehezen lehetne elhatárolni a jogos idézési célt a gazdasági vagy öncélú felhasználástól.³⁶ Fent kell tartani a világhálón forgalmazott művek idézésénél azt a követelményt, hogy a szerzői jogilag védett művekből idézni csak műrészletet lehet, soha nem a mű egészét. Más szóval, az idézetnek egy másik önálló mű részeként kell megjelennie. Az idézetnek csak kiegészítő, nem lényegi szerepe lehet. Ezúton lehet megakadályozni és megelőzni, hogy az online úton megjeleníthető részletek ne vezessenek az eredeti mű „kifosztásához”.

³⁵ 1999. évi LXXVI. tv. 67. §. (5) bek. és 34. §. (1) bek.

³⁶ Gyertyánfy P. (szerk.): *A Szerzői jogi törvény magyarázata*. Budapest: KJK-KERSZÖV, 2000. 190. p.

VII.5.3. CSALÁDI KÖRBE TÖRTÉNŐ KOMMUNIKÁCIÓ (MAGÁNCÉLÚ VAGY ZÁRTKÖRŰ ELŐADÁS)³⁷

Sok nemzeti szerzői jog kivételként kezeli a családi körben folytatott kommunikációt, és az ennek során megvalósuló, esetleg a szerzői jog megsértésének felfogható tevékenységet. Itt alapvetően a nyilvános közvetítésről van szó. Ennek a jelentősége a digitális környezetben merül fel, főképpen az elektronikus levelezés kapcsán. Az elektronikus levél elküldött tartalma a személyiségi jogok által védett (levéltitok). Ugyanakkor nem kizárt technikailag, hogy valaki több tízezer helyre küldjön el elektronikus levelet, amely adott esetben szerzői jogilag védett alkotást tartalmaz. Itt az hangsúlyozandó, hogy ebben az esetben is érvényesíteni kell a szerző és a szomszédos jogok tulajdonosának érdekét, és az elektronikus úton való kommunikáció nem jelenthet magában kivételt az általános szabályok alól.

VII.5.4. KÖNYVTÁRAK

A könyvtárak, főleg nyilvános könyvtárak saját másolatok készítésére vonatkozó szerzői jogi kivételes szabályozása számos országban fellelhető és ezek a rendelkezések sokszor jelentős eltérést mutatnak egymástól.³⁸ A nyilvános könyvtári ellátás céljára készített másolás természetesen ma már nem csak fénymásolás, de számítógépes, digitális másolás, tárolás útján is végbemehet. Ez sokkal nagyobb veszélyt jelenthet a szerzői jogok megsértésére, mint a hagyományos formában megvalósuló másolás. Egy digitális formában, saját használatra készített kópia könnyen letölthető, illetve könnyen

³⁷ 1999. évi LXXVI. törvény 38. §. (1) bek. f. pont.

³⁸ A magyar szabályozást az 1999. évi LXXVI. tv. 35. §. (4) bekezdése tartalmazza.

közvetíthető a könyvtáron kívüli, akár széles nyilvánossághoz. Mégis a kivételes szabály eltörlése a fenti veszély dacára sem volna célszerű.

A könyvtárak esszenciális szerepe, hogy archiváljanak, megőrizzenek műveket, és ez a szerepük nehezen helyettesíthető más módon.

Itt külön problémaként jelentkezik, hogy az egyes nemzeti jogok általában könyvtárakról beszélnek, és nem tesznek különbséget nyilvános és magánjellegű könyvtárak között (pl. egy százsz főt foglalkoztató ügyvédi iroda saját könyvtára). A fent vázolt, elektronikus területen fennálló veszély miatt felmerül annak célszerűsége, hogy csak a nyilvános könyvtárak készíthessenek saját belső célra elektronikus úton másolatot.

Konkrétan a könyvtárakra vonatkozó paragrafusok az 1999. évi LXXVI. törvényből:

„35. § (4) Nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmény, muzeális intézmény, levéltár, valamint kép- és hangarchívum – vállalkozási tevékenységen kívüli – belső intézményi célra a célnak megfelelő módon és mértékben készíthet a műről másolatot, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és

- a) tudományos kutatáshoz szükséges,
- b) saját példányról archiválásként tudományos célra vagy a nyilvános könyvtári ellátás céljára készül,
- c) megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóirat cikkről készül, vagy
- d) külön törvény azt kivételes esetben, meghatározott feltételekkel megengedi.”

„35. § (7) Szabad felhasználás a saját műsorának sugárzásához jogszerűen felhasználható műről a rádió- vagy televízió-szervezet által saját eszközeivel készített ideiglenes rögzítés. Ha a sugárzás en-

gedélyezésére kötött szerződés másként nem rendelkezik, e rögzítést a rögzítés elkészítésének időpontjától számított három hónapon belül meg kell semmisíteni, illetve törölni kell. E rögzítések közül azonban azok a – külön törvényben meghatározott – rögzítések, amelyeknek rendkívüli dokumentációs értéke van, közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívumban korlátlan ideig megőrizhetők.”

„38. § (5) A felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás hiányában a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmények, muzeális intézmények, levéltárak, valamint kép- és hangarchívumok gyűjteményeinek részét képező művek az ilyen intézmények helyiségeiben ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében – külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel – a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közvetíthetők, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is, feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.”

„40. § A szabad felhasználás körében többszörözött példányok – a könyvtárközi kölcsönzés kivételével – nem terjeszthetők a szerző engedélye nélkül.”

117/2004. (IV.28.) Korm. rendelet:

„39. § A nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak a mű egyes példányait szabadon haszonkölcsönbe adhatják. Ez a rendelkezés nem vonatkozik a szoftverre és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázisra.”

VII.6. A közös jogkezelés és a jogdíjközlemények

A szerzői jog és a könyvtári állományok kapcsolatának, viszonyának szempontjából kiemelkedő kérdés a közös jogkezelés. „A közös jogkezelés lényege, hogy a felhasználás tömegessége és egyidejűsége folytán egyedi jogosításokkal nem kezelhető felhasználásokat mintegy »csokorban« jogosítsa a felhasználó részére.”³⁹

A közös jogkezelés intézménye a művek, szerzői teljesítmények egyidejű és nagy tömegű felhasználása miatt egyedileg nem gyakorolható szerzői és szomszédos jogok, illetve díjigények érvényesítésére született meg több mint száz éve.

A közös jogkezelés a szerzői jogok érvényesítésének tehát egyfajta sajátos módja, amely a XIX. században alakult ki Franciaországban. Az első közös jogkezelő szervezet az 1850-ben létrejött francia *Sacem*, melynek fő feladata a zeneművekkel kapcsolatos jogdíjak behajtása volt.⁴⁰

A XX. század második felében a közös jogkezelés különös indokoltságát a nemzetközi méretekben megvalósuló tömeges és követhetetlen felhasználás indukálta, amely nem pusztán a mai napig tartó, hanem az informatika fejlődésével egyre inkább kiteljesedő jelenség.⁴¹

A közös jogkezelő szervezetek legfontosabb tevékenysége, hogy szerződéses vagy jogszabályi felhatalmazás alapján sok – adott esetben az összes – szerző azonos típusú jogait gyakorolják, érvényesítsék. A közös jogkezelők adják meg az alkotások felhasználásá-

³⁹ Tószegi Zs.: A digitalizálás és a szerzői jogok. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2004. 51. évfolyam. 2. szám. 59. p.

⁴⁰ Tattay L.: *A szellemi alkotások joga*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 182. p.

⁴¹ Uo.: 182–183. p.

hoz szükséges engedélyeket és beszedik, majd a jogosultaknak továbbutalják ennek ellenértékét, a jogdíjat.⁴²

A közös jogkezelés kezdetei Magyarországon is legalább száz évre nyúlnak vissza: egyes szerzők a XX. század elején társaságokat hoztak létre, amelyeket megbíztak nyilvános előadási jogaik közös kezelésével. A szerzői jogvédelem közös jogkezelő szervezete – az 1952-ben létrejött Szerzői Jogvédő Hivatal – egészében 1997. december 31. napjáig állami szervként működött. A jogutódként helybe lépő *Artisjus* Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület jelenleg a legjelentősebb jogkezelő szervezetnek tekinthető.⁴³

A közös jogkezelés intézménye a fentiek szerint arra hivatott, hogy ennek keretében a jogosultak önszerveződés útján, többnyire egyesületi formában gondoskodjanak a művek, műsorok, előadások engedélyezéséről és a jogok érvényesítéséről (jogdíjak beszedése, felosztása, dokumentálása, adminisztrációja, nyilvántartása).

E jogvédő szervezetek tevékenysége:

- szerződéskötés és jogdíjbeszedés a jogosultak egyenkénti előzetes konzultációja nélkül, közzétett tarifák szerint,
- a szerző helyett, képviselőjében az úgynevezett „kisjogos” felhasználási módok engedélyezése,
- jogdíjfelosztás a művekről, teljesítményekről, szerzőkről, jogosultakról vezetett, a jogosultak saját adatközlése alapján meglévő dokumentációk szerint a játszottság, előfordulás után névre szólóan, műfajonként más pontérték-táblázat alapján,
- csak a működéséhez szükséges kezelési költségeket vonja le a befolyó díjakból, a többi bevételt kifizeti,

⁴² Gyertyánfy P.: A szerzői és azzal szomszédos jogok közös kezelése. In: *Magyar Jog*, 1997. március. 44. évfolyam. 3. szám. 129–130. p.

⁴³ Tattay L.: *A szellemi alkotások joga*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 186. p.

- szaktanácsadást folytat, kérésre nyilvántartásba veszi a műveket, vezeti a jogutód-nyilvántartást,
- ellenőrzi a nyilvános felhasználásokat,
- tevékenysége a külföldi hasonló szervezetekkel kötött kölcsönös képviseleti szerződések alapján kiterjed a külföldi művekre, teljesítményekre is,
- ügynökségi feladatok ellátása,
- szerzői jogi érdekvédelem, kulturális, szociális tevékenység,
- a védelmi idő letelte után ellátja a személyhez fűződő jogok védelmét.

A közös jogkezelő szervezet által a felhasználásra adott engedély jogszabály alapján valamennyi, a jogkezeléssel érintett szerző műveinek előadására feljogosítja a felhasználót, azon szerzők műveinek előadására is tehát, akik nem tagjai az egyesületnek. A jogkezelő szervezet így valamennyi érintett szerző igényeit érvényesíti. Ez a védelem a külföldi alkotók jogainak védelmére is kiterjed, amely a belföldiekkel való egyenlő elbánás elvében jelenik meg. Az elv lényege, hogy a külföldiek számára ugyanazokat a jogokat kell megadni, mint amelyek a belföldieknek járnak. A szerzői jogvédelem terén ez egyben a diszkrimináció tilalmát is jelenti. Az egyenlő elbánás elve alapján belföldiekre és külföldiekre egyaránt az adott ország jogszabályait kell alkalmazni, mégpedig költségtétel nélkül. Ennek megfelelően a külföldi szerzőket megillető jogdíjakat is beszedi a hazai közös jogkezelő szervezet, amely díjakat azután a nemzetközi szerződések, illetve a viszonyosság alapján osztja fel és fizeti ki. E jogszabályi engedély azon külföldi szerzőket megillető jogdíjak beszedésére is feljogosítja a jogkezelő szervezeteket, amelyekkel nemzetközi egyezmény nem áll fenn. Ezekben az esetekben a szerzői jogdíj meg-

fizetése a jogosultak részére viszonyosság alapján történik.⁴⁴ Nem szorul különösebb indoklásra, hogy a belföldiekkel való egyenlő elbánás elve rendkívüli jelentőséggel bír a modern, egyre bővülő zenei felvételállománnyal rendelkező könyvtárak működtetése, fenntartása során. Utalunk itt például a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelentős Zenei Gyűjteményére. Nem elhanyagolható a fontossága azonban az idegen nyelvű, így külföldi szerzőkhöz kötődő írott irodalomnak sem e téren.

Egy adott területre, vagyis a művek, szomszédos jogi teljesítmények egy meghatározott csoportjára csak egy közös jogkezelőt lehet nyilvántartásba venni, vagyis országosan csak egy-egy szervezet képviselheti az irodalmi és a zenei, az egyéb alkotóművészeti, az előadóművészi, valamint a hangfelvétel-gyártói (kiadói) jogokat, mivel csupán egy-egy ilyen szervezet vehető nyilvántartásba.⁴⁵ A szerzői jogi törvény továbbá meghatározza azokat az eseteket is, amikor a közös jogkezelés kötelező, azaz amikor az adott jogot (díjigényt) kizárólag a közös jogkezelő útján lehet érvényesíteni (kötelező közös jogkezelés):⁴⁶

- rádió, televízió sugárzás; vezetékes közönséghez közvetítés; nyilvános előadás,
- közzétett zenemű és zeneszöveg hangfelvétel rögzítése, többszörözése,
- sugárzott vagy vezetékes műsorban a közönséghez közvetített művek egyidejű nyilvánosságához átvitele,
- hangfelvétel haszonkölcsönbe, bérbe adása.

Emellett létezik egy olyan esete is a közös jogkezelésnek, amikor nem törvényen, hanem a jogosultak önálló elhatározásán alapul

⁴⁴ Uo.: 73. p.

⁴⁵ Lontai E.–Faludi G.–Gyertyánfy P.–Vékás G.: *Magyar Polgári Jog – Szellemi alkotások joga*. Budapest: Eötvös Kiadó, 2006. 162. p.

⁴⁶ Uo.: 156–157. p.

az, hogy az adott műfaj adott felhasználási módja közös jogkezelés útján érvényesül. A jogosultaknak lehetőségük van arra, hogy indokolt esetben további jogok közös kezelésére is egyesületet alakítsanak, illetve – a tagságuk döntése alapján – a már meglévő, bejegyzett egyesületüket bízzák meg ezeknek a jogoknak a kezelésével. Ezt a joggyakorlási formát nevezik önkéntes közös jogkezelésnek.⁴⁷

Nem maradhatnak említés nélkül a közös jogkezelés témakörében a jogdíjközlemények. A jogdíjközlemények lényege, hogy az adott jogot (az adott díjigényt) közös jogkezelés útján érvényesítő egyesületek jogosultak arra, hogy a fizetendő szerzői és szomszédos jogi jogdíj összegét, illetőleg a felhasználás egyéb feltételeit évente közzétegyék. A jogdíjközlemények célja, hogy a díjakat és a felhasználás egyéb feltételeit az adott felhasználást folytatókra általánosan állapítsák meg, a jogdíjközlemény közzétételére pedig azért van szükség, hogy a díjakat és egyéb feltételeket minden felhasználó megismerhesse és figyelembe vehesse.⁴⁸

VII.6.1. HAZAI KÖZÖS JOGKEZELŐ EGYESÜLETEK

Hazánkban jelenleg hét közös jogkezelő egyesület tevékenykedik:

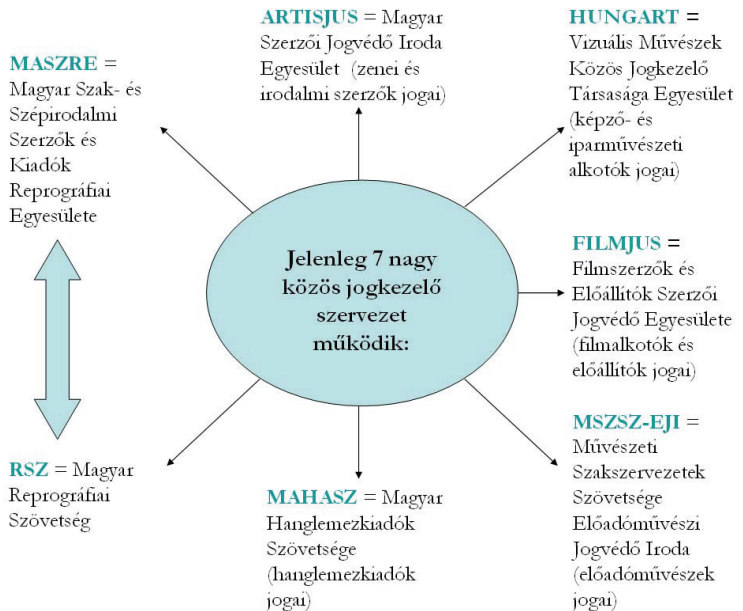
- ARTISJUS – Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület (1997-ig költségvetési intézményként Szerzői Jogvédő Hivatal néven működött);
- HUNGART – Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület;
- FILMJUS – Filmalkotók és Gyártók Szerzői Jogvédő Egyesülete;

⁴⁷ Szinger A.–Tóth P. B.: *Gyakorlati útmutató a szerző joghoz*. Budapest: Novissima Kiadó, 2004. 99. p.

⁴⁸ Uo.: 95. p.

- MSZSZ-EJI – Művészeti Szakszervezetek Szövetsége Előadóművészi Jogvédő Iroda;
- MAHASZ – Magyar Hanglemezkiadók Szövetsége;
- RSZ – Magyar Reprográfiai Szövetség;
- MASZRE – Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete.

2. ábra. Hazai közös jogkezelő egyesületek

Említést érdemel még egy szervezet, mely nem jogvédelemmel foglalkozik, de ahhoz szervesen kapcsolódik. Ez a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT), mely elsősorban a művekkel, az alkotási, előadóművészi és felhasználási folyamatokkal kapcsolatban szakértői

véleményt készít és vesz nyilvántartásba bírósági vagy hatósági megkeresés, megbízás alapján. Szakvéleményt ad:

- bíróságok és más hatóságok megkeresésére szerzői jogi jogvitás ügyekben, ideértve a jogsértések büntető ügyeit is,
- az érdekeltek kérelmére peren kívül is a felhasználói jog gyakorlásával kapcsolatos kérdésekben.

VIII. A szerzői jog története⁴⁹

VIII.1. A szerzői jog létrejöttének, kialakulásának körülményei, jelentősége

Már a római jogban is voltak olyan „szerződések”, melyek a szerző, valamint a könyvkereskedők között az irodalmi munkák többszörözésére álltak fenn. Ezek az ügyletek azonban jogi védelemben nem részesültek, mert sem a jogforrások nem említik, sem kereset nem létezett, mellyel az esetleg fennálló igényt érvényesíteni lehetett volna.

Az első források azok a privilégiumok voltak, melyek egyes főhatóságok adtak szerzőknek vagy kiadóknak – jobbára kiadóknak – akik ezen a jogon egyedüliként rendelkeztek bizonyos művek többszörözéséről és utánnyomásáról. Az ilyen kizárólagos jognak két nagy fajtáját lehet megkülönböztetni. Az egyik típus általánosságban biztosította a könyvnyomtatást (például Velence városától Johann Speier kapott 1469-ben ilyen privilégiumot) a másik nagy kategória konkrét könyvek nyomtatását tette lehetővé mindenki más kizárásával (például Henrik bambergi püspöknek 1490-ben a hamburgi miséskönyv nyomtatására szerzett jogosultsága). Ami Magyarországot illeti: e téren komolyabb lemaradás nem volt tapasztalható, hisz például 1584-ben a nagyszombati főiskola megszerezte a Corpus Iuris Hungarici kiadásának kizárólagos jogát.

A privilégiumok helyét Nyugat-Európában is csak lassan váltotta fel az egész országra hatályos törvényi szintű szabályozás. Elsőként Angliában, 1709-ben (Stuart Anna uralkodása alatt) fogadtak el

⁴⁹ Lásd Mezei P.: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.). <http://iesz.ajk.elte.hu/mezei19.html> [Letöltés ideje: 2008. 10. 21.]

ilyen rendelkezést. Európa szerte ez a törvénykezésekben csak a XVIII. században jelent meg. A magyar országgyűlés több – XVIII. század végi, osztrák – rendelet és magyar jogalkotási kísérlet után csak 1884-ben fogadott el e tárgyban törvényt.

VIII.2. A szerzői jogi védelem egyes jelentősebb külföldi államokban

Az már fentebb elhangzott, hogy az első törvényi szintű szabályozás 1709-ben, Angliában valósult meg. Ebben csak az írókat részesítették védelemben, összesen 14 évre. Ezt a rézmetszetekre egy 1734-es, a térképekre pedig egy 1766-os parlamenti határozattal terjesztették ki. Mindezeket megelőzően, 1623-ban a feltalálók részére egy törvény útján biztosították találmányaik kizárólagos használati jogát. Egy későbbi, 1842-es törvénnyel az írókra vonatkozó addigi szabályokat felülvizsgálták (a védelmi időt is kiterjesztették), s emellett a művészi tulajdonra, a nyilvános felolvasásokra és a színművek nyilvános előadására vonatkozó új szabályok is kialakításra kerültek.⁵⁰

Amerikai Egyesült Államok tárgykört érintő első törvénye 1790-ben, három évvel az alkotmány elfogadása után készült el. Ezt 1831-ben egy másik törvény váltotta fel. A védelmi idő tekintetében azonban ez utóbbi megtartotta az 1790-es törvény koncepcióját

Az Amerikai Egyesült Államok mellett Franciaországban is a forradalmi jogalkotás keretei között került sor a szerzői jogi törvény meghozatalára. A nemzetgyűlés két 1791-es törvénnyel biztosította a drámai művek nyilvános előadásának jogát a szerzők részére, és érdekes módon az írók és művészek szerzői jogát csak két évre rá, 1793-ban foglalták törvénybe. Ezekkel a szabályokkal azt a gyakorla-

⁵⁰ Knorr A.: *A szerzői jog magyarázata*. Budapest, 1890. 264 p.

tot szüntették meg, hogy a nyomdai mű (gyakorlatilag a nyomda, a kiadó) részesüljön védelemben, egyúttal pedig a szerzők jogait is bővítették, ugyanis az ő engedélyükre volt szükség a sokszorosítás-hoz, az értékesítéshez és a nyilvános előadáshoz.

Olaszország történelmi helyzetét ismerve a jogvédelem két fázisa különböztethető meg. Az olasz „újjaalakulás” előtt az egyes tartományokban összességében elégtelen törvények léteztek. *Nápolyban és Szicíliában*, 1819-ben született az első törvénykönyv, melyet később, 1828-ban megerősítettek. *Szardíniában* 1826-ig létezett a privilegiális (kiváltsági) rendszer. Az egységes Olaszország létrejötté után 1865-ban törvényt hoztak a szellemi termékek szerzőit megillető jogok megvédéséről, mely jogszabály kiterjedt büntetési rendszert épített ki. A jogtalan közzététel illetve az utánnymás pénzbüntetéssel is sújtható volt, s amennyiben a kifejtett magatartás eltulajdonításnak vagy csalásnak minősült, még ennél komolyabb büntetésekre is számítani lehetett.

A német tartományok az olasz állapotokhoz, külön-külön rendezték saját területükön a szerzők jogait. A német birodalmi alkotmány a szellemi tulajdon védelmét a szövetség törvényhozási tárgyai közé sorolta. Ezt követően az 1876. január 9–10–11-ei törvények a szerzői jogot teljes egészében kodifikálták, ide véve a fényképeket, és a mustra vagy mintaoltalom iránti intézkedéseket is.

Az 1837. évi porosz szövetségi (és több más német állam) szerzői jogi törvény még a francia modellt tükrözte, viszont már szakított a tulajdonosi koncepcióval, az alkotást helyezte előtérbe.

- 1842-es angol szerzői jogi törvény már sokkal közelebb állt a maihoz: meghosszabbította a védelmi időt, rendelkezett a folyóiratokról, a többszerzős gyűjteményes művekről, valamint a drámai és zeneművekről is.

- A XIX. században kialakultak a modern értelemben vett szerzői jogi törvények, azonban az alkotók változatlanul kiszolgáltatottak maradtak az erősebb gazdasági pozícióban lévő kiadókkal szemben.

- A szerzőt védő garanciális szabályok (például a gazdasági haszonból való arányos részesedés) viszonylag későn, csak az 1960-as, '70-es évekre épültek ki, lettek a szerzői jogi törvények részei.

A harmadik lépcsőfokot a nemzetek közötti szerződések és egyezmények jelentik: felismerve, hogy a védelem szükségessége az országok határait átlépi. Az ilyen két- vagy többoldalú nemzetközi szerződések aláírói belső szabályozásukat úgy alakították, hogy az a kontraktusba foglaltaknak a lehető legteljesebb mértékben megfeleljen. Magyarország elsőként az osztrákokkal, 1887-ben kötött ilyen megállapodást, mely az irodalmi és művészeti művek szerzői jogának kölcsönös oltalmáról rendelkezett. Természetesen érvényes volt minden Ausztria által külön kötött szerződés is. A XIX. században még Olaszországgal (1890), Nagy-Britanniával (1893) és Németországgal (1899) került sor hasonló államszerződés megkötésére.

Ha megfigyeljük az állomásokat, láthatjuk, hogy a kezdetekben könyvnyomtatásra adott privilégiumok – kis érvényesíthetőségük miatt is – átalakultak. A törvények egyre inkább a szerzőkre koncentráltak. A nemzetközi szerződések a legáltalánosabban határozták meg a szerzői jogi védelem kereteit, így a külföldi alkotások is oltalomban részesültek, de a tényleges anyagi és eljárási szabályokat azonban mindig a nemzeti szabályok tartalmazták.

A szerzői jogi védelem tárgya, vagyis a védett alkotások tekintetében elmondható, hogy bár eleinte csak az írói művek utánnyomását tilalmazták, ezt a technika fejlődésével mind gyorsabb tempóban követte az előadások, majd a képzőművészeti alkotások jogi védelme.

VIII.3. A szerzői jog szabályozása hazánkban

A szerzői jogunk történetében hat nagy korszakot különíthetünk el. Az első az 1884-et megelőző idők szerzői jellegű szabályait foglalja magában.

Az első említésre méltó esemény, amely jelentős a téma szempontjából 1584-re nyúlik vissza. Ekkor jelent meg Nagyszombaton királyi privilégiummal a Corpus Juris. Már akkor kizárólagos joggal rendelkezett a nagyszombati egyetem az iskolakönyvek kiadására.

Mária Terézia hozott először rendeletet a jogosulatlan utánnyomással kapcsolatban

1772-ben, ez azonban még a kiadót védte, a szerzőt nem.

A XV–XVI. században kibontakozó magyar nyomdaipar indukálta az 1793. november 3-án megjelent 12 157. számú királyi rendeletet, amely büntetés és kártérítés terhével tiltja a belföldi utánnyomást, „kivéve, ha valamely nyomdász a könyv példányainak elfogyása után vagy azoknak fölötte magas ára miatt az utánnyomásra engedelmet kapna”. Ez tekinthető a szerzői jog magyarországi szabályozása kiindulópontjának a *Takács Ádám* által a törvényhozókhoz intézett felszólalás tekinthetjük, melyben a gönyi református lelkész arra hívta fel a helytartótanács figyelmét, hogy a halotti beszédeit kiadó Paczkó pesti nyomdász munkáját megbecstelenítve Landerer nyomdász az egész kötetet utánnyomta. Az ezzel okozott kár miatt Paczkó elállt attól, hogy a második kötetet is kiadja, félvén, hogy azt Landerer ismét elorozza. A rendelet kiterjesztette a jogvédelmet az író jogutódjára is. Ezen kívül a védelmi idő intézményét is megfogalmazta, vagyis azt, hogy bizonyos, a szerző halálától számított idő elteltével a mű „köztulajdonba” kerül, és bárki szabadon kiadhatja, de ennek részletes szabályait nem rögzítette.

A védelemben részesített művek köre tovább bővült az 1831. április 22-én kelt 4232. számú udvari rendelettel, mely a „rajzolatokra és rézmetszetekre” is kiterjesztette a védelmet.

A törvényalkotás elkötelezett hívének mutatkozott hosszú időn keresztül a Kisfaludy-társaság. Az első próbálkozásuk 1844-re datálható. E javaslat pontosítások végett került Szemere Bertalanhoz, aki erősen az 1837-es porosz szerzői jogi törvény, valamint az 1843-as magyar büntetőjogi koncepció hatása alatt készítette el a végleges változatot.⁵¹

Az 1844-es javaslatban tett Szemere-féle korrekciók folytán azonban – helyesen – a védelem kifejezetten kiterjedt a színművekre, zeneművekre, rajz és festészeti művekre (vagyis a tervezetben rögzített felsorolás szerint: rajzokra, képekre, metszvényekre, csillagászati-, föld-, hely- és vízleirati tervképekre, alaprajzokra és más építészeti rajzokra) is. Sajnos ebből nem lett törvény.

Szemere Bertalan egy sajátosan vegyes rendszerét építette ki a „jogorvoslatnak”. Ebben a rendszerben ugyanis erőteljesen ötvöződtek közjogias (büntetőjogi) és magánjogi elemek egyaránt.

Szemere tervezete 4. §-ában egyértelműen kinyilvánította, hogy a szerző végrendeletével intézkedhet alkotásának kiadási jogáról. Ennek hiányában az ingókra vonatkozó örökösödés általános szabályai érvényesülnek. A le- és felmenő rokonságon kívül a túlélő házastársnak is teljes jogot biztosított az öröklésre. (Ez azért nagy gondolat, mert a feudális jogi berendezkedésű magyar társadalomban egészen 1861-ig, az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok megalkotásáig az özvegy az özvegyi jog keretében fő szabály szerint csak haszonélvezeti jogot szerezhett a hagyatékra.)

Említésre méltó még az 1865/66. évi XIV. törvényben megjelent Magyarország és az örökös tartományok közötti vám és keres-

⁵¹ Balogh E.: A Szemere-féle szerzői jogi törvényjavaslat. In: Ruszoly J. (szerk.): *Szemere Bertalan és kora*, 1. Miskolc: 1991. 149–172. p.

kedelmi szerződés, melynek egyik cikkelye kimondja, hogy az írói és művészi tulajdonnak mindkét állam területén leendő kölcsönös oltalma iránt a két törvényhozás útján történik a megállapodás. Ugyanezen törvényben került becikkelyezésre az Ausztria és Franciaország között kötött szerzői jogú tárgyú nemzetközi szerződés, melynek hatálya Magyarországra is kiterjedt.

Született még egy részletesen kidolgozott, de el nem fogadott javaslat, az 1874. évi Kovács-féle. A magyar törvényhozás első igazi szerzői jogi rendelkezéseit a Kereskedelmi törvényben (Kt.) az 1875. évi XXXVII. törvénycikkben találjuk. A hivatkozott jogszabály az 513–533. §-okban a kiadói ügyletet tárgyalja. A kiadó ügyletekről szóló rendelkezések az 1884. évi, illetve az 1921. évi szerzői jogi törvények idején is hatályban voltak ezért tüzetesebb vizsgálatukra majd ott térek ki.

Összefoglalóan értékelve a korszakot elmondható, hogy a fentebb említett törvények, törvényjavaslatok a mai értelemben vett szerzői jogi fogalmak kialakulása előtt keletkeztek, gyakran még a kornak megfelelő tulajdonjogi megközelítést sem tették magukévá, csupán az utánnyomás tilalmát mondták ki.

Az szerzői jog egészében első ízben az 1884. évi XVI törvény kodifikálta. Magyarországon ennek helyébe lépett az 1921. évi LVI törvény, mely a harmadik korszak nyitányát jelentette. Magyarország ekkor még nem tagja a Berni Uniónak, mely 1886-ban jött létre. Noha Magyarországra nézve az egyezmény akkor még nem volt hatályos, a magyar állampolgárok szerzői műveire mégis alkalmazandóak, ha azok első ízben az uniós tagállamok egyikében jelentek meg, hiszen az egyezmény harmadik cikkelye kimondja, hogy azon szerzők, akik a szövetkező államok egyikének sem polgárai, de irodalmi vagy művészeti alkotásaikat első ízben a szövetkező államok egyikében teszik közzé, ugyanolyan védelemben részesül, melyet a berni egyezmény és annak póthatározatai biztosítanak.

A szerzői jogi törvénnyel kapcsolatban kiemelendő, hogy olyan időben született, amikor a polgári jogi kodifikáció még teljes egészében nem történt meg. Erre 1959-ig kellett várni. A szerzői joggal kapcsolatban levonható következmény, hogy a szabályozás nem volt teljesen lemaradva az európai törvényalkotástól. A törvény rendelkezéseit figyelembe véve kitűnik, hogy az előző korszak szellemi tulajdonjogi felfogásával szakítva a törvényhozó elismerte, az önálló szerzői jogot.

Mint említettem a magyar szerzői jogi törvény a harmadik szakaszába érkezett az 1921. évi LVI. Törvény megszületésével. Ezen törvény megszületését két fontos tényező tette szükségessé:

- a) Személyhez fűződő jog hiánya;
- b) Magyarország csatlakozott a Berni Uniós Egyezményhez (melyet az 1922. évi XIII. törvényben cikkelyeztek be).

Szerkesztésében hasonlít az 1884-es törvényre, de szabályozása részletesebb. Megjelent benne az átruházhatóság is. A másik jelentős újdonság a személyhez fűződő jogok megjelenése az írott magyar jogban. Ide kapcsolódik még az 1931. évi XXIV. törvénycikk, az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló római nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában, mely szintén a berni uniós megállapodások fényében született. Maradva még egy gondolat erejéig ennél a résznél, megemlíteném, hogy Balás P. Elemér az Igazságügy Minisztérium (IM) törvényelőkészítő bizottság tagja 1934-ben készített egy olyan rendelet tervezetet, amelyből akkor ugyan törvény nem lett, de az 1969-es szabályozás merített belőle.

A szerzői jogok fejlődésének negyedik szakaszát az „1921-es törvény tervutasításos szakasza” jelenti, ugyanis ez a törvény 1969-ig volt hatályban. A kapitalista viszonyok közt született törvény hogyan funkcionálhatott a szocialista érában? Fenn maradt az átruházás intézménye, de megjelent a szerző barát álláspontot képviselő felhasználásról rendelkező jogszabályok.

VIII.4. Nemzetközi szerzői jogi egyezmények

Mivel a nemzeti szerzői jogi törvények csak a kibocsátó ország területére vonatkoztak, nem jelentettek védelmet a külföldi szerző számára. Az országok közötti kölcsönösség alapelveit először az 1886-ban megkötött berni konvenció állapította meg. A dokumentum tisztázza a szerzői jog alapelveit, valamint összefoglalja a vitás nemzetközi kérdések rendezésének elveit, a részletkérdések rendezését azonban az egyes aláíró országok saját törvényeire bízta. Ez az alapidokumentum volt az ihletője a későbbiekben létrejött számos nemzetközi előírásnak, szerződésnek is.

A legjelentősebb ilyen szerződések a következők:

- Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-ei Berni Unió Egyezmény. Ez rögzített néhány olyan alapelvet, melyek hatékonyan segítik a szerzői alkotások oltalmát. Ilyen alapelvek: belföldiekkel azonos elbírálás elve; alakszerűtlenség elve; oltalmak függetlenségének elve (a külföldi alkotó akkor is a hazai szabályoknak megfelelő védelmet kap, ha a származási országban műve nem esik oltalom alá). Rögzíti a mű fogalmát; a jogosult meghatározását; a szerző személyiségi és vagyoni minimumjogait. Az egyezményt eredetileg 10 ország írta alá, ma több mint 150 fogadta el. Hét ízben került felülvizsgálatra: Párizs, 1896; Berlin, 1908; Bern, 1914; Róma, 1928; Brüsszel, 1948; Stockholm, 1967; Párizs, 1971. Magyarország 1922-ben csatlakozott a Berni Konvencióhoz. A magyar törvényhozás az Egyezmény Párizsban, 1971. július 24-én felülvizsgált szövegét az 1975. évi 4. törvényerejű rendelet által emelte be jogrendünkbe.

- Az 1952. évi szeptember hó 6. napján Genfben aláírt Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény az ENSZ égisze alatt jött létre, szükségességét politikai okok indokolták. Lényege az alakiságtól mentes szerzői jogvédelem biztosítása külföldiek számára. Az 1971. évi július 24. napján Párizsban felülvizsgált szövegének kihirdetéséről az 1975. évi 3. törvényerejű rendelet gondoskodott hazánkban.

- Az 1961. évi Római Egyezmény az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek jogvédelméről szól. Magyarországon az 1998. évi XLIV. törvény implementálta.

- Az 1971. október hó 29. napján létrejött Genfi Egyezmény, amely a hangfelvételek előállítóit hangfelvételeik engedély nélküli sokszorosítása ellen megillető védelemről rendelkezik. Kihirdette az 1975. évi 18. törvényerejű rendelet.

- Az 1998. évi IX. törvény hirdette ki a Marrakesh-i egyezményt és mellékleteit, melyekben megállapodás született a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásáról – az úgynevezett TRIPS-egyezményről (Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights). Mondanivalója: a jogérvényesítés az alaki viszonyosság és a legnagyobb kedvezmény alapján, illetve az államok közötti vitarendezés.

VIII.5. Nemzetközi jogszabályok

Az alábbiakban áttekintjük, hogy nemzetközi szinten milyen jogszabályok születtek a szerzői jog területén:

- Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény. (Kihirdette az 1975. évi 3. törvényerejű rendelet.)

- A szellemi tulajdon kereskedelemmel összefüggő kérdéseit szabályozó egyezmény (TRIPS Megállapodás) 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékletének kihirdetéséről. (Kihirdette az 1998. évi IX. törvény.)

- Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló Berni Egyezmény. (Kihirdette az 1975. évi 4. törvényerejű rendelet.)

- Az hangfelvételek előállítóinak védelmére, hangfelvételeik engedély nélküli sokszorosítása ellen létrejött Genfi Egyezmény. (Kihirdette az 1975. évi 18. törvényerejű rendelet.)

- Az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló Római Egyezmény. (Kihirdette az 1998. évi XLIV. törvény.)

- WIPO Szerzői Jogi Szerződés. (Kihirdette: 2004. évi XLIX. törvény.)

- WIPO Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződés. (Kihirdette: 2004. évi XLIX. törvény.)

VIII.6. Közösségi jogszabályok

Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozása szükségessé tette az európai közösségre vonatkozó jogszabályok átvételét, melyek a szerzői jog tekintetében a következők:

- A Tanács 91/250/EGK irányelve a számítógépi programok jogi védelméről.

- A Tanács 93/83/EGK irányelve a műholdas műsorsugárzásra és a vezeték útján történő továbbközvetítésre alkalmazandó szerzői jogra és a szerzői joggal kapcsolatos jogokra vonatkozó egyes szabályok összehangolásáról.

- A Parlament és a Tanács 96/9/EK irányelve az adatbázisok jogi védelméről.

- A Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalommal kapcsolatos szerzői és szomszédos jogokról.

- Az Európai Parlament és a Tanács 2001/84/EK irányelve (2001. szeptember 27.) az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról.

- Az Európai Parlament és a Tanács 2004/48/EK irányelve a szellemi tulajdonjogok érvényesítéséről.

- A Bizottság ajánlása (2005/737/EK)(2005. május 18.) a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről.

- A Bizottság ajánlása (2006/585/EK)(2006. augusztus 24.) a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről.

- Az Európai Parlament és a Tanács 2006/115/EK irányelve (2006. december 12.) a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról.

- Az Európai Parlament és a Tanács 2006/116/EK irányelve (2006. december 12.) a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről.

- Az Európai Parlament (2005/737/EC) 2007. március 13-ai állásfoglalása a Bizottság 2005. október 18-ai, a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről szóló ajánlásáról.

VIII.7. EU irányelvek

Az univerzális egyezményektől a ratifikáló országok száma és területi elhelyezkedése különbözteti meg őket. A magyar jogalkotás számára legjelentősebbek az Európai Gazdasági Közösséget alapító Római Szerződés, valamint az Európai Unió közelmúltban hozott, a szerzői jog kérdését érint irányelvei. Ezek közül a jelentősebbek:

- 9/250/EGK irányelv a szoftverekről. A szoftver fogalmát, a jogosultakat, ezek vagyoni jogait, és e jogok speciális korlátait határozza meg.
- 92/100/EGK irányelv a hangfelvételek, audiovizuális művek, szoftverek haszonkölcsönéről és bérletéről, különös tekintettel a szerzői és szomszédos jogokra.
- 93/98/EGK irányelv a szerzői és szomszédos jogok védelmi idejének harmonizálásáról. A védelmi idő felemeléséről, összehangolásáról, a hátrahagyott művek védelméről szól.
- 96/9/EK irányelv az adatbázisok védelméről, speciális korlátairól.

Az európai uniós integrációs folyamat részeként a magyar jogalkotás feladatai közé tartozik az Unió jogának megfelelő jogi környezet kialakítása, különös tekintettel az uniós irányelvekre. Ennek alapján kijelenthető, hogy ezek az irányelvek kvázi normaként jelen vannak a magyar jogban, bár közvetlen hatályuk nincs. A jogalkalmazót nem, de a jogalkotót kötik.

Az 1994. évi I. törvénnyel kihirdetett Európai Megállapodás 65. cikkében Magyarország kötelezettséget vállalt arra, hogy a megállapodás aláírásától számított 5 éven belül a Közösségben érvényesülő

védelemhez hasonló szintű védelmet biztosít, amit többek között az új szerzői jogi törvény megalkotásával teljesített.

Az Európai Unió kapcsán szükséges még megemlíteni az Unió jogalkotási folyamatának részét képező, de kötelező erővel nem bíró tervezeteket, javaslatokat és egyéb előkészítő iratokat is. Ezek fontos iránymutatást jelentenek a magyar jogalkotás számára is. Ilyenek például az úgynevezett Fehér Könyv, melynek melléklete foglalkozik a szerzői jog védelmével, vagy az 1995 júniusában az Európai Bizottság által közzétett Zöld Könyv, melynek címe: „Szerzői és szomszédos jogok az információs társadalomban”. Jelenlegi legaktuálisabb ilyen iránymutatás a 2001. február 14-én az Európai Parlament által elfogadott, az EU szerzői joggal kapcsolatos direktívája.

VIII.8. A szerzői jog magyar szabályozása

A hazai szerzői jog törvényi szabályozása az 1949-es Alkotmánnyal veszi kezdetét, s erre épült minden további, a területhez köthető törvény:

- az 1949. évi XX. törvény, az Alkotmány;
- az 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról;
- az 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről (VII. fejezet: A személyhez és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok);
- az 1973. évi 11. törvényerejű rendelet a külföldön felhasználásra kerülő közokiratok diplomáciai vagy konzuli hitelesítésének (felülhitelesítésének) mellőzéséről Hágában, az 1961. október 5. napján kelt egyezmény kihirdetéséről;
- az 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről, (329./A-C §-ok);
- az 1979. évi 13. törvényerejű rendelet a nemzetközi magánjogról (19. §);

- az 1992. évi LXXIV. törvény az általános forgalmi adóról;
- az 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról;
- az 1999. évi LXXVI. törvény a Szerzői jogról;
- a 156/1999. (XI. 3.) Korm. Rendelet a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről;
- a 16/1999. (XI. 18.) NKÖM rendelet a szerzői és a szomszédos jogok közös kezelését végző testületek nyilvántartásának szabályairól;
- a 158/2000. (IX. 13.) Korm. rendelet a reprográfiára szolgáló készülékek körének meghatározásáról;
- a 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről;
- a 117/2004. (IV. 28.) Korm. Rendelet a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról;
- a Szellemi tulajdonjogok megsértése miatt indított perben hozott határozat végrehajtása – a 2005. évi CLXV. törvénnyel módosított, a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 184/A. §;
- a 18/2006. (IV. 12.) IM rendelet a Magyar Szabadalmi Hivatal által vezetett önkéntes műnyilvántartás részletes szabályairól;
- a 167/2006. (VII. 28.) Korm. rendelet az oktatási és kulturális miniszter feladat- és hatásköréről.⁵²

⁵² Magyar Szabadalmi Hivatal honlapja.
http://www.hpo.hu/jogforras/jogforras_szjoq/#magyar [Letöltés ideje: 2008. 05. 12.]

IX. Miként kapcsolódik az elektronikus dokumentum és a szerzői jog napjaink fő információbázisaihoz, a könyvtárakhoz?

IX.1. Az elektronikus dokumentumok szerzői joga

Mivel a szerzői jog nem tesz különbséget a dokumentumok között – legyen az „hagyományos” vagy digitális –, ebből kifolyólag ez utóbbi típusnak is ugyanolyan védelmet kell kapnia, mint az egyéb, „hagyományos” szerzői műnek.

A szerzői jog, mint a polgári jog része sokáig kiválóan megállta a helyét, mára azonban – köszönhetően az elektronikus dokumentumok többségbe kerülésének – ez már semmiképp sem mondható el. El kell mindenkinek (jogalkotó, szerző, felhasználó, könyvtáros stb.) fogadnia, hogy az elektronikus dokumentumokra – tekintettel sajátosságaikra (könnyen változtatható, áthelyezhető, eltüntethető stb.) – nem alkalmazhatóak sok esetben a „hagyományos” dokumentumokra vonatkozó szabályozások. Próbálkozások folyamatosan történnek egy új, a mai kor követelményeinek is megfelelő jogi szabályozás kidolgozására.⁵³

Nézzük, mi történt eddig.

Az internet „őskorában” a vonatkozó jog szinte teljes hiányából következően az internetezők rövid időn belül kialakítottak egy helyesnek vélt hálózati magatartást és etikettet. Ez volt a Netikett. A viszonylag gyors lépésnek a szerzői jogok tiszteletben tartásának biztosítása volt a közvetlen célja. Ez egyfajta önszabályozás, mely – nem jogi értelemben – „kötelezi” a felhasználókat, hogy tartsák tiszteletben a szerző vagyoni és személyi jogait, amennyiben egy művet

⁵³ Lásd Bihari T.: Elektronikus publikáció és a szerzői jogok.
<http://mek.oszk.hu/01300/01395/index.phtml> [Letöltés ideje: 2008. 10. 12.]

le szeretnének másolni, esetleg azt terjeszteni. Az ebben foglalt előírások sokszor „sértik” a meglévő, hatályos jogot, hiszen – önszabályozás lévén – nem mindig a megfelelő jogi keretek között mozognak, de hangsúlyozandó ebben az esetben, hogy ez csak egy, a többi felhasználó által kikényszeríthető szabály.

Mivel a szerzői jogi törvényben, szabályozásokban leírtakat nem lehetett alkalmazni a digitális korszak termékeire, ezért feltétlenül gyors változtatásokra volt szükség. Természetesen történtek az évek során különböző próbálkozások a megfelelő jogi környezet megteremtésére, melyek közül néhány használhatatlannak bizonyult, néhány átgondolásra érdemes, sőt akár alkalmazható is.

A legtöbb esetben az a probléma, hogy a hagyományos struktúrákat próbálták (és próbálják) ráerőszakolni erre a megváltozott környezetre, pedig immár szemmel látható, hogy az eddigiektől teljesen eltérően kell kezelni.

Sokan védekeznek azzal, hogy mivel az internetet nem irányítja semmilyen központi hatóság, ezért nem tartozunk senkinek elszámolással. Valóban nincs központi hatóság, de ettől függetlenül igen is kell rá szabályokat alkotni. A kérdés persze evidens: Milyen legyen az? Szem előtt kell tartanunk, hogy egy nem teljes körű, hézagokkal teli, bizonytalan szabályozórendszer sok kárt okozhat, hiszen visszavetheti a jogvédtett anyagok terjedését vagy akár tömeges jogsértések okozója lehet.

A digitális technika és az internet együttese fenekestől felforgatta a szerzői jogi környezetet. Elektronikus környezetben már nemcsak arra van lehetőség, hogy dokumentumok tömegeit tároljunk, hanem arra is, hogy azokat korlátozás nélkül másoljuk, sokszorozítsunk. „Jelentős gazdasági érdekek forognak kockán, és a szerzői jogi

ipari lobbí óriási befolyással bír a nemzeti és nemzetközi szerzői jog fejlődésére”.⁵⁴

„A hagyományos szerzői jogok képviselői ugyan kétségbeesett kísérleteket tesznek az elektronikus információk szabad áramlásának jogi akadályozására, de jól látható, hogy előbb-utóbb a szerzői jognak kell megváltoznia és igazodnia az új, elektronikus világhoz.”⁵⁵

Az elektronikus környezetben történő alkotó munka – természetéből következően – tagadja a forma, illetve a sorrend rögzítettségét, amely a szerzői jogvédelem egyik alapja, lényege. Az elektronikus dokumentumok megváltoztatása, kiegészítése, átrendezése és az eredetiből új mű előállítása ma már abszolút nem kivételes, sőt inkább mindennapos eljárás. Az elektronikus dokumentum tetszés szerint megváltoztatható, aktualizálható, átszerkeszthető, melynek lemásolása vagy részleteinek kiemelése a dokumentumot tároló technikai eszköz alapvető funkciója. Nyilvánvaló, hogy ezt megakadályozni nem lehet. Tény azonban az is, hogy ez a cselekedet a jelenlegi törvény szerint az alkotó engedélye nélkül mindenki számára világos, hogy a weboldalak is szerzői jogvédelem alatt állnak. A felhasználónak azonban a számítógép működéséből adódóan ezeket is le kell töltenie, másolnia a gép memóriájába ahhoz, hogy megtekinthesse. S mivel az internetezés lényegét a weboldalak közötti szabad keresgélés-nézelődés alkotja, ezt úgy kell tekinteni, hogy a weboldal szerzője hallgatólagosan átruházta az oldal letöltésének jogát az összes felhasználóra.

A felhasználó letölthet olyan fájlt a hálózatról, mely törvényesen került fel. Ez ugyan szintén másolásnak minősül, azonban a másolás jogát ebben az esetben megadta a szerző a felhasználóknak. Viszont más vagyoni jogáról és a személyi jogairól nem mondott le, és ezt

⁵⁴ Schleinhagen B.: Új fejlemények a szerzői jog területén Európában. In: *TMT*, 1999. 11–12. sz. 458. p.

⁵⁵ Moldován I.: Az Internet kérdései és kihívásai a könyvtárak számára. <http://www.mek.iif.hu> [Letöltés ideje: 2008. 09. 26.]

maximálisan tiszteletben kell tartania a fájlt letöltő minden felhasználónak.

Annak ellenére, hogy egy „mű nem tartalmaz a felhasználásra vonatkozó kikötéseket, abból még nem következik, hogy a szerző hozzájárult a felhasználás minden formájához, illetve lemondott a díjazásról.”⁵⁶

Töméntelen mennyiségben található a világhálón szerzői jogot sértő anyag, s bár természetesen van bőven legálisan és ingyen hozzáférhető dokumentum is, mégis egyre inkább az előbbi kerül többségbe. Az mindennapi, átlagos felhasználónak, aki általában fizet az internet eléréseért, eszébe sem jut, hogy amit letölt, az esetleg szerzői jogvédelem alatt áll. Rögtön adódik a kérdés: akkor ezért őt meg kell büntetni? Hiszen a törvény nem ismerete nem mentesít a betartása alól. Esetleg büntessék azt, aki lehetővé tette ennek az anyagnak a terjesztését? Verebics János például útmutatót ad ahhoz, hogy mely esetekben „illik gyanút fognunk”.⁵⁷

Hivatkozhatunk azonban arra az alapvető emberi tulajdonságra is, hogy ha valaki valamit megszerezhet ingyen, akkor azért nem fog pénzt adni. Márpedig az internet mindezt könnyen elérhetővé varázsolja.

Más aspektusból vizsgálva a dolgot: pontosan ki is felel azért, ha jogsértő anyag jelenik meg egy weboldalon? A szolgáltató (aki felvette) vagy a hely tulajdonosa (aki a hozzáférési lehetőséget biztosította)? Egyes nézetek szerint „a tartalomszolgáltató mindenképpen, a service provider pedig addig a szintig, amíg tőle elvárható, hogy a jogsértést észlelje, s a szükséges lépéseket tegye.”⁵⁸ Ebben az esetben a felek ugyanis egy szerződést kötöttek, melyben meg van

⁵⁶ Klicsu L.: A szerzői jogok és hálózatok aktuális kérdései. <http://www.mek.iif.hu> [Letöltés ideje: 2008. 09. 26.]

⁵⁷ Verebics J.: Kalauz az Internethez. <http://www.extra.hu/verebics/kalauz.htm> [Letöltés ideje: 2008. 09. 26.]

⁵⁸ Verebics J.: FAQ. <http://www.extra.hu/verebics/faq.htm> [Letöltés ideje: 2008. 09. 25.]

határozva, mit nem szabad a weboldalon megjelentetni. A szerverek üzemeltetői, a rendszeradminisztrátorok is felelősek lehetnek a rendszerükön történő jogellenes terjesztésért.

A „mindenki” által használt internet-szolgáltatás, az e-mail is tartogat a témával kapcsolatban meglepetéseket, hiszen egy szerzői jogvédelem alatt álló mű e-mail útján való elküldése két személy között – mivel a kommunikáció nem nyilvános – nem jelenti a szerzői jogok megsértését. Azonban ugyanennek a levélnek a továbbküldése harmadik személy részére már jogsértő cselekedetnek minősül, nem is beszélve a magánszférát illető jogok megsértéséről.

A szerzői jogot sértő felhasználások felderítésére és megakadályozására különböző műszaki megoldásokkal is kísérleteznek. Az egyik ilyen irány, amikor egy művet sajátos „ujjlenyomatokkal” látnak el. Kódokkal, amelyek lehetővé teszik a mű automatikus címkézését, s így nyomon lehet követni hányszor, mikor, hol használtak azt fel. Ebben a formában megengedett a személyes másolás, de az ezen túli felhasználásokat már számlázzák, vagy letiltják. Erre példa az IPv6⁵⁹ protokoll, mely elektronikus ujjlenyomatot hagy mindenben, amihez a felhasználó hozzáér.

A szerzői jog tulajdonosainak az elsődleges érdeke a megoldás, így nem meglepő, hogy számos csoportjuk dolgozik az ellenőrzés problematikájának megoldásán. A CITED (Copyright in Transmitted Electronic Documents – elektronikusan továbbított dokumentumok szerzői joga) program az Európai Közösség ESPRIT programja keretében keresi az ellenőrzés, felderítés és térítés eszközeit a digitális formában tárolt művekre nézve. Vizsgálják a probléma valamilyen műszaki megoldását, egy, az elektronikus információt hívójelekkel ellátó készülék létrehozását.

⁵⁹ Az IPv6 (Internet Protocol version 6) egy csomagkapcsolt hálózati rétegbeli protokoll.

A Szerzői Jogvédő Szervezetek Nemzetközi Szövetsége (CISAC) keretében folyik az úgynevezett CIS (Common Information System) kidolgozása. Röviden ennek a lényege, hogy a rendszer központja állandó azonosító számokat bocsát ki az egyes műtípusokra, amelyeket a regionális alközpontok a jogosultak érdekképviselői szerveivel vagy a jogkezelő szervezetekkel együttműködve adnak ki az egyes művekre. Ezeket a dokumentumok hitelesítésére szolgáló digitális aláírásnak vagy elektronikus vízjelnek lehetne nevezni. A szabályozás megkönnyítené a jogsértések elleni nemzetközi fellépést és a művek felhasználásának ellenőrzését.

Látható, hogy több irányban folynak a kutatások, de működőképes, minden részterületre kiterjedő megoldások csak annak a megértésén alapulhatnak, hogy a felhasználók ténylegesen mit kezdenek az elektronikus dokumentumokkal.

Az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatban felmerültek olyan problémák is, amelyeket nem feltétlen műszaki megoldásokkal lehet, illetve kell kezelni. Az egyik ilyen a hiperlinkek kérdése. A hiperlink ugyanis bárhol és bárki által elhelyezhető, minek következtében megjelenése érdeksérelmet is okozhat. Azon mű tulajdonosa, amelyre a link mutat, – főképp eszmei, de áttételesen anyagi – kárt is szenvedhet az által, hogy olyan oldalról mutat a műre link, amely tartalmában ellentétes a mű alkotója által képviselt értékekkel, eszmeiséggel. Manapság egyre több ilyen esetről lehet hallani, s ebben az esetben az érintett szerzőnek nem marad más hátra, mint a teljes elhatárolódás.

Vizsgálhatjuk mindezt a másik oldalról is: a linkelő oldal tulajdonosa mennyiben felelős azért a tartalomért, amelyre a link mutat? Ez a kérdés akkor merülhet fel, ha a hivatkozott oldal jogsértő tartalmú, tehát például művek illegális másolatait tartalmazza.

Erre a fenti problémára a Netikett sem ad választ, de a későbbi esetlegesen adódó nehézségek megelőzésére azt javasolja, hogy:

„Nem feltétlen előírás, hogy más oldalára való linkeléshez előzetes engedélyt kell kérni, de a személlyel és erőfeszítéseivel szembeni tiszteletadás jeleként helyénvaló egy e-mail üzenet küldése, amely jelzi, hogy az ő oldalára mutató linket hoztunk létre.”

A szakértők jelentős része képviseli azt az álláspontot, hogy a link nem teremt semmiféle kapcsolatot a két, általa egymáshoz kapcsolt oldal között, – jogi értelemben mintha nem is létezne. Természetesen ez nem igaz, hiszen pontosan a kapcsolatteremtés a lényege, s ezáltal teremődik meg a „szabad” internetezés lehetősége.

A szerző személyéhez, és a mű integritásához való jogokat az interneten – főleg az újonnan létrejövő felhasználási módokkal kapcsolatban – egyre nehezebb, vagy éppen lehetetlen betartani. Számtalan esetben találkozunk olyan művekkel, melyeket több személy hozott létre, akik személyazonossága nem mindig ismert. Ezekben az esetekben a jogosultság vagy éppen a felelősség eldöntése is nehézségekbe ütközik, sőt, szinte lehetetlen. Vannak dokumentumok, melyeket folyamatosan módosítanak, továbbküldenek, amit megtehet az eredeti mű szerzője, vagy más, valamit is hozzátevő felhasználó is. Ez igen bonyolulttá és megkérdőjelezhetővé teszi a szerzőnek a nyilvánosságra hozatali- és a mű integritásához való jogát.

Más típusú, de szintén súlyos problémát jelentenek a multimédiás termékek. A multimédia egy olyan sajátos műtípus, amely kombinálja a már meglévő művekből átvett képi, zenei, szöveges és filmes anyagokat, műrészleteket. A multimédia termékbe bekerülő anyag maga is szerzői jogi védelem alatt áll, ami akár nagyon nagyszámú jogosultat jelenthet. A probléma tehát az, hogy egy multimédiás termékkel előálló kiadónak szerzők és más jogosultak tömegétől kell engedélyt kérni szellemi termékeik felhasználására. A magyar szerzői jog eddig nem alakította ki e sajátos felhasználás egy központi helyen történő engedélyezésének intézményrendszerét, pedig létezik erre vonatkozó külföldi példa, az eredményesen működő one stop

shop. Ebből következik, hogy a hazai multimédia kiadóknak egyenként kell beszerezni a hozzájárulásokat, ami nem csak megnehezíti, de akár meggátolhatja e műfaj további terjedését.

Egy mű digitalizálása, azaz elektronikus dokumentummá tétele, majd a világhálóra vitele nemcsak másolást jelent, hanem a dokumentum közzétételét is. Ha ez jogosítványok nélkül következik be, az mind a szerzők, mind a kiadók jogát sértheti. Ám ha ezt egy régi, lejárt védelmi idejű művel teszük, annak digitalizálása révén új szerzői jogokkal védett alkotás jön létre.

Az elektronikus dokumentumok korában és körében a szerzői jogok közül talán a személyi jogok azok, amelyek a legtisztábban védhetőnek tűnnek, törvényekkel, illetve egyéb szabályozásokkal is, hiszen a legtöbb esetben ez egy egyértelmű kategória.

A vagyoni jogok kérdése már jóval problematikusabb, hiszen „sztárkultuszos” világunkban sok-sok pénzről lehet szó. Azonban ez a kategória csak a szerzői jog által védett művek egy bizonyos körét érinti, mivel – a felkapott szórakoztató művek piacától eltekintve – a legtöbb alkotó/szerző nem feltétlenül a haszonszerzés céljával hozza létre művét, hanem pusztán publicitást kíván teremteni saját magának, melynek legkiválóbb eszköze az internet.

A szerzői jog nem örök intézmény, és nem is biztos, hogy mai formájában kell maradnia. Más megoldásokat is kell keresni, melyek lehetnek akár alapjaiban is különbözőek az eddig ismerteknél.

Elektronikus környezetben megoldhatatlan problémának tűnik a szerző alanyi jogú honorálása. Pontosan ebből kiindulva érdekes elméletnek adott hangot Esther Dyson. Szerinte nem a mű másolatait kell ellenőrizni, hanem a vevőkkel való kapcsolatot (az előfizetést vagy a tagságot), mivel ezt diktálja a vevők érdeke is. Úgy gondolja, hogy egy idő után a tartalom elértéktelenedik, ingyenes lesz, a szellemi folyamatok és szolgáltatások viszont felértékelődnek. A művek önmagukban eladhatatlannokká válnak. Mindez azt jelenti, hogy a tar-

talom szerepe/feladata a reklámozás lesz, mégpedig a szolgáltatások reklámozása. A tartalmat, azaz a szerzői jog által védett művek „jelentős részét ingyen fogják adni, csak azért, hogy felhívják a figyelmet, illetve igényt támasszanak azokra a kiegészítő szolgáltatásokra, amelyekért pénzt lehet kérni”.⁶⁰ Természetesen szerinte is lesznek védett helyek, speciális tartalommal. Elfogadott dolog lesz, hogy ezekért fizetni kell, de azt is lehet majd tudni, hogy a pénzünkért értéket kapunk. „Ez pusztán a kereslet és a kínálat által szabályozott gazdasági törvények megnyilvánulása az elektronikus tartalom és kereskedelem eljövendő világában.”⁶¹

Léteznek a világban úgynevezett anti-copyright mozgalmak is. Ezek azt az elvet vallják, hogy nincs szükség a szerzői jogra, ami már egyszer megjelent, az köztulajdon. Kissé anarchista felfogásuk nem igazán a szerzők, hanem a kiadók ellen van. A kiadók ugyanis a szerző által megteremtett szellemi tulajdon utáni hasznót fölözik le olyan formában, hogy a művet irreálisan magas áron árulják. E mozgalom egyik jeles képviselője a RHONDA kezdeményezés, melynek roppant tanulságos a „küldetésnyilatkozata”:

„A RHONDA kezdeményezés bejelenti, hogy megjelent a kibertérben, azzal a szándékkal, hogy a könyveket elrabolja a gazdagoktól és a szegényeknek adja.

⁶⁰ Dyson, E.: A szellemi érték.
www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/copyright.ertek.hu
[Letöltés ideje: 2006.05. 21.]

⁶¹ Uo.

A RHONDA rövidítés jelentése »Robin Hood Online Network Distribution Anarchy«. Éppen úgy, ahogy Robin Hood a sherwoodi erdőben tette, RHONDA is a gazdagoktól rabol és a szegényeknek ad. A RHONDA kezdeményezés célja az, hogy ellássa a szegényeket elektronikus könyvekkel: klasszikus szépirodalommal, tankönyvvel, történelmi kéziratokkal és minden más olyan szöveggel, ami elősegítheti a szegények oktatását és a szegénységből való kiemelésüket. Ezeket a könyveket az Interneten tesszük hozzáférhetővé [...]

Semmiféle szövegre nem ismerjük el a szerzői jog érvényességét. Állítjuk, hogy »a tulajdon lopás« A szöveg tulajdonjoga a társadalomé. A könyvek a társadalmi lélek szüleményei, ezért a társadalomnak joga van hozzájuk. Szándékunk az, hogy kimentjük a könyveket és a bennük lévő gondolatokat azoknak a kapitalistáknak a karmai közül, akik csak azért szerezték meg az uralmat felettük, hogy profithoz jussanak általuk...⁶²

Véleményem szerint az elektronikus publikációk szerzői jogi kezelése egy roppantul összetett probléma, melyben a különböző résztvevők különböző mértékben érintettek. Egyértelműen a legnagyobb veszteség a kiadókat érheti, hiszen akár ki is eshetnek abból a folyamatból, melynek jelenleg gátlástalan haszonélvezői. Említésre érdemes még az úgynevezett szórakoztatóipari lobb, amely az előzőhöz hasonló módon érintett a dologban. Tény az, hogy sokak érdekeit sérti a térítés nélküli felhasználás, amit valamiképpen orvosolni kell.

Érdekes és sarkalatos véleménye van minderről Verebics Jánosnak:

„Az a kár, amit emlegetnek a felkent szerzői jogvédők – nem létezik. A kár – ha keletkezik – abból fakad, hogy a szerzőket nem engedik az online piacra, nem engedik, hogy nagyságrendekkel többen ismerjék és vásárolják műveiket nagyságrendekkel alacsonyabb

⁶² Turi László: Internet és copyright: Amatőrként profik között.
<http://www.niif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/3/15/index.htm>
[Letöltés ideje: 2006. 06. 10.]

összegekért. Vonatkozik ez zenére, játékra, szoftverre, mindenre. Semmi más, csak a jelenlegi kis- és nagykereskedelem utolsó próbálkozása ez az Internet intézménye ellen. Mi zavarja őket? Nos semmi más, csak az e-commerce, az e-business. Ott ugyanis aligha lesz helyük, s ha lesznek is nemzeti vagy regionális disztribútorok, az nem a mostani kereskedői rétegből kerül majd ki. Sőt: zenészek és kisebb programcskák esetében már csak a szerver kapacitása lesz a kérdés, és a szerzők saját maguk árulhatják termékeiket. Ezért a legnagyobb kárt a jelenlegi szabályozás okozza a szerzőknek.”⁶³

IX.2. A hagyományos könyvtártól az elektronikus könyvtárig

Az elmúlt néhány évtizedben óriási változáson ment át a könyvtár – mint intézmény – mind fogalmi, mind működésbeli értelemben. Legfőképp az elektrotechnika rohamos fejlődésének következtében a „hagyományos”, papíralapú könyvtárak mellett egyre nagyobb számban jelentek meg az úgynevezett „hibrid” könyvtárak, melyek már elektronikus dokumentumokat is tartalmaznak, s az elektronikus és virtuális könyvtárak, melyek már „csak” digitális formátumú alkotásokat szolgáltatnak. Érdemes feleleveníteni azt a folyamatot, ami a „hagyományos” papírkönyvtártól a digitálisig vezetett. Az 1990-es évek elejétől dinamikus fejlődésnek indult és világszerte terjedő internet megfelelő platformot jelentett az adatok gyors eléréséhez; a multimédia megjelenésével és térhódításával lehetővé vált a legkülönbözőbb formátumú információk megjelenítése; az adattárolók kapacitásának növekedése egyre nagyobb méretű állományok elhelyezésére adott módot; végül a számítástechnika fejlődésével a progra-

⁶³ Verebics J.: Ki okoz kárt kinek. <http://www.euroastra.hu/it/kar.htm> [Letöltés ideje: 2008. 09. 21.]

mok, kezelőfelületek „felhasználóbarátabbá” váltak, számos olyan funkciót (pl. keresés lehetősége) lehetővé téve, amely hozzájárult ember és számítógép egyre szorosabb kapcsolatához.⁶⁴

Michael Buckland⁶⁵ a könyvtárak fejlődésének három fázisát határozta meg:

- „hagyományos” könyvtár;
- automatizált (gépesített) könyvtár;
- elektronikus könyvtár.

Bár a három fázis fejlődési folyamatot jelöl, a háromféle könyvtártípus napjainkban békésen megfér egymás mellett.

A papírkönyvtár a hagyományos könyvtárformát jelöli, ahol a gyűjtemény, a katalógusok, az adminisztráció (többnyire) mind papíralapú. Minden könyvtári munkafolyamatot emberi erőforrás végez. Papírhoz és helyhez kötött: a dokumentumnak és használójának ugyanakkor, ugyanazon a helyen kell lennie, egy dokumentumhoz egyszerre csak egy felhasználó fér hozzá, vonatkozik ez a másolatokra is. A papír ugyanakkor rugalmatlan médium is: a mű(vek) átszerkesztését, összeolvasztását, szétválasztását nem teszi lehetővé. A szurrogátum (katalógustétel) és maga a mű fizikailag elválnak egymástól. A hozzáférhetőség pedig könyvtárak nyitvatartási idejével is összefügg.

Az automatizált könyvtárban a könyvtári dokumentumok első sorban papíralapúak, de a könyvtári munkafolyamatok gépesítve vannak. Tehát maga a gyűjtemény továbbra is papíralapú, annak fentebb leírt jellemzőivel. A gépesítés viszont egyszerűsíti a könyvtári munkamenetet az adatok egyszeri bevitel, többszöri felhasználásának elvével és nem utolsósorban katalógust is produkál, ez az OPAC.

⁶⁴ Dávid A.: A digitális dokumentum szerepe az információs társadalomban alapján. <http://mek.oszk.hu/05600/05675/05675.doc> [Letöltés ideje: 2008. 11. 12.]

⁶⁵ Buckland, M.: *A könyvtári szolgáltatások újratervezése*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 15–17. p.

A dokumentumok használatában azonban csak az elektronikus könyvtár digitális dokumentumainak megjelenése hozott gyökeres változást. A papírral és a mikro-formátumokkal ellentétben ugyanis az elektronikus dokumentumok bármikor, helytől és távolságtól függetlenül elérhetőek, egynél több ember is hozzájuk fér egyszerre (tehát nem kell több példány belőlük), és többféle módon használhatóak.

Egy másfajta megközelítésből vizsgálva a kérdést szintén a digitális dokumentumok pozitív megítéléséhez jutunk. Napjainkban a hazánkra fokozottan jellemző szűkös anyagi források egyre kevésbé teszik lehetővé könyvtáraink számára az igen nagy számban kiadott nyomtatott dokumentumok megvásárlását, miáltal egyre nagyobb hiányzó állományt kell valahogy pótolni. Ennek egyik módja a régóta működő könyvtárközi kölcsönzés, melynél azonban a megrendelt dokumentumokra akár heteket is várni kell, s közben azok aktualitását is veszthetik. Ennek a problémának az enyhítésére az elektronikus dokumentumok látszanak a legalkalmasabbnak, hiszen a meglévő pénzkeretből nagyságrenddel nagyobb információmennyiséghez juthat a könyvtár. Emellé jön még a számítógépek memóriájában tárolható információ, illetve az interneten fellelhető teljes szövegű dokumentumok tömege.

Fontos szempont könyvtári vonatkozásban a dokumentumok tárolása is, hiszen intézményeink állandó helyhiánnyal küzdenek. Az elektronikus szöveg a miniaturizálásának köszönhetően minimális helyet foglal el. Egy CD-lemez kb. 250 000 A/4 oldalnyi szöveget képes tárolni, egy folyóméter raktári polcon pedig kb. 400 darab CD-lemezt fér el. Ez nem kevesebb, mint 200 000 darab 500 oldalas kötetnek felel meg. A fejlődés azonban nem áll meg, s napjainkra már a CD is egy régi, elavult tárolóeszköz, melyet egymás után váltanak fel az újabb és újabb hordozók.

A könyvtárak szempontjából az internet jelentette azt a platformot, amelynek segítségével az alapvető szolgáltatásoknak eleinte csak egy része, majd később szinte a teljes egésze a „könyvtárak épületén kívülre” kerülhetett. Az első lépés az OPAC-ok weben keresztül elérhetőségének biztosítása volt. A '90-es évektől kezdődően egyre több könyvtár tette távolról elérhetővé katalógusát. Persze ez a lépés csak a szurrogátumokhoz való hozzáférést biztosította, magát a dokumentumot még nem lehetett elérni. A technikai fejlődés, a sáv-szélesség növekedése, az egyre gyorsabb elérés később képes volt biztosítani nagyobb méretű adatállományok letöltését is, így már nem csupán a szurrogátum, de akár a teljes dokumentum elérésének és letöltésének lehetősége is adottá vált. Ennek jelentősége óriási, hiszen először vált lehetővé, hogy a dokumentumot elszakítsuk annak hordozójától, illetve, hogy példányszámtól függetlenül minden dokumentumhoz, időbeli korlátozás nélkül hozzáférést biztosíthassunk.

Az első elektronikus könyvtárak amerikai egyetemeken jöttek létre azzal a céllal, hogy a frekvenciát irodalmat digitalizálják, és biztosítsák a hozzáférést az intézményi hálózaton keresztül a hallgatók és az oktatók számára. Ennek haszna nyilvánvaló: a nagy érdeklődésre számot tartó és bizonyos előadásokhoz, kurzusokhoz kötődő anyagok, a kötelező irodalom nagy példányszámban történő beszerzése helyett egyszeri digitalizálással oldották meg a problémát.

A digitális technika haszna az állományvédelem területén is jelentős. A muzeális értékű, ritka, védett dokumentumok digitalizálásával azonban nemcsak a forrásmű védelmét biztosítjuk, de elérhetővé tételével az addigi néhány „szakmabeli” (kutatók, tudósok) helyett már a nagyközönség számára is hozzáférhetővé válik. Talán a leg-

szebb hazai példa erre a corvinák digitalizálása a Bibliotheca Corviniana Digitalis⁶⁶ projekt keretében.

Az IFLA UBC programjának keretében megvalósítandó egyetemes bibliográfia megalkotásának lehetősége is a technikai fejlődéshez kapcsolódik, hiszen a világ nagy könyvtárai OPAC-jaik összekötésével tulajdonképpen lefedik a világ dokumentumtermését, s ezzel megvalósulhat a Virtuális világkönyvtár, aminek első megálmodója Conrad Gesner⁶⁷ volt.

Az elektronikus dokumentumok egyre fontosabb helyet foglalnak el az írásbeli kultúrában és a tudományos publikálások terén, ezért lényeges feladatnak látszik az ilyen típusú dokumentumoknak a nemzeti bibliográfiába való felvétele.

A digitális dokumentumok online szolgáltatása – vagyis az elektronikus könyvtárak létrejötte – tömegek számára teszi elérhetővé tartalmukat, mint tette azt a legtöbb egyéb forma.

Ezzel egyidejűleg nem szabad elfelejteni, hogy az elektronikus dokumentumok számának rohamos növekedése a könyvtárak számára újabb problémákat vetett fel:

1. Melyeket gyűjtse a könyvtár, és milyen mélységben?
2. Katalogizálja, feldolgozza-e az interneten elérhető dokumentumokat?
3. A nyomtatásban már meglévő művek esetén szükséges-e az digitális változat?
4. Kell-e digitalizálni a meglévő állományt?
5. Az online elérhető adatbázisok, folyóiratok stb. közül melyekre fizessen elő?

⁶⁶ A Bibliotheca Corviniana Digitalis program célja, hogy digitális eszközökkel rekonstruálja Mátyás király egykori könyvtárát, a Bibliotheca Corvinianát. Elérhetősége: <http://www.corvina.oszk.hu>

⁶⁷ Conrad Gesner alkotta meg az első bibliográfiát 1545–46-ban Bibliotheca Universalis címmel.

1. A legtöbb könyvtárnak megvan a sajátos gyűjtőköre, mely segít a kérdés eldöntésében. A nyomtatott források beszerzésénél is döntő az olvasók érdeklődése, így az elektronikus dokumentumok téren is befolyásoló tényező kell, hogy legyen. Annyiban más ez a fajta szelekció, hogy elektronikus környezetben több helyről, több mű közül válogathat a könyvtár, így fontos szerepet kap a minőség, megbízhatóság kérdése. Gondot okoz az is, hogy az elektronikus dokumentum változtathatja a helyét, és tartalma akár naponta változhat, így egyedileg kell elbírálni az adott dokumentumról, hogy azt érdemes-e a saját állományába is felvenni. Aktualitás szempontjából vannak olyan területek – reál tudományok –, melyeknél igen gyors az avulás mértéke, míg humán tudományok esetében sokkal időállóbbak a megjelent dokumentumok. Figyelembe kell venni azt is, hogy egy webhely mennyire megbízható, hiszen a cél: minőségi információ közvetítése.

2. Azokat az interneten elérhető dokumentumokat, melyek a könyvtár gyűjtőkörébe beletartoznak, katalogizálni kell. Amit pedig katalogizáltak, azt fel is kell dolgozni, mert csak így válik az könyvtári dokumentummá. Mivel a helyváltoztatás lehetősége fennáll, a fontosabb dokumentumokat érdemes archiválni is, ezért a katalógusban meg kell adni az eredeti és az archivált változat helyét is.

3. Ennek eldöntésében fontos szerepet játszik az adott mű népszerűsége és műfaja. Szépirodalmat az emberek szívesebben olvasnak nyomtatott formában, de egy gyakran keresett tanulmány esetében elengedhetetlen az elektronikus verzió beszerzése.

4. A már említett Bibliotheca Corviniana Digitalis kapcsán kijelenthető, hogy nagyon fontos a ritka és régi könyvek, kéziratok digitalizálással történő közkinccsé tétele, Ezzel számára hozzáférhetővé tehetők, kutathatóvá, tanulmányozhatóvá válhatnak, miközben az eredeti dokumentum állaga nem romlik. Egyéb művek esetén egyedi elbírálás dönthet: szükség van-e rá, van-e rá kereslet. A sokat használt, esetleg már beszerezhetetlen, csak egy példányban

nált, esetleg már beszerezhetetlen, csak egy példányban meglévő művek esetén elengedhetetlen a digitalizálás. Fontos azonban a digitalizálás összehangolása országos, sőt nemzetközi szinten, hiszen rengeteg fölösleges munka és pénz takarítható meg, ha egy művet csak egyszer, egy helyen digitalizálnak, s azt teszik elérhetővé a többi intézményben. Napjainkban már digitalizálási stratégiák⁶⁸ születnek az összehangoltság érdekében

5. Természetesen itt döntő szempont az online adatbázisok és e-folyóiratok ára. Hiába van valamire óriási igény, ha nincs rá fedezet.

A gyűjtőkör meghatározása rendkívül fontos, hiszen ennek alapján tájékozódik az olvasó, hogy az adott gyűjteményben mit lehet, és mit nem lehet megtalálni. Mivel az elektronikus publikációk száma a papír formátumúaknál nagyobb ütemben nő, így nyilvánvaló, hogy egyetlen könyvtár önmagában nem képes összegyűjteni mindezeket. Ezért a különböző típusú (köz-, szak-, iskolai, felsőoktatási stb.) könyvtárak, valamint a levéltárak között munkamegosztásra és együttműködésre van szükség annak érdekében, hogy minden mű a témájának, jellegének megfelelő gyűjteményben elérhető legyen.

Gyarapítási politikára is szükség van a gyűjtemény hosszú távú, folyamatos bővítésének érdekében, mert e nélkül hamarosan halott archívummá válhat a gyűjtemény. Nem szerencsés kizárólag a saját digitalizálásra alapozni, törekedni kell a sokféle forrásból való gyarapodásra, a már eleve digitális formában létrejött dokumentumok összegyűjtésére, a más archívumokkal való együttműködésre és dokumentumcserére, valamint a szervezett, közös digitalizálási programokban való részvételre.

⁶⁸ Jelenleg az Országos Könyvtári Digitalizálási Terv (2007–2013) fogalmazza meg a tennivalókat.

A digitálisan közzétett dokumentumoknál a metaadatok biztosítják a visszakereshetőséget az internet sok milliárd dokumentuma között, ezért rendkívül fontos az elektronikus dokumentumokra kidolgozott szabványok és technológiák használata, amelyekkel többek között az egyes digitális archívumok közös kereshetősége is megoldható.

Az elektronikus könyvtáraknak különös hangsúlyt kell fektetnie a felhasználóbarát felületek és formátumok használatára. Fontos a minél sokoldalúbb, áttekinthetőbb keresés lehetővé tétele, a dokumentumok többféle formátumban történő elérhetőségének biztosítása. A felhasználói felületnél az internet hipertext jellegének kihasználása rengeteg előnnyel jár: többféle bejárhatóságot biztosít a gyűjteményen belül, és további linkeket kínálhat más gyűjtemények, dokumentumok felé. Célszerű, ha a gyűjtemény rendelkezik angol nyelvű navigációs felülettel a külföldi látogatók tájékozódásának biztosítására. A hátrányos helyzetű (vak, gyengén látó, idős) olvasók kiszolgálása érdekében a weboldalt akadálymentessé kell tenni: felolvastathatóvá, felnagyíthatóvá, egyetlen gombbal vezérelhetővé. Ezzel kapcsolatban nemzetközi ajánlások és követhető hazai példák is rendelkezésre állnak.

Az elektronikus publikálás folyamata jelentősen különbözik a hagyományos, papíralapú dokumentumok kiadásától és terjesztésétől. Sokszor elmarad a lektorálás, korrektúrázás és a szerkesztés folyamata, mert a szerzőktől, a közreadó intézményektől gyakran „kéziratos” állapotban kerül a gyűjteménybe a dokumentum. A papírról digitalizált műveknél pedig, a digitalizálás folyamata során természetes a hibák keletkezése, tehát mindenképpen ellenőrizni és javítani kell a szöveget. A szöveggondozási és szerkesztői tevékenységek hagyományosan nem könyvtárosi feladatok, ám a minőség biztosítása érdekében valamennyit fel kell vállalni ezekből, és minőségbiztosítási folyamatot kell szervezni a gyűjtemény egészére is. A könyvtár mint

fogalom többek közt a stabilitás jelképe is. A gyűjtemények és azon belül a dokumentumok állandó és hosszú távon garantált elérhetőségének biztosítása azért fontos, hogy lehessen rájuk hivatkozni. A könyvtár nem csupán dokumentumok gyűjteménye, fontos meghatározója a könyvtáros és az olvasó személyes kapcsolata is. Az elektronikus könyvtárak világában ez a funkció nem vesz el, csak másféleképpen nyilvánul meg: hírlevelekkel, online fórumokkal, vendégkönyvekkel, blogokkal, a segítséget keresőknek online tájékoztató szolgáltatásokkal, referenzszolgálat fenntartásával lehet biztosítani a személyes kapcsolatot. Mindez nagyban hozzájárul a felhasználók számának növekedéséhez.

A műszaki változások a könyvtári munka hogyanját változtatták, meg, nem a miértjét. A könyvtáros feladata változatlan maradt: az információt el kell juttatni az emberekhez. Információs társadalomban élünk, az embereknek nincs idejük a könyvtárban keresgélni, otthon szeretnék az információt kézhez kapni. Ezt jelenti többek között a „hogyan” megváltozása. Ezért a könyvtáraknak fejleszteniük kell az elektronikus szolgáltatásaikat, hogy az olvasó a könyvtárba adott esetben már csak konkrét céllal menjen be, és ne ott keresgéljen, ha nem muszáj. Sőt, könyv küldését is meg lehet oldani e-mailban küldött kérés alapján, vagy éppen a könyv elektronikus változatát. Ezért a szolgáltatásért az olvasó fizetni is hajlandó lesz, az elektronikus változat megszerzéséért pedig mindenképpen, mivel ez csak töredékét teszi ki a nyomtatott könyv értékének.

Az elektronikus információforrások példa nélkül álló lehetőséget jelentenek ahhoz, hogy kiterjessze a könyvtár olvasói számára az elérhető információk körét. A könyvtárközi kölcsönzés minden eddiginél egyszerűbbé válásától a mozgáskorlátozottak könyvtári ellátásáig a lehetőségek nagymértékben kitágultak.

Bármennyire szép és jó változásokat hoznak a digitális dokumentumok, egy pillanatra sem szabad megfeledkezni arról, hogy a

könyvtárak többségének működését az állami költségvetésből finanszírozzák. Ez pedig azt jelenti, hogy a szolgáltatásokért, az információért mindig is fizetni kellett, csak eddig a felhasználókban ez nem tudatosult. Az információ létrehozása, előállítása és terjesztése mindig pénzbe került. Az elektronikus dokumentumokhoz kapcsolódó újfajta könyvtári szolgáltatások kapcsán mindinkább felmerül az anyagi oldal, azaz milyen szolgáltatások váljanak térítésessé. Egyfelől – a felhasználó oldaláról nézve – az ingyenes információhoz jutás jogának nem szabad sérülnie, az elektronikus dokumentumoknak is ingyen elérhetőnek kell maradniuk. Másfelől – a szerző, kiadó, szolgáltató szempontjából – egy online szolgáltatás bárhonnani használatáért – teljesen érthető módon – fizetni kell, s a befolyt összeget lehet szétosztani a jogosultak között. A könyvtár online szolgáltatásainak – a fentiekből következően – térítéses szolgáltatásokká kell alakulniuk. Szem előtt kell tartani a korábbiakban említett érdekkörök, a szerzői jogi lobbizás érdekérvényesítő hatását.

Vannak olyan területek, – főleg gazdasági vonalon – melyek információi nem tartoznak egyik könyvtár szolgáltatási körébe sem, pedig ezeknél a gyors információhoz jutás létfontosságú. Egy mai, modern, teljes körű információszolgáltatást nyújtani kívánó könyvtárnak ezért komoly befektetésekre (infrastruktúra, szakemberképzés stb.) van szüksége, minek következtében ezért a tevékenységéért pénzt kell kérnie. Az információhoz való hozzájutást megvalósítja, de a megrendelő hasznára történő minőségi információt ellenszolgáltatásért adja. Akinek szüksége van ilyen típusú információra, annak valószínűleg megéri megvásárolnia azt. Fontos kérdés viszont a közpénzen létrehozott dokumentumok (közlönyök, közadattárak stb.) minden formában történő ingyenessé tétele.

Az elektronikus információk szolgáltatása során a könyvtáraknak is be kell tartaniuk azokat a szabályokat, melyek a szabad felhasználás körében tartják ezen dokumentumokat. Azaz a könyvtá-

raknak tárgyalásokat kell folytatniuk a kiadókkal arról, hogy milyen feltételekkel végezhetik az digitális dokumentumok szolgáltatását a kiadók érdekeinek sérülése nélkül. Megfelelő biztosítékokat kell nyújtaniuk, hogy a licencfeltételeket betartják, azaz az információk csak adott helyeken és adott olvasók számára elérhetők. Ez nagyon nehéz feladat, hiszen ebben a profitorientált világban minden forintért vérre menő csatát vívnak az érdekeltek.

Amennyiben a könyvtár nem tudja megvalósítani a fentieket, az olvasók egy része nem fogja igénybe venni régi típusú szolgáltatásait, hiszen az már nem elégíti ki igényeit. Azt a könyvtárat pedig, amelyet az olvasók nem látogatnak, a fenntartó sem fogja finanszírozni.

A könyvtárak számának alakulása 1990–2007:⁶⁹

Év	Könyvtárak száma (darab)
1990	11 232
1995	8251
2000	8613
2007	7831

Mint látható, az utóbbi tizenhét évben háromezer-négyszázegy könyvtár szűnt meg az országban, s ezzel összefüggően a beiratkozottak száma mintegy 360 ezer fővel csökkent.⁷⁰ Be kell látni, hogy megváltoztak a körülmények, megváltozott az emberek hozzáállása, tehát a könyvtáraknak is változniuk, változtatniuk kell. Legfőképp a szemléleten. Ma már nem nyugdíjas állás könyvtárosnak lenni, hiszen megváltoztak az elvárások, melyeket nem mindenki hajlandó elfogadni. Rengeteg könyvtárost képeznek, s egyre kevesebb a munkahely, így sok jól, jobban képzett fiatal kerül a munkaerőpiacra, akik

⁶⁹ Forrás: Központi Statisztikai Hivatal honlapja:
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl2_07_02ia.html
 [Letöltés ideje: 2009. 03. 22.]

⁷⁰ Hozzátenném, hogy volt a kilencvenes évek végén ez a szám jóval magasabb is, de az internet sok fiatalat csábít a könyvtárakba.

nyelveket beszélnek, tudják kezelni a számítógépet, több lábon állnak, mint a sok-sok aktív, ám megújulni nem akaró, attól elzárkózó kolléga, kollegina.

Szemléletváltásra van szükség, és nem kell megijedni az elektronikus dokumentumoktól, az internettől. Régen csak papíralapú dokumentumok voltak a könyvtárakban, majd a technika fejlődésével egyre újabb és több fajta információhordozó jelent meg. Ebben a sorban jelenleg az elektronikus dokumentum az utolsó, de a fejlődés nem áll meg.

Érdemes tisztázni azt a három kifejezést, melyeket egyaránt az elektronikus dokumentumokat szolgáltató könyvtárakra alkalmaznak egymás szinonimájaként, ám nem ugyanazt a tartalmat jelölik. Ezek a következők:

1. *Virtuális könyvtár*nak olyan azonosítók rendezett gyűjteményét célszerű nevezni, amelyek másutt tárolt és hálózaton elérhető dokumentumokat jelölnek és tesznek elérhetővé. Ilyenek például a forráskalauzok. Ezeknek fontos jellemzője, hogy meglévő forrásokból válogatnak, meghatározott szakmai szempontok szerint.
2. A *digitális könyvtár*ak meghatározott közösség számára eszközöket biztosítanak digitális művek gyűjteményeinek azonnali eléréséhez. Olyan szakembergárdával rendelkeznek, amely kiválasztja, rendezi, hozzáférhetővé teszi, interpretálja, terjeszti e gyűjteményeket, melyeknek integritását megőrzi, és hozzáférhetőségét a jövőben is biztosítja.
3. Az *elektronikus könyvtár*ak a dokumentumokat elektronikus formában tárolják, s így bocsátják a felhasználók rendelkezésére.

A szakemberek valószínűnek tartják, hogy az ilyen típusú könyvtár – valamiféle hibridként – az eredeti funkciója mellett nyom-

tatási, kiadási, terjesztési feladatokat is ellát majd. Ez persze megváltoztatná az egész könyvtári, könyvkiadási, könyvterjesztési rendszert, emellett jogi problémákat is felvetne. Mindenesetre a hibrid, és az ennek szinonimáiként használt komplex vagy kombinált könyvtár – amely egyaránt gyűjti a klasszikus nyomtatott, a multimédiás elektronikus dokumentumokat, valamint az eredetileg nyomtatott művek digitalizált változatait, megfelelve az információs társadalom igényeinek – már a szakirodalomban számon tartott kifejezések, a jövő könyvtárát illetik ezekkel a jelzőkkel.

Végezetül érdemes összeszedni azokat az ismérveket, amelyek egy elektronikus könyvtárat kell, hogy jellemezzenek:⁷¹

- Digitális úton rögzített dokumentumokat gyűjt. Az összes dokumentumot letöltik a helyi gépre, tehát ebben az esetben egy adott számítógép tekinthető a raktárnak.
- Teljes szövegű anyagokat tartalmaz.
- Olyan dokumentumokat gyűjt, melyeknek legalább az írója és/vagy a címe meghatározható, esetleg fel is van tüntetve.
- A dokumentumnak fellelhető a nyomtatott eredetije, tehát behasonlítható, vagy ha nem, a mű írója, kiadója stb. adománya nyozta a szöveget a gyűjteménynek.
- Valamilyen katalógus, regiszter vagy keresőrendszer segíti a keresést.
- A dokumentumok valamilyen hierarchikus elrendezésben vannak tárolva, mely a böngészésben segíti a felhasználót.
- A gyűjteménybe kerülő művek dokumentumtípus szerint lehetnek egyszeri megjelenésű vagy periodikus művek is.
- Terjedelmi korlátot általában nem állít fel.
- Állományában található olyan anyag is, amely csak anyagiak híján nem került nyomtatásban kiadásra.

⁷¹ Búki Balázs: Elektronikus szövegek könyvtári kezelése alapján.
<http://mek.oszk.hu/01300/01395/01395.rtf> [Letöltés ideje: 2008. 02. 20.]

- A formátumot tekintve az egyszerűsége törekszik azért, hogy az állomány rendszer- és gépfüggetlen legyen, azaz gyakorlatilag mindenki használni tudja. Ez által az elektronikus könyvtár helykihasználása is optimálisabb, a letöltés pedig egyszerűbb és gyorsabb lesz.
- Elsősorban szöveges, dokumentumértékű elektronikus anyagokat gyűjt.
- Kizárólag olyan anyagot vesz állományba, amelynek terjesztése a számítógépes hálózaton nem tiltott és szerzői jogi státusa rendezett.

IX.3. Digitális könyvtárak itthon és külföldön

Az információs technológia rohamos fejlődésének köszönhetően immár számos lehetőség nyílik az emberi kultúra emlékeinek megőrzésére. Világszerte számos digitalizálási projekt indult útnak az utóbbi években, legyen az egyéni kezdeményezés, vagy kollektív próbálkozás. A digitalizálással foglalkozó műhelyek, szakemberek rájöttek az összefogás szükségességére, mind a munkák összehangolása, mind pedig a közös ajánlások, szabványok megalkotása szempontjából.

IX.3.1. KÜLFÖLDI PÉLDÁK

Az első könyvtári számítógépes rendszerek a hatvanas években jelentek meg az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában. A könyvtári munkafázisok gépesítését csakhamar követte az első digitális könyvtár megjelenése. 1971-ben az amerikai Michael Hart indította

útnak a Gutenberg Projectet,⁷² azzal a céllal, hogy mindenki számára ingyenesen elérhetővé tegye a legfontosabb irodalmi műveket. 1991 és 1996 között a dokumentumok száma évről-évre megduplázódott. Miközben folyt a munka, Michael Hart egy csapat fejlesztővel együttműködve 1993-ra létrehozott egyfajta osztályozási rendszert a művek rendszerezésére.

Így tehát a besorolás: könnyű irodalom, szépirodalom, referenz irodalom.

A munka napjainkban is folyik, s közel húszezer mű érhető el a Gutenberg Projekt tevékenységének eredményeként.

Egy másik jelentős külföldi példa az Amerikai Kongresszusi Könyvtár (The Library of Congress), mely 1994-ben kezdte el digitalizálási tevékenységét a Nemzeti Digitális Könyvtár Program (National Digital Library Program) keretében. Ennek eredményeként jött létre a könyvtár weboldalán elérhető American Memory⁷³ digitális gyűjtemény, amely az Amerikai Egyesült Államok történelmével kapcsolatos digitális dokumentumokat tartalmazza. Ebben a több mint 9 millió tételben nyomtatott forrásművek mellett kéziratok, hang- és mozgókép-felvételek, korabeli térképek, kották digitalizált változatai is megtalálhatóak.

Újabb példa a Gallica projekt,⁷⁴ mely a Francia Nemzeti Könyvtár digitalizálási programja. Az 1992-ben indult kezdeményezés – mely 1997-től érhető el interneten keresztül – mára mintegy 90 ezer digitalizált könyvet és folyóiratot kínál az érdeklődőknek. A gyűjtemény érdekessége, hogy „csak” a Francia Nemzeti Könyvtár digitálisan feldolgozott állományának azt a részét képezi, amely már nem esik szerzői jogvédelem alá.

Egy nagy port kavaró kezdeményezés a Google nevéhez kötődik, mely 2004 augusztusában jelentette be a Google Print szolgálta-

⁷² Elérhetősége: www.gutenberg.org

⁷³ Elérhetősége: <http://memory.loc.gov/ammem>

⁷⁴ Elérhetősége: <http://gallica.bnf.fr>

tását. Ezzel azoknak a könyveknek a tartalmában lehet keresni, amelyeket a Google beszkenelt és a digitális adatbázisában tárol – a keresési eredmények a „rendes” webes keresés találatai fölött jelennek meg az oldalon. A könyvet áruló helyekre mutató hivatkozások, valamint egyéb tartalmilag kapcsolódó reklámok is megjelenhetnek. A Google korlátozza a könyvekből mutatott oldalak számát a felhasználók nyomon követése révén. 2004 decemberében a Google bejelentette a Google Print program kiterjesztését. Ez egy egyetemekkel és nyilvános könyvtárakkal kötött nem-kizárólagos egyezség, melynek résztvevői többek között van a University of Michigan, a Harvard, a Stanford, az Oxford és a New York Public Library. A sajtóközlemények és a könyvtárosok szerint a Google mintegy 15 millió közkincsnek minősülő kötetet akar beszkenelni és tárolni a következő évtized során, bár maga az egyezség nem korlátozódik a közkincs (public domain) művekre. 2005. november 17-én a Google megváltoztatta a szolgáltatás nevét „Google Print”-ről „Google Book Search”-re. A Google Book Search⁷⁵ program viták tárgyát képezi. Bár sokan üdvözlik, egy olyan tudásbázis létrehozásáért, ami még soha nem állt rendelkezésre az emberiség számára, a könyvkiadók és az szerzők képviselői jogaik egyszerű semmibe vételének tekintik a szolgáltatást. Az amerikai Authors Guild beperelte a Google-t, a „szerzői jogok tömeges megsértéséért”. Az *Access Copyright* torontói szemináriuma keretében bejelentette, hogy a Google kész kártérítést fizetni azon kiadóknak és íróknak, akik könyveit a cég már digitális formában közzétette az interneten. A Google körülbelül 45 millió dolláros kompenzációt fog fizetni, könyvenként mintegy 60 dollárt. Aki ténylegesen él a kártérítési lehetőséggel, az automatikusan hozzá is járul az adatbázisban való nyilvántartáshoz; akinek viszont arra van igénye,

⁷⁵ Elérhetősége: <http://books.google.com>

az természetesen kérheti a művének archívumból való eltávolítását is. A Google Books béta verzióban már magyar nyelven is működik.⁷⁶

Yahoo is belekezdett saját internetes könyvtárának kialakításába. A vállalat e célra Open Content Alliance⁷⁷ (OCA) néven konzorciumot hozott létre, amely csak olyan műveket (könyveket, tudományos szövegeket, beszédeket, térképeket, dokumentumokat) szkennel be és helyez el az interneten, amelyeket nem véd a szerzői jog, vagy tulajdonosuk engedélyt adott a digitális formában történő közzétételre.

Az OCA olyan intézmények könyvállományát digitalizálja, mint a kaliforniai és a torontói egyetem könyvtára, a Brit Nemzeti Levéltár vagy az O'Really kiadó. A munka nagyságára jellemző, hogy csak a kaliforniai egyetem könyvtárában 33 millió kötet található, amelyeknek a 15 százaléka (4 millió kötet) szabadon felhasználható.

Az Európa Bizottság Információs Társadalom Technológiája (IST) kutatóprogramja részeként, 2005 márciusában kezdte meg működését a The European Library⁷⁸ (Európa Könyvtár), Európa 45 nemzeti könyvtárának közös portálja. Célja, hogy egységes hozzáférést biztosítson az európai nemzeti könyvtárak elektronikus katalógusaihoz és digitalizált gyűjteményeihez. Keresési lehetőséget biztosít a digitális és hagyományos gyűjteményekben – ingyen, néhány esetben díj ellenében. A Széchényi Könyvtár csatlakozásával az OSZK Amicus nevű, 720 000 tételből álló elektronikus könyv- és folyóirat-katalógusa, a Magyar Országos Közös Katalógus 2,5 millió bibliográfiai leírást tartalmazó adatbázisa, a Magyar Elektronikus Könyvtár 3600 dokumentuma, az OSZK virtuális Corvina-könyvtára és térképtárának digitalizált térképei, valamint a Nemzeti Digitális Adattár adatbázisa váltak elérhetővé az Európai Könyvtárban.

⁷⁶ A Google Könyvek névre hallgató szolgáltatás elérhetősége:

<http://books.google.hu/>

⁷⁷ Elérhetősége: <http://www.opencontentalliance.org>

⁷⁸ Elérhetősége: <http://www.theeuropeanlibrary.org>

2007 júliusa óta készül egy összeurópai digitális könyvtár, az Európai Unió által életre keltett Europeana. Ennek keretében nemzeti könyvtárak, múzeumok, különböző archívumok segítségével filmek, fényképek, festmények, hanganyagok, térképek, kéziratok, könyvek, újságok másolatát teszik elektronikus úton elérhetővé. Jelenleg körülbelül 2 millió dokumentum található a könyvtárban, aminek a megsokszorozását tűzték ki célul 2010-re.

Természetesen a sor folytatható számtalan kisebb-nagyobb kezdeményezéssel. Véleményem szerint azonban a fentiekben felsorolt gyűjtemények jól reprezentálják a területen végbemenő változásokat, fejlődést.

IX.3.2. HAZAI PÉLDÁK

Ma már Magyarországon is egyre több elektronikus könyvtár működik, megtörve a Magyar Elektronikus Könyvtár évekig tartó magányát.

Hazánkban az első – és mindmáig legfontosabb – a Magyar Elektronikus Könyvtár⁷⁹ (MEK) volt. A MEK alapítására az első javaslatot Drótos László, a Miskolci Egyetem könyvtárosa 1993 októberében tette a magyar könyvtárosok KATALIST levelezőlistáján egy mindeki által ingyenesen elérhető elektronikus dokumentumgyűjtemény létrehozására. Drótos László felismerte, hogy egyre több értékes kiadvány, dokumentum készült számítógépen, elektronikusan rögzített formájában. A Magyar Elektronikus Könyvtár első feladataként ezeknek a dokumentumoknak a gyűjtését, rendszerbe szervezését és hozzáférhetővé tételét tűzte ki célul. A magyar és magyar vonatkozású kultúra és tudomány teljes területéről vett és vesz fel állományába digitális formájú, illetve digitalizált dokumentumokat. Az ötlet felme-

⁷⁹ Elérhetősége: <http://mek.oszk.hu>

rülése után az Információs Infrastruktúra Fejlesztési program karolta fel a vállalkozást, és hivatalos projektjévé tette.

Néhány fontos adat: a MEK napi átlagban kb. 25 ezer kérést szolgál ki, látogatói havonta átlagosan 10–15 gigabájtnyi méretű dokumentumot töltenek az weboldáról. Fontos megjegyezni azt is, hogy hazánkon kívül a világ legkülönbözőbb pontjairól is vannak látogatói, ami szintén arra utal, hogy egy jól felépített és remekül működő elektronikus könyvtárról van szó.

És, hogy mi következik ebből? Az, hogy a MEK sok nagy könyvtárral minden tekintetben felveszi a versenyt, azaz fontos részét képezi a magyar könyvtári rendszernek.

Néhány gondolat arról, hogy miért lehet ilyen sikeres a MEK.

Fontos kérdés egy könyvtár esetében a gyűjtési stratégia. Érdemes megvizsgálni a MEK esetében is, hogy honnan, mit, mennyiért?

Honnan?

- interneten talált dokumentumok elkérése;
- szerzők által küldött dokumentumok;
- szerzők által felajánlott és saját eszközökkel digitalizált művek;
- kiadók által küldött elektronikus dokumentumok;
- e-book kiadók ingyenes terjesztésre szánt kiadványai;
- önkéntesek által rögzített, digitalizált művek.

Mit?

- Szinte minden tudományterületről gyűjt, mondhatni egyetemes gyűjtőkörű.

Mennyiért?

- A honnanból kiderül, hogy általában ingyen.

A MEK azonban a gyarapítás mellett nem mondott le a minőség javításáról sem. Folyamatosan és visszamenőleg is egyre részlete-

sebben tárja fel az állományát a minél sokrétűbb felhasználhatóság érdekében.

Sajnos nehéz Magyarországon a MEK-hez hasonló, jól felépített, minőségi szolgáltatást nyújtó elektronikus könyvtárat mondani. Talán a Neumann-ház említhető egy lapon, de mára már szervezetileg az is beleolvadt a MEK-be.

Néhány példa hazánkból a teljesség igénye nélkül:

- Bajai Elektronikus Könyvtár
- Békés megyei e-könyvtár
- Borsodi Digitális Könyvtár
- Borszéki Elektronikus Könyvtár
- Budaörsi Elektronikus Könyvtár
- Corvinus Library
- Délvidéki Digitális Adattár
- Digitális irodalom
- Digitális Klasszika
- Erdélyi Magyar Adatbank
- Evangélikus elektronikus könyvtár
- Fonyódi Elektronikus Könyvtár
- Györffy István Nagykun Múzeum elektronikus könyvtára
- Heves Megyei E-könyvtár
- HIK Digitális Tankönyvtár
- Hódmezővásárhelyi E-könyvtár
- KlimoTheca – Pécs
- Kun Elektronikus Könyvtár
- Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma
- Pázmány Péter E-könyvtár
- PTE E-library
- Somogyi elektronikus könyvtár
- Vasi Digitális Könyvtár.

IX.4. Könyvtár és a szerzői jog

Elérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahol leginkább kitűnik a vizsgált terület problematikája, hiszen a könyvtár különös helyzetben van a szerzői jogokat illetően. Egyfelől biztosítani kell mindenki számára a szabad információhoz jutás jogát, másfelől be kell/ene tartania a szerzői jog vonatkozó rendeleteit. Márpedig ez a kettő együtt nem működik. Evidencia, hogy a könyvtárakat emberek tömegei használják, akiknek eszükbe sem jut megvásárolni az információt, vagy egyszerűen nem rendelkeznek az ehhez szükséges anyagiakkal. Szintén tényként kezelhetjük, hogy a könyvtáraknak a gazdasági, társadalmi és kulturális növekedés elősegítésében kiemelkedő jelentőségük van, hiszen szolgáltatásaik nélkülözhetetlenek. Ezt azonban állami szinten mégsem kezelik a helyén, hiszen a jog sok esetben ellehetetleníti, hogy a könyvtárak igazi funkciójukat betölthessék.

Barbara Schleinhagen a könyvtári tevékenységek szerzői jogi aspektusait így fogalmazta meg: „A közönségnek joga van ahhoz, hogy forgalomba került szerzői jogvédelem alá eső dokumentumokat elolvasson helyben vagy távolról, és korlátozott számú elektronikus vagy papírmásolatot készítsen magán, kutatási, oktatási célra. A szerzői jogok megsértése nélkül a könyvtáraknak használniuk kell tudni az elektronikus technológiát, helyben hozzáférést kell biztosítani a szerzői jogilag védett elektronikus dokumentumokhoz, távoli hozzáférést kell nyújtaniuk beiratkozott olvasóiknak, és helyben másolatot kell szolgáltatniuk ezen dokumentumokról elektronikus formában vagy papíron.”⁸⁰

A nemzeti és nemzetközi könyvtáros szervezetek a szerzői joggal kapcsolatban mind több konferenciát, kongresszust és egyéb fő-

⁸⁰ Schleinhagen, B.: Új fejlemények a szerzői jog területén Európában. In: *TMT*, 1999. 11–12. sz. p. 458.

rumokat rendeznek, melyeken már eddig is több nyilatkozatot, állásfoglalást tettek közzé. Ezekben megfogalmazták azt, hogy a könyvtárak az olvasók érdekében mit várnak el a szerzői jogi jogszabályoktól, milyen jogosultságokat kívánnak maguknak. 1997-ben az IFLA kerekein belül még egy szerzői jogi bizottságot is megalakítottak (Committee on Copyright and other Legal Matters – CLM), melynek fő feladata a szerzői jog könyvtári vonatkozásainak vizsgálata.

Sajnos egyre inkább az látható, hogy a kitűzött célok jelentős része nem valósítható meg, köszönhetően a már sokat emlegetett szerzői jogi lobbinak, mely mostanáig erősebbnek bizonyult. Magyarországon sincs ez másként, így a könyvtáraknak, könyvtárosoknak sem marad más lehetőségül, mint ezen szabályok betartása. A magyar szerzői jogi törvény⁸¹ megjelenése után az OSZK-ban szerzői jogi munkabizottság is alakult, bizonyítandó a kérdés fontosságát, valamint azt is, hogy ez a törvény annyi kérdést vet fel, annyi új feladatot ad a könyvtáraknak, hogy mindezek koordinálására egy külön stáb szükségeseltetik.

Érdemes végignézni azokat a könyvtári tevékenységeket, melyeknek a hatályos szabályok értelmében vannak szerzői jogi vonatkozásai:

1. Kölcsönzés

Jogi kifejezéssel élve ez a haszonkölcsönbe adás, vagyis a példány minden ellenérték nélküli időleges rendelkezésre bocsátása. (A beiratkozási díj nem minősül ellenértéknek.) A mű nyilvános könyvtár általi kölcsönzése a 39. § alapján szabad felhasználás. Ez vonatkozik a szoftver és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adattár kivételével minden műtípusra. A két kivétel esetében a nyilvános könyvtár általi haszonkölcsönbe adás mindig engedélyköteles. Megjegyzendő, hogy mivel a törvény haszonkölcsönzésre engedélyezési

⁸¹ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról.

jogot csak a nyilvános terjesztésre állapít meg, a magánszemélyek között vagy a nem nyilvános könyvtár által mindenféle műtípus jog-szerűen megszerzett példányainak kölcsönzése szabad, díjmentes.

2. A könyvtárközi kölcsönzés

A könyvtárközi kölcsönzés a 40. § szerint a szabad felhasználás körébe tartozik. A szabad felhasználás körében többszörözött példányok kizárólag könyvtárközi kölcsönzés keretében terjeszthetők. A számítógépes hálózat által nyújtott lehetőségek addig nem esnek külön elbírálás alá, amíg pusztán az információáramlást teszik lehetővé, tehát vonatkozik rájuk a szabad felhasználás esetköre. Amikor azonban átlép a rendszer az internetes tartalomszolgáltatásba (tehát a dokumentum szolgáltatása számítógépes hálózat útján történik), már nem vonatkoznak rá a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés szabályai.

Ez is egy életszerűtlen szabály. Az érthető, hogy a törvény nem engedi, hogy egy könyvtárból elektronikus információk szolgáltató helye váljon díjfizetés nélkül. Viszont ebből a megfogalmazásból az derül ki, hogy a könyvtár könyvtárközi kölcsönzés keretén belül egy másik könyvtárnak nem küldheti el a hálózaton keresztül a tőle kért elektronikus publikációt, hanem azt floppyra véve postán kell elküldenie. Nonszensz!

3. Nyomtatott műről másolat készítése digitalizálással, archiválási célból

Történhet szkenneléssel vagy számítógépbe begépeléssel. Ez nem más, mint „belső intézményi célra saját példányról a nyilvános könyvtári ellátáshoz vagy tudományos célra másolat készítése”, és mint ilyen a 35. § (4) bekezdés (b.) pontja szerint szabad felhasználásnak minősül.

Az ilyen típusú másolások esetében a sérülékeny vagy értékes dokumentumok állományvédelmére kell gondolni.

4. Nyomtatott műről másolat készítése hagyományos módon

Történhet fénymásolással vagy más hasonló módon, az eredetivel azonos szöveggép előállítás papírhordozón. Minősítése azonos a 3. ponttal, szabad felhasználásnak minősül. Azonban kitétel, hogy csak saját példányról történhet a másolás, és csak a célnak megfelelő mértékben. Ez utóbbi kitétel előttem nem egészen világos, mivel nem tudom milyen, a célnak megfelelő mértéke lehet egy egész könyv archív példányának.

5. Kivonat készítése

A kivonat (referátum, tömörítvény stb.) bizonyos esetekben alkalmas lehet arra, hogy helyettesítse az egész mű elolvasását. A kérdés esetenként döntendő el. Amennyiben alkalmas helyettesítésre, a szerző engedélye szükséges hozzá.

6. Kiadás

Ez a tevékenység már nem könyvtári szolgáltatás, ugyanazok a jogai és kötelességei vannak a könyvtárnak ebben az esetben, mint minden más kiadónak, mivel a kiadás a szerző kizárólagos joga (18., 23., 56. §). A szerzőkkel, jogutódokkal, és bizonyos körülmények közt a kiadókkal a művekre egyenként kell szerződni, ami az esetek többségében elég problematikus lehet.⁸² Kötelező közös jogkezelés erre nincs, ami a szerzői jogi törvény egyik súlyos hiányossága.

7. Fénymásolás az olvasó részére

Szabad felhasználásnak minősül, mivel a törvény több kivételt tesz a 18. §-ban szabályozott többszörözés joga alól. Így a 35. § (1)

⁸² Ez vonatkozik az interneten való megjelentetésre is.

és (2) bekezdés alapján nem kell szerzői, kiadói engedély a felhasználónak készített másolat készítéséhez sem, kivéve, ha teljes könyv, teljes folyóirat vagy napilap egésze a másolás tárgya. Ez még az olvasó kifejezett kérésére is tilos.

A tevékenység ugyan szabad felhasználásnak minősül, azonban a 21. § és 107. § (2) bekezdés értelmében a másolatok után reprográfiai jogdíjat kell fizetni, melynek mértékét évente megállapított díjtáblázat tartalmazza. Ezt a jogdíjat a könyvtárnak csak abban az esetben kell megfizetnie, ha a fénymásolást a látogatók számára ellenértékért szolgáltatja, azaz pénzért másol. Ha viszont ez a szolgáltatás ingyenes, nem kell fizetnie.

8. Elektronikus szöveg könyvtár általi digitális másolása hordozóra a felhasználónak

A jogtulajdonos intézmények a következő tevékenységeket tekintik digitális másolásnak:

- optikai szkennerek vagy képfeldolgozó használatát művek digitalizálására,
- művek újra beírását papírformátumról szövegszerkesztőbe,
- online adatbázisokból, floppykról vagy CD-ROM-ról való letöltést papírformátumra,
- adatbázisokból való letöltést közvetlenül számítógépbe,
- szerzői jogvédelem alá eső elektronikus dokumentumok továbbítását helyi hálózatban,
- ilyen művek továbbítását e-mailban vagy akár faxon.

Ezek a tevékenységek a szerző és/vagy kiadó külön engedélye nélkül a kizárólagos többszörözési jogba ütköznek a 18. § és a 35. § (3) bekezdés értelmében, ezért ez a tevékenység tiltott. Olyannyira, hogy könyvtárnak még műrészletet sem szabad elektronikus adathordozóra másolnia. Ez a kitétel elég szigorúnak tűnik, bizonyára a kísértés elkerülése végett került be a törvénybe.

Elképzelhető az az eset, hogy a könyvtár csak a számítógépeket bocsátja rendelkezésre, és az olvasó maga hoz adathordozót, maga készít másolatot. Ezt egyelőre megteheti, azonban várhatóan ez a tevékenység is jogdíjköteles felhasználásnak fog minősülni.

Itt kell megemlíteni, hogy a törvény ugyancsak tiltja a szoftver és a számítástechnikai eszközzel működtetett adattár másolását, még kinyomtatott alakjukban is.

9. A könyvtár digitálisan tárolt állományának távolról elérése a felhasználó által

Ez az internetes olvasást és az elektronikus letöltést jelenti. Magánszemélyeknek ezek a felhasználások a 38. § (1) bekezdés (f.) pontja, illetve a 35. § (1) bekezdés alapján engedélyezettek. Azonban van két kitétel. Az egyik, hogy a letöltést csak saját célra lehet felhasználni, mások számára nem. A másik kitétel, hogy nem tölthető le a teljes elektronikus adattár, de még a többsége sem.

10. Művek digitális hálózaton hozzáférhetővé tétele a könyvtár által

A törvény 26. § (6) és (8) bekezdése szerint ez a felhasználás a szerző kizárólagos engedélyezési jogába tartozik. Műfajonként változik, hogy az engedélyt a szerzőtől, előadótól, előállítótól és/vagy a közös jogkezelőtől, kiadótól kell-e megszerezni.

Ennek oka az, hogy az elektronikus dokumentumszolgáltatáshoz kapcsolódó gazdasági érdekek miatt a kiadók azt állítják, hogy ezek a szolgáltatások ellentmondanak a mű normális hasznosításának.⁸³

Ez a tevékenység gyakorlatilag az internetes tartalomszolgáltatást takarja. Tartalomszolgáltatás esetén pedig „...mind a tarifában,

⁸³ Schleinhagen, B.: Új fejlemények a szerzői jog területén Európában. In: *TMT*, 1999. 11–12. sz. 458. p.

mind a szerződéskötéskor kedvezmények adhatók a nonprofit felhasználók részére.”⁸⁴

11. Elektronikus szöveg helyben olvasása

A könyvtári látogató tevékenysége nem érint szerzői jogokat, a könyvtáré annál inkább. A megtekintés lehetővé tétele a 24. § (2) bekezdés (b.) pontja alapján „nyilvános előadás”-nak minősül, melyhez a jogot az ARTISJUS-tól kellene megkérni. Az OSZK-ban létrejött szerzői jogi munkabizottság elnöke⁸⁵ ezzel kapcsolatban a következőket írta: „Miután a kulturális törvény szerint az állampolgárnak alanyi joga, hogy a könyvtár dokumentumait helyben ingyenesen használja, a fenti fogalomértelmezés azért kelt bennünk veszélyérzetet, mert a szerzői jog a művek nyilvános előadását a közös jogkezelő szervezetnek befizetett jogdíjhoz köti.”⁸⁶

Már 1994-ben igen jól megfogalmazták a Könyvtári és Informatikai Kamara Hírek, információk című kiadványában a fentiekkel kapcsolatos ellenérzésüket a testület tagjai: „Különös társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy a könyvtárakban a művek általánosan hozzáférhetőek legyenek bárki számára. A jelen helyzetben a könyvtárakat sújtani olyan díjfizetéssel, amely mögött nem áll bevételük, olyan intézkedés, amely a társadalom általános kulturálatlanodása következtében visszahat a szerzői jogok tulajdonosaira is – hátrányosan.”

Mi a helyzet az elektronikus könyvtárak és a szerzői jog viszonylatában?

Az elektronikus könyvtárak többségében már közzétett, azaz nyilvánosságra hozott műveket vesznek fel az állományukba, és teszik azokat hozzáférhetővé. Ez a folyamat több részből áll, melynek

⁸⁴ Tóth P. B.: A szerzői jog könyvtárakra vonatkozó rendelkezései. In: *TMT*, 2001. 2. sz. 69. p.

⁸⁵ Pallósiné Toldi Márta.

⁸⁶ Pallósiné Toldi M.: Miért nincs, ha van...?

<http://www.oszk.hu/kf/2000/4/pallosine.html> [Letöltés ideje: 2008. 09. 25.]

első lépcsője a korábban már tárgyalt digitalizálás valamely formája, melyet megtehet a könyvtár, a szerző, vagy bárki más. Ez a folyamat jogilag másolatkészítésnek minősül, melyet a szerzői jogi törvény értelmében – bizonyos feltételek mellett – jogszerűen tehetnek. Ezen digitális formátumot tárolják, és online szolgáltatással hozzáférhetővé teszik a nagyközönség számára. Az online szolgáltatást igénybe vevő felhasználó az így közzétett szöveget jogszerűen töltheti le saját céljára. Az elektronikus könyvtár azonban csak bizonyos feltételek megelégtetésén teheti hozzáférhetővé állományát. Csak olyan műveket szabad letölthetővé tennie, amelyeknek tisztázott a szerzői jogi helyzete, tehát csak olyan dokumentumokat szolgáltathat, amelyek vagy nem állnak szerzői jogi oltalom alatt, vagy pedig a szerző (jogtulajdonos) – bizonyos feltételekkel, megszorításokkal – hozzájárult a dokumentum elektronikus úton való közzétételéhez.

Azonban állományba vehetnek műveket a szerzők személyi jogait tiszteletben tartva a szerzők hozzájárulása nélkül is. Ez viszont nem jelenti azt, hogy ezeket a nagyközönség számára hozzáférhetővé is teheti, tekintve, hogy ez nyilvános közzétételt jelent, hisz a rendszerre bárki rácsatlakozhat. Ugyanis ezek a könyvtárak szerzői jogi szempontból ilyen formán kiadóknak is minősülhetnek, ezért meglehetősen óvatosan bánhatnak csak a friss, mai irodalommal, a még szerzői jogi oltalom alatt álló művekkel.⁸⁷

Az alkotmányjogász Klicsu László az elektronikus könyvtári szolgáltatásokat más szempontból tartja aggályosnak.⁸⁸ Szerinte az állományba való felvétel céljából történő másolás „a forgalomba hozatal célját szolgálja. Az ilyen másolás a még védelmi idő alatt álló műveknél tilos a szerző hozzájárulása és díjazás nélkül. Ha a digitáli-

⁸⁷ Moldován I.: Internet a könyvtárban.

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/ekonyvt/szekszar.hun> [Letöltés ideje: 2008. 03. 21.]

⁸⁸ Klicsu L.: A szerzői jogok és hálózatok aktuális kérdései.

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szamtech/wan/netwsh97/klicsu.hun> [Letöltés ideje: 2008.04.12.]

zálás-másolás célja egy 'könyvtárnyi nyilvánosságnál' szélesebb körhöz való eljuttatás, akkor ez túllép a szokásos könyvtári szolgáltatáson."

Az alapvető probléma az, hogy a jog, a joggyakorlat nem tart lépést a társadalmi, gazdasági, műszaki fejlődéssel, és ezért fordulhat elő egy olyan anomália, mely szerint az elektronikus könyvtár jogszabályi szinten sehol és semmilyen formában nincs definiálva. Ha ez megtörténne, egész más értelmet kapnának a fenti fogalmak jogi szempontból. Ma viszont – mivel nem a jogalkotók találták ki ezt az „intézményt” – jogilag nem minősülnek könyvtárnak az elektronikus könyvtárak attól függetlenül, hogy többé-kevésbé ugyanazt a funkciót látják el, mint a hagyományos könyvtárak: az írott (rögzített) kultúra terjesztését.

A hagyományos és az elektronikus könyvtár is végeredményben ugyanazt a tevékenységet végzi: a köz, a nyilvánosság felé szellemi alkotásokat közvetít ki. Hatályos szerzői jogi törvényünk alapján amíg a hagyományos könyvtári kölcsönzés (a haszonkölcsönbe adás) egy polgári jogi szerződés, addig az elektronikus könyvtár a művet nem kölcsönzi, hanem hozzáférhetővé teszi. Verebics János szerint ez abból adódik, hogy „míg a hagyományos könyvtár ezt a 'művel magával' végzi, az elektronikus könyvtár a mű digitálisan rögzített formáját, egy jelcsomagot tesz hozzáférhetővé”.⁸⁹

Elfogadható az a nézőpont, miszerint „a közérdekű felhasználás sem jelentheti azt, hogy a szerzői jog által védett művek online formában a közcélú intézmények által szabadon lehívhatóvá tehető legyenek”,⁹⁰ ám igenis meg kell adni az elektronikus könyvtárak számára a jogot és a módot, hogy ezt szabadon és jogszerűen tehessék, amennyiben a technológia fejlettsége ezt lehetővé teszi, azaz általuk

⁸⁹ Verebics J.: Elektronikus könyvtárak és a szerzői jog.
<http://www.extra.hu/verebics/ekvtr.html> [Letöltés ideje: 2008. 03. 21.]

⁹⁰ Verebics J.: Szellemi tulajdon az információs társadalomban, I.
<http://www.extra.hu/verebics/szjITTK1.pdf> [Letöltés ideje: 2008. 04. 12.]

a szellemi alkotások egyszerűbben s a nagyközönség számára szélesebb körben hozzáférhetővé válhatnak. Hiszen az elektronikus könyvtár sem tesz mást, mint közvetíti a mű és az olvasó között. Ha pedig az olvasó túllépi a szabad felhasználás körét, nem terhelheti felelősség az elektronikus könyvtárat. Ez így van a hagyományos könyvtárak és hagyományos információhordozók esetében is. Ha valaki tisztességtelen szándékkal kíván egy művet felhasználni, ugyanúgy megteheti mindkét esetben, elektronikus környezetben legfeljebb kisebb nehézséget okoz.

Az elektronikus könyvtár állományába való felvétel a szerző személyi jogait nem sérti. Miután már nyilvánosságra hozott művekről van szó, a nyilvánosságra hozatal jogát sem sérti, a visszavonás, további felhasználás megtiltása pedig a szerverről való levétellel azonnal megoldható. A jogosulatlan felhasználás elleni védelem jogát, s az ezzel szorosan összefüggő szerzői vagyoni jogokat (hozzájárálás bármilyen felhasználáshoz, díjfizetési igény) azonban már sértheti.

A szerző mikor művét felhasználásra átengedi, nem a hozzájárulási jogát engedi át, hanem a felhasználás jogát teszi megszerezhetővé. A szerző igen lényeges vagyoni jellegű joga, hogy bárminemű felhasználáshoz a hozzájárulást megadja vagy megtagadja. A szerzői vagyoni jogok jogosultjának a törvény értelmében díjfizetési igénye keletkezik azáltal, hogy az elektronikus könyvtár a művet mint tartalomszolgáltató letölthetővé teszi. Az elektronikus könyvtár a jogdíjfizetési kötelezettségét kétféleképpen róhatja le. Egyrészt úgy, hogy az adott mű után licencia-díjat (általános jogdíjat) fizet, azaz meghatározott időre egyfajta sajátos felhasználási szerződéssel megszerzi a mű internetes közlési jogait. Ez után az egyes felhasználóknak az általa megállapított feltételrendszerrel jogszerűen szolgáltathatja a művet. Másrészt úgy, hogy a pay-per-view (megtekintés utáni fizetés) módozatát választja, azaz valamilyen formában mérhetően és ellenő-

rizhetően az egyes „letöltések” után keletkezik jogdíjfizetési kötelezettség.

A művek „tömeges” hozzáférhetővé tételével kapcsolatban (mint például az internetes tartalomszolgáltatás) a szerzői jogi törvény egy jelentős, szemléletbeli hibája jelentkezik. Ugyanis a szerzői jog „elveszi” a szerző engedélyezési jogát, s azt kizárólagossággal a közös jogkezelő szervezetre ruházza. Azaz hiába adna a szerző felhasználási szerződésben engedélyt művének az elektronikus könyvtárban való elhelyezésére, a közzététel módja miatt ezt jogszerűen nem teheti. Ennek alapján az elektronikus könyvtár kivétel nélkül minden esetben köteles szerzői jogdíjat fizetni a közös jogkezelőnek.

Laikus szemmel nézve ez eléggé irreálisnak tűnik, mivel az elektronikus könyvtár is éppúgy csak szolgáltatja a művet, mint a hagyományos könyvtár. Ez utóbbinak mégsem kell jogdíjat fizetnie a szolgáltatásáért. Pedig az információt, a műveket az is ugyanúgy használja, aki a hagyományos könyvtárat látogatja meg. Az elektronikus könyvtárból művet letöltő felhasználó is elsősorban a használat miatt tölti azt le, és nem azért, hogy a tulajdonába kerüljön a mű. Az információ feldolgozása során pedig éppúgy társadalmi értéket hoz(hat) létre. A szerzőnek vagyoni hátrányt nem okoz, mert az információért fizetni nem akar, vagy nem tud, épp ezért keresi a könyvtárban. Ezek alapján szükségesnek érzem az elektronikus könyvtár és az internetes tartalomszolgáltató fogalmának szétválasztását.

Az elektronikus könyvtárakban, a szövegekben vagy a nyitólapok egyikén elhelyezett szerzői jogi tudnivalók, az úgynevezett copyright szöveg azt a célt szolgálja, hogy a felhasználót tájékoztassa a tisztességes felhasználás szabályairól. A könyvtár magát is védi a szerzői jogi tudnivalók elhelyezése által oly módon, hogy nem ad támadási felületet, tehát megadja a tőle elvárható védelmet az állományába tartozó művek részére.

Magyarországon az elektronikus könyvtárak többsége még csak ismerkedik a témával, vagy egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben és rosszul tüntetik fel a copyright szöveget. Itt is élen jár a Magyar Elektronikus Könyvtár, mely láthatóan nagy hangsúlyt fektetett a kérdésre.

Copyright szöveg elhelyezése nem csak az elektronikus könyvtárak sajátossága. Szokás ezt elhelyezni olyan szolgáltató helyeken is, ahol letölthető dokumentumokat adnak közre.

A szerzői jogi kérdések rendkívüli fontosságot kaptak napjainkban. Ezért a digitálisan rögzített szövegeket elérhetővé tevő szolgáltatóknak jól felfogott érdekükből a szerzői jogi tudnivalókat érthetően és figyelemfelkeltően közzé kell tenniük állományukra vonatkozóan. Fontos lehet ez a felhasználók számára, az önvédelem miatt a könyvtár számára, és nem utolsó sorban szerzők számára, akik egy láthatóan megbízható helyen szívesebben teszik közzé alkotásaikat.

X. DRM (*Digital Rights Management*) avagy digitális/elektronikus jogkezelés

Arra, hogy mi is tartozik a DRM körébe, többféle megközelítés, magyarázat látott napvilágot. Általában azok az eszközök, amelyek lehetővé teszik, illetve szabályozzák a digitális tartalmakhoz való hozzáférést.

Az Amerikai Könyvtárak Szövetsége szerint a DRM-technológia célja, hogy ellenőrizze a hozzáférést, nyomon kövesse és korlátozza a digitális művek felhasználását.

Az Electronic Frontier Foundation⁹¹ szerint a digitális jogkezelő technológiák célja a jogtulajdonosok által birtokolt szellemi tulajdon felhasználására irányuló ellenőrzés fajtáinak és/vagy hatályának a növelése.

W3C konzorcium azt taglalja, hogy a DRM sokkal inkább a szerzői jogok digitális kezeléséről, mintsem a digitális jogok menedzseléséről szól. Megállapítja, hogy a DRM mindazt a technológiát, eszközt és eljárást jelenti, amelyekkel a digitális tartalom kereskedelme során védik a szellemi tulajdont.

Hazánkban is született meghatározás, mely szerint a DRM-technológiák célja a szerzői jog által védett digitális tartalom meghatározása, azonosítása, és a törvény által előírt szabályok betartatása. A DRM a védett digitális tartalmak illegális terjesztése ellen kifejlesztett műszaki eljárások rendszere, amely korlátozza, illetve megakadályozza a jogosulatlan hozzáférést a jogvédelem alatt álló tartal-

⁹¹ Az Electronic Frontier Foundation 1990 júliusa óta azon dolgozik, hogy segítse az amerikai Alkotmány és a Bill of Rights szövegében lefektetett állampolgári jogok megvédését, az újonnan létrejövő kommunikációs technikák korában is.
http://www.bibl.u-szeged.hu/~drotos/internet-kalauz/kalauz_b.html [Letöltés ideje: 2009. 03. 08.]

makhoz; lehetővé teszi a felhasználás engedélyezését, a tartalomátvitelt a jogosulttól a felhasználóig, és a felhasználási díj elszámolását.

Az eddigieket összegezve azt mondhatjuk, hogy a Digital Rights Management a digitális tartalmakhoz való hozzáférést lehetővé tevő, illetve szabályozó technikai, műszaki, hardver- és szoftvereszközök összefoglaló neve.

A DRM mellett mindenképpen szót kell ejteni az elektronikus ellenőrzést kezelő rendszer (Electronic control management system – ECMS) létezéséről is. Az EU Szerzői Jogi Irányelveiben az ilyen típusú technikai rendszerek külön védelmet kaptak, hogy a törvényt ne kerülhessék meg. Hátránya viszont az, hogy ha – kivételesen esetben – megengedjük, egy bizonyos műről más formátumban másolat készüljön, ez lehetetlen lesz akkor, ha a művet az ECMS védi, ami nem engedi a jogtalan másolást és újraformázást. A kivételes engedély tehát értéktelen. Az Irányelvekben foglalkoztak ezzel a kérdéssel, és megengedik a kormányoknak, hogy probléma esetén közbelépjenek. A könyvtárosoknak és más felhasználó csoportoknak fokozott figyelmet kell fordítani arra, hogy hogyan valósulnak meg ezek a gyakorlatban.⁹²

X.1. A digitális jogkezelő rendszerek célja és eszköztára

A DRM-rendszerek két alapvető célja az *azonosítás* és a *jogérvényesítés*.

A szerzői jogok érvényesítéséhez feltétlenül szükség van egyrészt a szellemi alkotások és az alkotásokon fennálló jogok, másrészt

⁹² A szerzői jog által védett anyagokhoz való hozzájutás közérdek.
<http://www.ki.oszk.hu/old/pulman/dg/szerzoijog.html> [Letöltés ideje: 2009. 02. 18.]

az alkotók és a szerzői jogi jogosultak *azonosítására*, vagyis az alkotókra és azok szerzői jogaira vonatkozó adatok közlésére. A szerzői jogok érvényesítéséhez szükség van továbbá a *felhasználásra vonatkozó szabályok megadására*, valamint a *felhasználás körülményeiről*, illetve a *felhasználás tényéről* szóló adatokra.

X.2. A Digitális Objektum Azonosító (DOI = Digital Object Identifier)

Mindennapi munkánk során tapasztalhatjuk, hogy az URL-ek gyakori változása miatt az internetes hivatkozások nyomon követése sokszor szinte lehetetlen. A szolgáltatók nem vállalkozhatnak a dokumentumokban lévő hivatkozások karbantartására, pedig ezek hiányában jelentősen csökken a dokumentumok használhatósága.

Nagy reményeket kelt az internetes világ számára az egyes fájlokhoz, objektumokhoz rendelt digitális azonosító, a DOI, amelyet az internet „vonalkódjának” is neveznek. A Digitális Objektum Azonosító a „hagyományos” dokumentumoknál kiválóan működő ISBN, ISSN és a többi azonosító számhoz hasonlítható, digitális környezetben. A digitális objektum ezt az azonosítót magával viszi akkor is, ha az más-hová kerül az interneten, vagyis megváltozik az URL. Pozitívként említhető, hogy mind több szolgáltató szerződik a DOI adminisztrátorával, és a szerződésben vállalják, hogy értesítést küldenek a DOI-val ellátott fájlok URL-jének megváltozásáról. Ez egyfajta garanciát is jelent.⁹³

Mind több kiadó – főleg tudományos kiadók – vezeti be a Digitális Objektum Azonosító használatát, hiszen ennek ismeretében az interneten könnyen megtalálhatóak a keresett művek.

⁹³ Lásd Tószegi Zs.: A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4533&issue_id=476 [Letöltés ideje: 2009. 03. 22.]

X.3. A digitális vízjel

Az úgynevezett digitális vízjelek feladata a különböző formátumú digitális dokumentumok tulajdonjogának a bizonyítása. Alkalmazásával ezen dokumentumok letöltése ugyan nem akadályozható meg, de eredete és szerzői joga bizonyíthatóvá válik.

A digitális vízjeleknek alapvetően két típusát különböztetjük meg: a látható és – az emberi érzékszervek számára – rejtett vízjeleket.

A digitális vízjel a szteganográfia⁹⁴ módszerei közé sorolandó, melynek lényege, hogy a szerzői jogok bizonyítására szolgáló adatokat beleillesztik a megjelölni kívánt szerzői mű digitális állományába. A rejtett vízjelet csak az erre alkalmas készülékkel lehet érzékelni.

A látható vízjelek használata egyszerűbb és olcsóbb, de – nevéből adódóan a műveken alkalmazva szabad szemmel is látszanak – csökkenthetik a dokumentumok élvezeti értékét. A látható vízjelek közül az egyik legelterjedtebb, amikor az alkotó nevét és a Š jelet tüntetik fel a kép sarkában, vagy „bélyegzőt” tesznek a képre.

A rejtett vízjeleket általában a video- és audiofájlok esetében alkalmazzák, s ezek a hétköznapi használat során rejtve maradnak. A fejlettebb technológiát alkalmazó eljárások a felhasználáskor jelölik meg a fájlt.

Egy másfajta megközelítésben feloszthatjuk úgy is, hogy vannak statikus és dinamikus vízjelek. A statikus vízjelek esetében az információ a program struktúrájába van beágyazva, ami a program végrehajtása nélkül, a program analizálásával ellenőrizhető. A dinamikus vízjelek csak a program végrehajtása során ellenőrizhetők, de tektálásukhoz a programot egy ideig futtatni kell.

⁹⁴ Szteganográfia: az üzenetek képekbe, szövegekbe, tárgyakba rejtésének évszázados módja.

Folyamatosan zajlik a digitális vízjelek fejlesztése minden irányban, hisz a rohamos technikai fejlődés következtében napról-napra jut valami újdonság, melynek védelmére mind újabb és újabb megoldást kell találni.

Erre példa az Open Mobile Alliance (OMA)⁹⁵ nevű szervezet, mely olyan új mobil másolásvédelmi szabványt dolgozott ki, amely mobiltelefonokon, számítógépeken és szórakoztató elektronikai készülékeken egyaránt alkalmazható, s ez – amely az interneten használt HTTP protokollt is támogatja –jóval hatékonyabb az elődeinél, miáltal nagyobb hatásfokkal tudja megvédeni az adott tartalmat az illetéktelen másolástól.

Egy másik példa, hogy a mozikba kerülő filmek hangsávjába egy „audiovízjelet” rögzítenek, a DVD-lejátszókat pedig ellátják olyan érzékelővel, amely ezt a vízjelet figyeli. Ha a DVD-lejátszó észleli, hogy a vízjellel baj van, megszakítja a film lejátszását.

Természetesen a vízjelek eltávolítása sem okoz nagy gondot egy szakavatott felhasználó számára, viszont aki ilyet tesz, az jogsértést követ el.

X.4. A digitális jogkezelés egyéb eszközei

Az eddig tárgyaltakon túl mindenképpen említést érdemel még néhány, a digitális jogkezelésre is – de nem csak arra – alkalmazott módszer, eszköz. Ilyen például a digitális aláírás, a titkosítás, vagy éppen a hitelesítés. Ezeket az eljárásokat a digitális tartalomátvitelnél alkalmazzák.

A *digitális/elektronikus aláírás* a személyazonosság igazolására szolgál elektronikus úton történő hivatalos ügymenet – szerződés,

⁹⁵ Open Mobile Alliance (OMA) 2002-ben alakult mobiltelefonos szabványokkal foglalkozó szervezet.

adóbevallás, banki ügyletek – esetén. Ez nem más, mint az elektronikus dokumentumhoz azonosítás céljából logikailag hozzárendelt, vagy azzal elválaszthatatlanul összekapcsolt elektronikus adat.

Két fő típusát különböztetik meg: a fokozott biztonságú aláírást, valamint a minősített elektronikus aláírást. Az előbbi típusra enyhébb jogszabályi előírások vonatkoznak, mint az utóbbira.

A *titkosítás* alapvetően a jogosulatlan felhasználók ellen védi meg a digitális tartalmat, azaz feladata, hogy a digitális objektum csakis a tartalom felhasználására jogosult személyekhez jusson el, és az átvitel során a tartalmat ne lehessen észrevétlenül megváltoztatni.

A titkosítás két legismertebb és elterjedtebb módszere a már említett szteganográfia, valamint a kriptográfia. Az előbbi lényeg, hogy a titkos információt elrejtik az adott digitális dokumentumban. A művelethez két fájlra van szükség: az egyik az elrejtendő, a másik pedig a rejtett fájlt tartalmazza. A két fájl kombinációjával létrejött fájl dekódolása csak a megfelelő kulcs birtokában lehetséges.

A kriptográfiai matematikai módszerekkel alakítja át a kódolni kívánt digitális dokumentumot, minek következtében annak értelmezése csak az arra alkalmas kulccsal/kóddal lehetséges (kódolás/dekódolás).

A *hitelesítés* célja, hogy a küldő és a fogadó fél egyaránt biztos lehessen a digitális tartalom sértetlenségében (integritásában). A hitelesítéskor egyfajta záradékkal és/vagy digitális aláírással látják el a digitális objektumot.⁹⁶

⁹⁶ Lásd Tószegi Zs.: A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4533&issue_id=476 [Letöltés ideje: 2009. 03. 21.]

X.5. Aktív és passzív leíró nyelvek

Alapvetően két csoportra oszthatóak a jogvédett művek tulajdonságait, a felhasználásra vonatkozó szabályokat, illetve a művek felhasználásával kapcsolatos műveleteket leíró nyelvek: aktívak és passzívak.

Az aktív leíró nyelv alkalmas arra, hogy a védett mű felhasználását a jogosultságtól függően tegye lehetővé. Az aktív eszközök közé tartozik az Open Digital Rights Language (ODRL),⁹⁷ a nyílt forráskódú szabvány, amelyet előszeretettel használnak a tudományos és oktatási területeken, de ezt alkalmazzák például a Wifi esetében is. A szabványt rugalmasan lehet alkalmazni, így minden igénynek megfeleltethető.

Egy másik példa a főként az elektronikus kereskedelem céljaira kifejlesztett eXtensible Rights Markup Language (XRML),⁹⁸ amellyel az adott tartalomhoz fűződő jogokat, felhasználási feltételeket és a költségeket lehet leírni, vagyis szabályozni a digitális állományok másolását, a részleges vagy időleges felhasználás feltételeit. Az XRML alkalmas arra, hogy összekapcsolják digitális aláírással, digitális azonosítókkal, tartalmi jellemzők leírására szolgáló metaadatokkal, és így komplex rendszereket alakítsanak ki.

A passzív leíró nyelvre egy, a könyvtárak számára is fontos példa: a Library of Congress által kifejlesztett Metadata Encoding and

⁹⁷ Open Digital Rights Language (ODRL) szabvány egy olyan nemzetközi kezdeményezés eredménye, melynek célja olyan nyílt, mindenki által használható szabvány létrehozása, melynek segítségével digitális jogkezelést valósíthatunk meg. http://www.mit.bme.hu/projects/drm03/public/1_00_DRM03_Elemzes.pdf [Letöltés ideje: 2009. 04. 21.]

⁹⁸ Az XrML (eXtensible Rights Markup Language) [XRML] az ODRL-hez hasonlóan egy XML alapokon nyugvó jogosultság leíró nyelv. Ugyanúgy képes leírni, hogy egy adott termékre vagy szolgáltatásra ki, milyen formában, és milyen feltételek mellett jogosult. http://www.mit.bme.hu/projects/drm03/public/1_00_DRM03_Elemzes.pdf [Letöltés ideje: 2009.02.14.]

Transport Standard (METS).⁹⁹ A METS a kidolgozott XML-sémát alkalmazza a digitális könyvtárak számára fontos leíró, adminisztratív és szerkezeti metaadatok közlésére és kezelésére.

X.6. DRM vagy szabadság?

Amikor digitális jogkezelő rendszerekről hallunk, azonnal érvek tucatjait sorakoztatják fel mellette és ellene egyaránt. A fentiekben próbáltam összegyűjteni az előnyöket, leírni, hogy miért is kell a DRM. Nem szabad azonban megfeledkezni arról sem, hogy ezen technológiák alkalmazása során sokszor sérül/het a felhasználók intim szférája. A digitális jogkezelési technikákat tisztességtelen dolgokra is fel lehet használni (pl. megfigyelés), és sajnos egyre gyakrabban fel is használják. Erre bizonyossággal szolgál több felmérés (pl. az Európai Unió megbízásából), melynek adatai azt bizonyítják, hogy egyre több internetes szolgáltató él azokkal az új technikai lehetőségekkel, amelyek alkalmasak a használók azonosítására, illetve érdeklődésük, ízlésük, vásárlási szokásaik nyomon követésére. Vannak olyan megoldások, amelyekkel az internethasználók összes lépését nyomon követni és rögzíteni is lehet. Ez egy „jó” példája a magán-szférába való durva beavatkozásnak.

A nemzetközi könyvtári szervezetek is tiltakoznak a DRM-technológiák bizonyos alkalmazásai ellen, melyek időnként kifejezetten sértik a felhasználóknak a szerzői jogi törvényekben biztosított jogait, illetve nem biztosítják az internethasználók személyes adatainak védelmét.

Az európai nemzeti könyvtárakat tömörítő EBLIDA¹⁰⁰ a témával kapcsolatban azt nehezményezte, hogy a könyvtárak képviselői nem

⁹⁹ Metadata Encoding and Transport Standard (METS) szabvány a metaadatok közlésére és kezelésére digitális könyvtári környezetben.

vettek részt abban a munkacsoportban, amely a DRM-alkalmazásokkal kapcsolatos európai uniós állásfoglalást dolgozta ki. Az EBLIDA azt is szóvá tette, hogy az EU-s szakértők az összes ingyenes felhasználást jogsértésnek, „kalózkodásnak” könyvelik el, holott éppen a szerzői jogi törvények biztosítják azokat a kivételeket, amelyekkel a közgyűjtemények, az iskolák, a magánszemélyek – bizonyos korlátozott feltételrendszer érvényesülése esetén – élhetnek. Ezekben a kivételes esetekben jogszerűen használják a jogvédett műveket ingyen és a szerző engedélye nélkül. A DRM-rendszerekkel kapcsolatban javasolják, hogy azok ne csak a művek integritását, hanem a felhasználók magánszféráját is védjék, használatuk pedig legyen egyértelmű és felhasználóbarát. Indokolt esetben legyen mód a védelmi rendszer jogszerű megkerülésére – például ha közgyűjtemény akar archiválni egy művet, fel lehessen oldani a másolásvédelmet.

Látható tehát, mindenki a saját igazát keresi, a saját érdekeit próbálja védeni. A DRM-technikákat és az internethasználók által jól ismert Google-jelenséget látva sokunkban felmerül, hogy elérkezett a George Orwell által vizionált kor.¹⁰¹

X.7. Könyvtárak és DRM

Ezzel kapcsolatban a már jól ismert és sokat hangoztatott megállapításból – a könyvtárak alapvető feladata az információk közvetítése – kiindulva eljutunk oda, hogy az információközvetítés csak jogszerű keretek között folyhat. Ehhez viszont –többek között – szükséges a digitális jogkezelő technológiák ismerete, mellyel kapcsolatban

¹⁰⁰ EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations), a Könyvtárak Európai Hivatalának Információs és Dokumentációs Egyesülete.

¹⁰¹ George Orwell 1949-ben írta meg híres regényét, az 1984-et, amelyben egy a „Nagy Testvér”-hez hasonló élet és rendszer képét vetítette elő.

megjegyezném, hogy ma hazánkban még kevés könyvtár, s kevés könyvtáros szakember mondható járatosnak.

Mindennapi tevékenységük során a könyvtárak/könyvtárosok számos olyan problémával, kérdéssel szembesülnek, melyek a DRM-technológia alkalmazásából adódik. Nézzük például a könyvtárközi kölcsönzést, ahol egyre inkább elterjed az elektronikus formában való állománytovábbítás, amelyek jogszerű kezelésére nincs egységes szabályrendszer. Probléma lehet a térítés ellenében igénybe vehető online adatbázisokkal kapcsolatban az, hogy az alkalmazott DRM-eszközök megakadályozzák a másolást, s ezáltal az egyes tételek állományba kerülését. Tehát hiába fizeti elő az adott intézmény a szolgáltatást, mégsem kap érte „maradandó” tartalmat.

Nézzünk egy példát a másik oldalról is, hiszen a könyvtárak egyre többször nemcsak felhasználói, hanem előállítói is a digitális tartalomnak, amelynek jogvédelméhez – immár szerzői jogosultként – az intézményeknek komoly érdekei fűződnek.

X.8. A DRM következményei

A digitális jogkezelés fentiekben felsorolt eszközei bármilyen digitális tartalom felhasználása esetén alkalmazhatóak, azaz – bármennyire is hangoztatják – nem kötődik feltétlenül a szerzői jogvédelemhez. A legális és az illegális felhasználások esetében ugyanazt a szabályrendszert alkalmazzák – ráadásul gyakran úgy, hogy ezzel nemcsak a használók jogos érdekeit, de gyakran még a magánszféráját is megsértik.¹⁰²

¹⁰² Lásd Tószegi Zs.: A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4533&issue_id=476 [Letöltés ideje: 2009. 03. 21.]

XI. Creative Commons

XI.1. Előzmények

Az internet virtuális világában immár kétféle technológia él egymás mellett, egyre gyakrabban egymással versengve, hadakozva. Egyik a „hagyományos” technológia, mely az internet eredeti nyitott műszaki megoldásaival, szabványaival működik, míg újabban kezdenek elterjedni a felhasználók ellenőrzését és a felhasználási módok teljes kontrollját lehetővé tevő megoldások is. Ezzel a technológiai kettősséggel párhuzamosan az internetes környezethez kapcsolódó egyéb területeken is megfigyelhető ez a fajta megosztottság. Kialakultak az ingyenes és fizetős programok, vannak nyílt és titkos forráskódú szoftverek, illetve vannak szabad és engedélyköteles tartalmak. Természetesen ennek a kettősségnek köszönhetően mérhetetlen érdekellentétek születtek, melyekkel nehéz bármit is kezdeni. Egyre inkább szembesülhetünk azzal, hogy a nagy érdekérvényesítő képességű jogvédő szervezetek, valamint a különböző területeken szerzői jogok és szabadalmak tömegét birtokló multinacionális cégek, ipari monstrumok miként élnek vissza a jogalkotók által a szellemi tulajdon számára biztosított különleges jogokkal.

Ezzel kapcsolatban írja Lawrence Lessig amerikai jogászprofesszor a „Szabad kultúra”¹⁰³ című könyvében: a kreativitás szabadságának megőrzése érdekében elkerülhetetlen a szerzői jogi törvények olyan kiegészítése, amely visszaadja az alkotó embereknek a jogát arra, hogy rendelkezzenek a műveik felhasználása felől, és ne váljon akár egy évszázadig is automatikusan engedélykötelessé mindenféle felhasználás, másolás, átalakítás.

¹⁰³ Lessig, L.: Szabad kultúra. <http://www.szabadkultura.hu> [Letöltés ideje: 2009. 04. 12.]

Tulajdonképpen elmondható, hogy ez a gondolat vezetett aztán a Creative Commons (CC)¹⁰⁴ kezdeményezéshez, ami egy, a szerző által a mű mellé adott jognyilatkozat (licenc), melyben a szerző meghatározhatja, hogy a mű felhasználói mit tehetnek szabadon a művel, és milyen felhasználások esetében kell a szerzőhöz fordulni engedélyért. A CC licenc alkalmazásával a szerző könnyedén és különösebb jogi jártasság nélkül engedélyezheti alkotása többszörözését, átdolgozását vagy feldolgozását; meghatározhatja, hogyan terjeszthetik és/vagy hogyan kereshetnek pénzt az adott művel.

A CC jogászok által létrehozott, kötelező érvényű *szerződést ad*, amely a mű szerzője és felhasználója közötti viszont szabályozza, és amelyet 32 ország 32 különböző nyelvi, jogi környezetére, köztük magyarra is lefordítottak. Nem áll szemben a szerzői jog rendszerével, inkább kiegészíti azt.

A CC arra a felismerésre épül, hogy az internet és az új média-technológiák megjelenése a felhasználási formákat jelentősen megváltoztatta. A CC kezdeményezői nemcsak a tudományos tartalmakkal foglalkoznak. Abból indulnak ki, hogy az automatikus szerzői jogi védelem sok esetben akadályozza a szellemi alkotómunka ösztönzését és az egyetemes kultúra értékeinek megóvását.

XI.2. Kreatív közvagyon vagy szabad mű

Magyar fordításban többnyire *kreatív közvagyonként* vagy *szabad műként* jelenik meg, mely lényegében egy szerződés, de egyben egy mozzanat is, mely lehetővé teszi az alkotónak, hogy megválaszthassa, milyen jogokat kíván megőrizni magának művével, alkotásával kapcsolatban. Erre szolgál az úgynevezett „néhány jog fenntartva” opció, melyben a CC előre elkészített licenceket kínál: pl.: „Je-

¹⁰⁴ Elérhetőség: <http://creativecommons.org>

löld meg!”, „Ne add el!”, „Ne változtasd”, „Így add tovább!”. Az egyes kikötések értelmes kombinációi is használhatók (pl. „Jelöld meg! – Ne add el!”), így elég sokféle feltételt lehet szabni a mű szabad felhasználására vonatkozóan. Ráadásul mindezt jogászai közreműködés nélkül teheti meg az alkotó, ami anyagi szempontból nem elhanyagolható tényező.

Természetesen vannak teljességre törekvő, úgynevezett „minden jog fenntartva” típusú szerződések is, sőt a számítógépek számára értelmezhető metaadatok is, amelyeket a Creative Commons honlapján lehet „beszerezni” és bemásolni a dokumentumba. Az interneten CC licenc alatt ma már közel százmilliós számban vannak művek vagy weboldalak, s a metaadatok alapján több keresőmotor is lehetőségként kínálja a CC szerinti szűkítést.

Elmondható tehát, hogy a Creative Commons egy egyszerű, internetkompatibilis és a szerzői jogi törvénnyel is összhangban levő megoldást kínál azokban az esetekben, amikor a mű szerzőjének és felhasználójának érdeke egybeesik. A CC szellemiségében az egymás munkájára építkező együttműködést kívánja elősegíteni: bátorítja az alkotókat, hogy – valamelyik licenc alatt – osszák meg a műveket, a felhasználókat pedig arra, hogy terjesszék, és – ha erre a szerző engedélyt adott – dolgozzák át, fordítsák le, fejlesszék tovább ezeket. A kezdeményezés mindezek mellett ellát egyfajta szerzői jogi ismeretterjesztői tevékenységet is, mellyel segíti megérteni a copyright lényegét.

XI.3. Érvek és ellenérvek

Mint minden kezdeményezésnek, így a Creative Commonsnak is vannak ellenzői, bírálói, akik elsősorban a hagyományos copyright területén dolgozó jogászok közül kerülnek ki. Joggal tartanak attól,

hogy ezzel könnyen vissza lehet élni, hiszen akármelyik felhasználó rátehet egy CC logót egy nem saját, jogvédett műre is, megtévesztve ezzel a további felhasználót, vagy egyszerűen a felhasználók fogják túlságosan szabadon értelmezni a CC adta jogokat.

Jogilag megkérdőjelezhetőnek tartják azt is, hogy a CC licencek az egész világra kiterjednek, és nem vonhatók vissza, illetve nem szigoríthatók, így a szerző utólag már nem gondolhatja meg magát, örökre elveszti rendelkezési jogát az ilyen licenccel publikált verzió felett.

Sokak vannak azon a véleményen, hogy az ilyen típusú „védelem” főként a tudományos publikációk terén lehet sikeres, ahol a szerzők inkább a szakmai elismertségért dolgoznak, nem az írásaik jogdíjából akarnak megélni. A másik nagy felhasználói kör azon művészeket tömöríti, akiknek igen csekély arra az esélye, hogy piacképes termékként jelentethessék meg alkotásaikat, így inkább a szabad terjesztést választják.

Akik osztják ezt a véleményt, még azt is hozzátesszik, hogy komoly befektetést igénylő művek sosem fognak megjelenni CC licencek alatt. Eddig valóban kevés példa mutatkozik erre, de fontos megjegyezni, hogy a kisebb kultúrákban nagyon jelentős az új művek létrehozásának közpénzekből való támogatása, így ezeknél jogos elvárás lehet, hogy legalább a digitális verziók közjószágként elérhetők, és nonprofit célokra használhatók legyenek. Talán erre lehet példa a Digitális Irodalmi Akadémia.

Kérdésként fogalmazódik meg ma még az is, hogy egy ilyen CC licenc valójában milyen védelmet nyújt a szerző számára, mennyire veszi figyelembe majd egy bíróság abban az esetben, ha valaki nem megengedett módon használ fel egy ilyen művet, és perre kerül sor. Erre majd csak az idők során kialakult bírói gyakorlat adhat feleletet.

A CC-t minden országban honosítani kell: le kell fordítani a licencek szövegeit, bele kell építeni a szerzői jogi törvénybe, és meg

kell oldani, hogy a licenc szerződésnek minősüljön akkor is, ha nem írja alá mindkét fél papíron. Ez a folyamat nálunk 2005-ben indult el, a BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék – Média Oktató és Kutató Központja munkatársainak, valamint szerzői jogi szakembereknek és egy könyvkiadónak köszönhetően, s mára már Magyarország is tagja annak a mintegy kéttucatnyi országnak, ahol a CC-t honosították. A következő feladat, hogy minél szélesebb körben ismertté kell tenni ezt a lehetőséget, használni kell ezeket a licenceket.

XI.4. Mi lesz veled, CC?

Ma még kérdéses, hogy a CC sikeres és versenyképes lesz-e a (digitális) kulturális alkotások terén. Valószínűsíthető, hogy nem ez marad az egyetlen ez irányú kezdeményezés és nyilvánvalóan nem is jelent tökéletes megoldást, de legalább egy próbálkozás, ami a szemben álló felek – szerzőket/kiadókat és közönségüket – kompromisszumokkal való kulturált egymás mellett élését tűzte ki zászlajára. Azonban arról sem szabad megfeledkezni, hogy a rohamos technikai fejlődés következtében mind újabb és újabb lehetőségek kínálóznak a feleknek egymás „bosszantására”, „megkárosítására”. A kiadók és a jogvédő szervezetek egyre hatékonyabb műszaki megoldásokat vetnek be a művek illegális használatának megakadályozására, a felhasználók pedig egyre újabb és bonyolultabb szoftvereket használnak az „illegálisan” megszerzett jogvédett dokumentumok/művek elrejtésére, illetve önmaguk láthatatlanná tételére.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Lásd Drótos L.: Két kultúra? A (c) és a (cc). http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4370&issue_id=471 [Letöltés ideje: 2009. 02. 24.]

XII. Záró gondolatok

Munkám végeztével több megállapítást kell tennem, melyek részben előre tudhatóak voltak, részben a kutatás hozta felszínre őket.

Talán a legfontosabb azt kijelentenem, hogy a témaválasztásomkor még nem is sejtettem, hogy egy ennyire szerteágazó, sok kisebb területet érintő ismeretanyaggal találom szemben magam. Arra gondoltam, hogy egy alapos szerzői jogi ismertetés, valamint egy, az elektronikus dokumentumok természetét bemutató elemzéssel kimerítem a téma kínálta lehetőségeket, ám rövid időn belül szembesültem a számos – szorosan, vagy csak érintőlegesen – kapcsolódó, és ugyanakkor megkerülhetetlen területtel, melyek igen széles spektrumúvá tették munkámat.

Az alapvető tézis persze mindvégig az a probléma volt, hogy miképpen lehet egy mindenki számára kielégítő szerzői jogi szabályozást életre kelteni az elektronikus dokumentumok, s ezek legfőbb forrása, az internet világában. Ezzel kapcsolatban megállapítom, hogy egységes jogi szabályozásra nincs lehetőség, ahogy ezt a bemutatott példák, módszerek híven bizonyítják. Abból kiindulva, hogy a jogalkotók képtelenek lépést tartani a technika fejlődésével, ez rögtön bizonyítottá válik. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy az elektronikus dokumentumok különböző típusainak szerzői jogi védelmére léteznek használható, akár jónak is mondható megoldások, ám ezek koránt sem elégítenek ki azonos szinten szerzőket és felhasználókat, jogtulajdonosokat és potenciális vásárlókat.

Munkám során többször is említést teszek bizonyos érdekkörökről, akiknek hatalmában áll ezt az egész problémakört befolyásolni, ami megint csak azt bizonyítja, hogy a jogalkotók is korlátok közé vannak kényszerítve.

Véleményem szerint tehát megnyugtató szerzői jogi szabályozásra csak bizonyos dokumentumtípusoknál van lehetőség, s mint a példák is mutatják, ezek sem aratnak osztatlan sikert minden érdekeltnél.

Ahhoz, hogy ezen megállapításra jussak számos kapcsolódó területet kellett megvizsgálnom, s több fogalmat világossá kellett tennem, mind a magam, mind pedig a téma iránt érdeklődők számára.

Természetesen ezen területek mindegyike elegendő lehetőséget biztosítana egy-egy önálló doktori értekezés megírásához, ám erre a saját kereteimen belül nem nyílt lehetőség.

Végeredményben megállapítom, hogy egy nagyon fontos, érdekes és szerteágazó témakörben végeztem az elmúlt években kutatómunkát, mely napjainkra megkerülhetetlenné vált.

Reményem szerint dolgozatommal sikerült átláthatóvá, összefüggéseiben értelmezhetővé tennem ezt a problémakört, melynek segítségével új, akár jobb megoldások születhetnek a szerzői jog és az elektronikus dokumentumok kapcsolatában. A kutatást e témában mindenképpen folytatni kívánom, hiszen egy folyamatosan változó, gyorsan fejlődő területről van szó, mely gyakorlatilag érint minden tudományterületet, minek következtében oktatása is egyre fontosabbá válik minden szinten.

Irodalom

1. 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról.
http://www.mszh.hu/jogforras/1999_LXXVI_Szjt.pdf

A

2. Andretta, Susie: *Information literacy: A practitioner's guide*. Oxford [etc.]: Chandos Publishing, 2005. XXI. 208 p.

B

3. Bacher Vilmos: A szellemi tulajdon jogi védelme és a PTK, tanulmány, 34 p.
4. Balogh Elemér: A Szemere-féle szerzői jogi törvényjavaslat. In: Ruszoly József (szerk.): *Szemere Bertalan és kora, 1.* Miskolc: 1991. 149–172 p.
5. Bánhegyi Zsolt: Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés (Open Access Initiative) – Kitekintés és körkép. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2003. 6–7. sz. 236–249 p. [online] [2008. 06. 06.]
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2093&issue_id=66
6. Bayer Judit: *A háló szabadsága*. Budapest: Új Mandátum, 2005. 213 p.
7. Bellia, Patricia L.–Schiff-Berman, Paul–Post, David G.: *Cyberlaw: Problems of Policy and Jurisprudence in the Information Age*. Berkeley: West Group, 2006. 836 p.

8. Berke Barnabásné: Az elektronikus dokumentumok és a könyvtári használatuk: Helyzetkép. In: *Könyvtári Figyelő*, 2001. 2. sz. 275–287. p.
9. Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok. [online] [2008. 10. 26.]
<http://www.ki.oszk.hu/107/download.php?view.17>
10. Bihari Tibor: Elektronikus publikáció és a szerzői jogok. [online] [2008. 10. 12.] <http://mek.oszk.hu/01300/01395/index.phtml>
11. Bíró Szabolcs: A szövegfeldolgozás modern eszközei – az SGML és XML nyelvek. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2004. 10. sz. 453–459 p. [online] [2007. 02. 16.]
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3733&issue_id=455
12. Borgman, Christine: From Gutenberg to the global information Infrastructure. Gutenbergtől a globális információs rendszerekig. (Ism.: Koltay Tibor.) In: *Könyvtári Figyelő*, 2004. 1. sz. 129–135. p.
13. Boytha György: Az Interneten hozzáférhető tartalom jogi védelmének szerteágazó szabályozása. In: *MIE Közlemények*, 2000. 41. sz. 77–89. p.
14. Boytha György: A szellemi alkotások joga és az új PTK. In: *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000. 3. sz. 13–23 p.
15. Brammer, M.–Rosemann, U.–Sens, I.: New copyright concept and its consequences for document delivery services of the Technical Informations Library (TIB). In: *ZEITSCHRIFT FÜR BIBLIOTHEKSWESSEN UND BIBLIOGRAPHIE*, 2008. 5. sz. 251–256. p.
16. Buckland, Michael: *A könyvtári szolgáltatások újratervezése*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 102. p.

17. Büki Balázs: Elektronikus szövegek könyvtári kezelése. [online]
[2006. 03. 03.] <http://mek.oszk.hu/01300/01395/01395.rtf>

C

18. Calimera útmutató. [online] [2008.12.01.]
<http://www.ki.oszk.hu/calimera>
19. Campbell, Dennis-Bán, Chrysta (szerk.): *Legal issues in the global information society*. New York: Oceanan Publications, 2005. 758 p.
20. Caplan, Priscilla: Az Internet információforrások katalogizálása: Halászás a hálózatból. [online] [2006.05.11.] In:
<http://www.mek.iif.hu>
21. Coleman, A: Self-archiving and the copyright transfer agreements of ISI-ranked Library and Information Science journals. In: *JOURNAL OF THE AMERICAN SOCIETY FOR INFORMATION SCIENCE AND TECHNOLOGY*, 2007. 1. sz. 286-296 p.
22. Cornish, Graham: Szerzői jog, dokumentumszolgáltatás és -kiadás az elektronikus világban. In: *Könyvtári Figyelő*, 1997. 2. sz. 303–308 p.
23. Corrado, Edward M.: The importance of Open Access, Open Source, and Open Standards for libraries. A három „O”: Open Access, Open Source, Open Standards, a publikációkhoz való szabad hozzáférés, a nyílt rendszerek és a nyitott szabványok a könyvtárakban (Ism.: Koltay Tibor). In.: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2006. 3.sz.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4336&issue_id=470
24. Csécsy György: *A szellemi alkotások joga*. Miskolc: Novotni Kiadó, 2000. 271 p.

25. Cserba Veronika: A szerzői jog alakulásának nemzetközi trendjei, különös tekintettel a könyvtárak tevékenységére. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999. 11–12. sz. 453–456 p.

D

26. Dávid Adrienne: A digitális dokumentum szerepe az információs társadalomban. [online] [2008.11.12.]
<http://mek.oszk.hu/05600/05675/05675.doc>
27. *Digitalizálási stratégiák. Szakirodalmi szemle.* (Összeáll.: Hegyközi Ilona.) Budapest: Könyvtári Intézet, 2005. 93 p.
28. Dósa Imre (szerk.): *Az informatikai jog nagy kézikönyve.* Budapest: Complex Kiadó, 2008. 1200 p.
29. Dósa Imre–Polyák Gábor: *Informatikai jogi kézikönyv.* Budapest: Complex Kiadó, 2003. 300 p.
30. Drótos László: Egy szegény elektronikus könyvtáros panaszai. A digitális szövegformátumok problémái. In: *Könyvtári Figyelő*, 2001. 1. sz.. 53–57 p.
31. Drótos László: Az elektronikus publikálástól az elektronikus könyvtárakig. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2004. 9. sz. [online] [2007.05.15.]
<http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek/valcikkek0409/drotos.html>
32. Drótos László: Két kultúra? A (c) és a (cc). In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2006. 4. sz., 159–167 p.
33. A Dublin Core. [online] [2008.02.10.]
<http://mek.oszk.hu/html/irattar/dc.htm>
34. Dyson, Esther: A szellemi érték. [online] [2006.05.21.]
www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/copyright.ertek.hun.

E

35. Az ECUP állásfoglalása az elektronikus dokumentumok használóinak jogairól és a méltányos gyakorlatról. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999. 11–12.sz. 467–471 p.
36. ELTE Egyetemi Könyvtár. Közönség és közösség. [online] [2008. 02. 20.] <http://egyetemi.klog.hu>

F

37. Ficsor Mihály Zoltán: Szerzői jogi gondolatok a könyvtárról. In.: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999. 11–12. sz. 431–435 p.
38. Fonyó Istvánné: A szerzői jog érvényesítése a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások gyakorlatában. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999. 11–12.sz. 439–440 p.

G

39. Galántai Zoltán: A kábel kalandjai 2. In: *Távkapcsoló*, 2001. 6. sz. 10–11 p.
40. Galántai Zoltán: A kábel kalandjai 3. In: *Távkapcsoló*, 2001. 7. sz. 10–11 p.
41. Gerhardt Norbert: Nyomtatott anyagok digitalizálása. [online] [2005.06.20.] <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/ekonyvt/digital/digital.htm>

42. Gerlőczy Ferenc: Elektronikus könyvtárak: Virtuális utópia. In: *Heti Világgazdaság*, 1996. június 29. 65–66 p.
43. Giavarra, Emanuella: Szerzői jog, könyvtárak és az európai törvénykezés. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1995. szeptember. 41–46 p.
44. Gillet, Jacqueline–Schoepfel, Joachim: On document supply in the digital world . In: *INTERLENDING & DOCUMENT SUPPLY*, 2007. 4. sz. 195-204 p.
45. Golden Dániel–Tóth Tünde–Turi László: Virtuális örökkévalóság: objektumok a digitális könyvtárban. [online] [2009. 02. 22.] <http://mek.niif.hu/03100/03112/html/index.htm>
46. Gőz Ágnes: Digitális könyvtárak. [online] [2008. 09. 16.] <http://mek.oszk.hu/html/irattar/ajanlas/intercat.htm>

Gy

47. Gyertyánfy Péter: Jogharmonizáció az információs társadalomban. *Magyar Tudomány*, 1998. 2. sz. 196-212 p.
48. Gyertyánfy Péter: A könyvtárak és az 1999. évi új szerzői jogi törvény. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999. 11–12. sz. 436–438 p.
49. Gyertyánfy Péter: A szerzői és azzal szomszédos jogok közös kezelése. In: *Magyar Jog*, 1997. 3. sz. 129–137 p.
50. György Péter: *Digitális éden*. Budapest: Magvető, 1998. 371 p.

H

51. Haavisto, Tuula: A szerzői jog törvényi szabályozásának fejleményei Európában. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999. 11–12. sz. 461–463 p.
52. Haft, Fritjof-Eisele, Jörg: Az Internetes adatforgalommal kapcsolatos jogi kérdések. *Magyar Jog*, 2001. 7. sz. 425–432 p.
53. Halmai Gábor: *Kommunikációs jogok*. Budapest: Új Mandátum, 2002. 252 p.
54. Hance, Olivier: *Üzlet és jog az Interneten*. Budapest: Panem–McGraw Hill, 1997. 410 p.
55. Hegyközi Ilona: Jelentés az elektronikus publikációk kötelespéldány-szolgáltatásáról. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1996. november. 3–14 p.
56. Horváth Péter: A könyvtári automatizálás alapkérdései. In: *Könyvtárosok kézikönyve 4*. Budapest: Osiris, 2003. 123–191 p.
57. Horváth Sándor Domonkos: Kulturalisjog.hu [online] [2008. 11. 25.] <http://www.kulturalisjog.hu/kislexikon/edoku.htm>
58. Horváth Zoltánné: Könyvtári portálok – a webhasználók visszahódítása. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2005. 9. sz. 399–409 p. [online] [2008.05.14.] http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4046&issue_id=465
59. Howorka, Bolesław: Biblioteka cyfrowa i prawo autorskie. In: *Bibliotekarz*, 2006. 10. sz. 7–11 p.

K

60. Kabai Eszter: Szerzői jog a könyvtárakban. [online] [2009. 02. 14.] www.bdtf.hu/KONYVTAR/.../KabaiE_ea_Szombathely_070508.ppt
61. Kamal, Ahmad: *The Law of Cyber-Space*. Genf: United Nations Institute for Training and Research, 2005. 320 p.
62. Karvalics László, Z.: *Az információs társadalom keresése*. Budapest: Aula-Infonia, 2002. 166 p.
63. Kelemen Mór: Adatok az írói tulajdonjog hazai történelméhez. In: *Budapesti Szemle*, 1869. XIV. kötet. 305-317 p.
64. Kenedi Géza: *A magyar szerzői jog*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1908.
65. Kiss Zoltán: A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosításának főbb kérdései. In: *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2004. 1. sz. 3–11 p. [online] [2007. 03. 11.] <http://www.mszh.hu/kiadv/ipsz/200402/01-kiss.html?printable=1>
66. Kiss Zoltán: A tudományos kutatás szerzői jogi összefüggései. In: *Magyar Tudomány*, 2000. 3. sz. 342–350 p.
67. Kiss Zoltán: Az új szerzői jogi törvény és a könyvtári szolgáltatás összefüggései. [online] [2007. 03. 11.] http://www.neumann-haz.hu/tei/tanulmanyok_digitkvt/kiss/szerzoijogkonyvt_hu.html
68. Klicsu László: A szerzői jogok és hálózatok aktuális kérdései. [online] [2006.05.10.] <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szamtech/wan/netwsh97/klicsu.hun>
69. Knorr Alajos: *A szerzői jog magyarázata*. Budapest: Ifj. Nagel Otto kiadása, 1890. 264 p.

70. Kolin Péter: WWW. után 10-ben. In: *Távkapcsoló*, 2001. 3. sz. 8–9 p.
71. Koltay Tibor: Az információs írástudás összetettségéről. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2006. 5. sz. 42–47 p.
72. Koltay Tibor: Virtuális, elektronikus, digitális. [online] [2007. 06. 18.] <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b10095>

L

73. Lamm Vanda: Zárótanulmány a modern technológiák jogi hátterének feltérképezéséről a biotechnológia, a géntechnológia a humángenetika a nukleáris technológiák kutatása és alkalmazása az elektronikus adatátvitel és az információs hálózatok területén. [online] [2008. 05. 12.] <http://www.mtakszi.hu/Honlap/modtech.pdf>
74. Legeza Dénes István: A digitális könyvtár a szerzői jog tükrében. In: *Könyvtári Levelező/lap*, 2005. 1. sz. 3–15 p.
75. Lehmborg, Timm–Rehm, Georg–Witt, Andreas–Zimmermann, Felix: Digital Text Collections, Linguistic Research Data, and Mashups: Notes on the Legal Situation. In: *LIBRARY TRENDS*, 2008. 1 sz. 52-71 p.
76. Lessig, Lawrence: *Code and other laws of cyberspace*. New York: Basic Books, 1999. 320 p.
77. Lontai Endre: *Magyar polgári jog – Szellemi alkotások joga*. Budapest: Eötvös József Kiadó, 1998. 256 p.
78. Lontai Endre–Faludi Gábor–Gyertyánfy Péter–Vékás Gusztáv: *Magyar Polgári Jog – Szellemi alkotások joga*. Budapest: Eötvös Kiadó, 2006. 313 p.

M

79. Majtényi László: Az információs szabadságok. Adatvédelem és a közérdekű adatok nyilvánossága. Budapest: Complex Kiadó, 2006. 486 p.
80. Maszlag Ádám: Szerzői jogvédő szervezetek. [Szakdolgozat.] 2008. 62 p.
81. McLuhan, Michael: *A Gutenberg-galaxis: a tipográfiai ember létrejötté*. Budapest: Trezor, 2001. 331 p.
82. Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.). [online] [2008.10.21.]
<http://iesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>
83. Mikulás Gábor: Meddig lehet túlélő a könyvtár? A könyvtárak visszaszorulásáról az információs szolgáltatás terén. [online] [2008.11.12.]
<http://www.oszk.hu/kiadvany/kf/2000/3/mikulas.html>
84. Milassin László: Az információs társadalom és az EU szerzői joga. [online] [2008. 05. 12.]
http://rgdi.sze.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=60
85. Mohor Jenő: Séta az elektronikus könyvek körül. Várakozások és kétségek között. In: *Könyvtári Figyelő*, 2004. 1. sz. 106–118 p. [online] [2008.09.22.]
<http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2004/1/mohor.html>
86. Moldován István: Az Internet kérdései és kihívásai a könyvtárak számára. [online] [2006.10.10.]
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/ekonyvt/oszkead.hu>

87. Moldován István: Internet a könyvtárban – könyvtár az Interneten. [online] [2006.10.10]
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/ekonyvt/szekszar.hun>
88. Moldován István: A számítógépen tárolt dokumentumok időtálló formátuma: az SGML/XML. Egyszeres felvitel, sokirányú felhasználás. Beszámoló. [online] [2008. 11. 09.]
http://www.bibl.u-zegeed.hu/mke_eksz/rendezvenyek/SGML99/index.html
89. Moldován István: A szerzői jog elmélete és az elektronikus könyvtár gyakorlata. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999. 11–12. sz. 449–452 p.
90. Muraközi Gergely: A szerzői jog és az Internet. [online] [2008.10.12.]
[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/drMurakozii-A_szerzoi_jog_es_az_internet\(jf\).pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/drMurakozii-A_szerzoi_jog_es_az_internet(jf).pdf)

N

91. Nagy András: Szoftverlopás? A szerzői jogok politikai gazdaságtana. In: Budapesti Gazdasági Főiskola: *Tudományos Évkönyv 2004*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola Rectori Hivatala, 2005. 23–34 p.
92. Nagy Gábor: Digitális könyvek – Bitbetűk. In: *Heti Világgazdaság*, 2000. augusztus 19. 38–39 p.
93. Nagy Zoltán: A szerzői jogi jogsértések számítógépes környezetben, különös tekintettel a fájlcsereire. In: *Beügyi Szemle*, 2004. 11/12. sz. 169–185 p.

94. Negroponte, Nicolas: *Digitális létezés*. Budapest: Typotex Kiadó, 2002. 250 p.

O

95. Okerson, A. S.–O'Donnell, J. J. (szerk.): *Scholarly Journals at the Crossroads: A Subversive Proposal for Electronic Publishing*. Washington DC: Association of Research Libraries, 1995. 242 p.
96. Országos Könyvtári Digitalizálási Terv 2007-2013. [online] [2008.05.26.]
<http://www.vein.hu/library/iksz/serv/docs/digstrat.htm>

P

97. Pajor Enikő: Gallica – digitalizálási program a Francia Nemzeti Könyvtárban. In: *Könyvtári Figyelő*, 2002. 1–2. sz. 130–147 p. [online] [2008.05.14]
http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2002/1_2/pajor_2.html
98. Pallósiné Toldi Márta: Miért nincs, ha van...? Korszerűtlen könyvtárkép és hiányzó terminusok a szerzői jogi törvényben. [online] [2008.11.12.]
<http://www.oszk.hu/kiadvany/kf/2000/4/pallosine.html>
99. Pintér Róbert (szerk.): *Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig*. Budapest: Gondolat–Új Mandátum, 2007. 146 p.
100. Poprády Géza: A könyvtárak és az információs társadalom. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1996. május. 3–6 p.
101. Poprády Géza: Könyvtári trendek. In: *Könyvtárosok kézikönyve* 5. Budapest: Osiris, 2003. 13–58 p.

102. A Pulman Digital Guidelines magyar változata. [online]
[2008.06.11.] <http://mek.oszk.hu/html/irattar/ajanlas/pulman>

R

103. Rab Árpád: A digitális kultúra természetrajza. [online] [2009. 01. 06.] <http://www.infinet.hu/content/view/82/32/>
104. Reed, Christopher: *Internet Law: Text and Materials*. London: Butterworths, 2000. 280 p.
105. Reidelbach, M.: Technology and copyright law: A guidebook for the library, research, and teaching professions. In: *JOURNAL OF THE MEDICAL LIBRARY ASSOCIATION*, 2007. 11. sz. 463–464 p.
106. Reisz László: Digitális álmok – analóg valóság? Szubjektív vélemény egy aktuális kérdésről. In: *Könyvtári Figyelő*, 2005. 2. sz. 269–275 p. [online] [2008. 05. 22.]
<http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2005/2/reisz.html>
107. Rooks, Dana: A virtuális könyvtár: Csapdák, ígérek, lehetőségek. In: *Replika*, 1993. 13/14. sz.

S

108. Salgáné Medveczki Marianna: A Neumann-galaxis. Az elektronikus kor és a számítógépes adatformátumok. In: *Könyvtári Figyelő*, 2005. 2. sz. [online] [2008. 02. 21.]
<http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2005/2/salgane.html>
109. Salgáné Medveczki Marianna: Az XML: új perspektívák a könyvtár-informatikában. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2004. 2. sz. 275–286 p. [online] [2008. 05. 05.]
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3541&issue_id=448

110. Sampson, S: Technology and copyright law: A guidebook for the library, research, and teaching profession. In: *JOURNAL OF ACADEMIC LIBRARIANSHIP*, 2007. 7. sz. 521–521 p.
111. Sár Csaba: Az információs társadalom szerzői joga. In: *Új Alaplap*, 1996. 12. sz. 5–7 p.
112. Schleinhausen, Barbara: Új fejlemények a szerzői jog területén Európában, és hatásuk a könyvtárakra. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999. 11–12. sz. 457–460 p.
113. Sebestyén György: A Gutenberg-galaxis és a digitális kultúra szintézise: Az elektronikus-virtuális könyvtár. [online] [2008. 09. 26.]
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/ekonyvt/sebesgy.hun>
114. Sebestyén György: *Légy az információs társadalom polgára!* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2002. 366 p.
115. Senkei-Kis Zoltán: A szerzői jog kialakulása és fejlődése. In: *Első Század*, 6. évf. 2007. 1. sz. 322–332. p.
116. Senkei-Kis Zoltán: Szerzői jogi visszaélések az elektronikus dokumentumok világában. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. 54. évf. 2007. 3. sz. 103–108. p.
117. Sipos Márta–Ungváry Rudolf: Hivatkozás távoli hozzáférésű HTML-dokumentumokra. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2000. 12. sz., 61–71 p.
118. Solove, Daniel. J.–Rotenberg, Marc–Schwartz, Paul M.: *Privacy, Information And Technology*. New York: Aspen Publishers, 2006. 321 p.
119. Stumpf Benedek Anna: Elektronikus dokumentumok könyvtári kezelése. In: *Könyvtári Figyelő*, 2003. 4. sz. 755–772 p.
120. Sturges, Paul: Szerzői jog és elektronikus publikálás. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1996. 7–8. sz. 270–277 p.

121. Sütő Péter: Elektronikus, digitális, virtuális könyvtárak. In: Horváth Tibor–Papp István: *Könyvtárosok kézikönyve 3.* Budapest: Osiris, 2003. 209–237 p.

Sz

122. Szabó Imréné: A szerzői jogi törvény hatása a könyvtári munkára. In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1998. 5. sz. 5–7 p.
123. Szecskay András: Az Interent alapvető jogi problémái. [online] [2006. 03. 15.] www.szecskay.hu/3.html
124. Szinger András–Tóth Péter Benjamin: *Gyakorlati útmutató a szerző joghoz*. Budapest: Novissima Kiadó, 2004. 280 p.

T

125. Takács Dániel–Mikulás Gábor: Könyvtár 2.0 [online] [2008.11.12.] <http://www.gmconsulting.hu/inf/kit/hircsokor/konyvtar20.htm>
126. Tapolczai Ágnes: Hogyan tároljuk digitális dokumentumainkat? In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2005. 2. sz. 25–32 p. [online] [2008. 11. 12.] <http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek/valcikkek0502/tapolczai.html>
127. Tapolcai Ágnes: Nyílt könyvtári gyűjtemények az interneten. Szabványos metaadatok: átjárhatóság. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2003. 1. sz., 7–10 p.
128. Tattay Levente: *A szellemi alkotások joga*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 409 p.
129. Tószegi Zsuzsanna: A digitalizálás és a szerzői jogok. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2004. 2. sz. 55–60 p.

130. Tószegi Zsuzsanna: Dokumentumok, információhordozók. In: Horváth Tibor–Papp István: *Könyvtárosok kézikönyve 1.* Budapest: Osiris, 2003. 152–193 p.
131. Tószegi Zsuzsanna: A szövegdigitalizálás döntési folyamata. In: *Könyvtári Figyelő*, 2006. 2. sz. 245–260 p. [online] [2008. 10. 13.] <http://www.ki.oszk.hu/kf/2006/2/toszegi.html>
132. Tóth Máté: A könyvtáros szakma szerepváltása a digitális korban. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2004. 1. sz., 16–22 p.
133. Tóth Péter Benjámin: A könyvtárak új szerepben – szerzői jogi szemmel. [online] [2006. 04. 12.] http://www.artisjus.hu/opencms/export/download/aszerzoi_jogrol/konyvtarak_uj_szerepben.pdf
134. Tóth Péter Benjámin: A szerzői jog könyvtárakra vonatkozó rendelkezései. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2001. 2. sz. 64–70 p.
135. Turi László: Copyright. [online] [2006. 06. 10.] <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/jog/copyright.hun>.
136. Turi László: Internet és copyright: Amatőrként profik között. [online] [2006. 06. 10.] <http://www.niif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/3/15/index.htm>
137. Tushnet, R: My library: Copyright and the role of institutions in a peer-to-peer world. In: *UCLA LAW REVIEW*, 2006. 4. sz. 977–1029 p.

U

138. Ungváry Rudolf: A tartalom szerinti információkeresés az Interneten. [online] [2006. 05. 02.]
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/forras/ungvary/html/5.htm>

V

139. Vajda Kornél: A könyvtárak és a könyvtárosok jövője. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2005. 12. sz. [online] [2008. 11. 16.]
<http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek/valcikkek0512/vajda.html>
140. Vámos Tibor: Információs társadalom – mire készülünk? *Magyar Tudomány*, 1998. 2. sz. 132–140 p.
141. Vékás Lajos: Joseph Haydn „szerződésszegései” és a modern szerzői jogvédelem kezdetei. In: *Magyar Tudomány*, 2002. 4. sz. 394–401 p.
142. Verebics János: Elektronikus könyvtárak és a szerzői jog. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999. 9–10. sz. 377–383 p.
143. Verebics János: Leszünk az ördög zsákmányai? A „digitális vihar” és a szerzői jog. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999. 11–12. sz. 441–448 p.
144. Verebics János: Szellemi tulajdon az információs társadalomban. A magyar domainjog alapfogalmai. In: *MIE Közlemények*, 2000. 41. sz. 11–75 p.
145. Vida József: A szerzői jog büntetőjogi védelmének néhány gyakorlati kérdése, különös tekintettel a zeneművekre. In: *Ügyészek Lapja*, 2005. 5. sz. 13–28 p.

W

146. Warner, Richard–Dinwoodie, Graeme–Krent, Harold–Stewart, Margaret: *E-Commerce, The Internet and the Law, Cases and Materials*. Berkeley: West Group, 2006. 648 p.
147. Waters, D. J.: What are digital libraries? In: *CLIR Issues*, no. 4., July–August 1998. [online] [2008. 08. 29.]
<http://www.clir.org/pubs/issues/issues04.html>
148. Willinsky, John: *The Access Principle: The Case for Open Access to Research and Scholarship*. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press, 2009. 307 p.
149. Wintermantel István: A sajtó jövője: az online hírlapok. In: *Magyar Nemzet*, 1999. április 17. [online] [2008. 09. 11.]
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/media/onlinhir.hun>

Honlapok

1. Artisjus: <http://www.artisjus.hu/egyesulet/index.html>
2. Creative Commons Magyarország: <http://creativecommons.hu>
3. Dublin Core Metadata Initiative: <http://dublincore.org>
4. The European Library: <http://www.theeuropeanlibrary.org>
5. Gallica: <http://gallica.bnf.fr>
6. Google Book Search: <http://books.google.com>
7. Hungart: <http://www.hungart.org/dijszabas.htm>
8. IFLA Metadata Resources: <http://www.ifla.org/II/metadata.htm>
9. A Könyvtári Intézet EU információs weboldala:
http://www.ki.oszk.hu/107/e107_plugins/content/content.php?content.1514
10. Központi Statisztikai Hivatal:
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl_2_07_04i.html
11. Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu>
12. Magyar Szabadalmi Hivatal: <http://www.mszh.hu>
13. Mahasz:
http://www.mahasz.hu/m/?menu=mahasz&menu2=a_mahasz_tervekenysege
14. Minerva Plus Magyarország: <http://mek.oszk.hu/minerva>
15. Neumann-ház: <http://www.neumann-haz.hu>
16. Open Archives Initiative: <http://www.openarchives.org>
17. Project Gutenberg: www.gutenberg.org

18. Társadalom- és Trendkutató Központ:
<http://www.ittk.hu/web/inftars.html>
19. TEL-ME-MOR: <http://www.oszk.hu/telmemor>